

Handbok för artskyddsförordningen

Del 1 – fridlysning och dispenser

HANDBOK 2009:2 • UTGÅVA 1 • APRIL 2009

Handbok för artskyddsförordningen

Del 1 - Fridlysning och dispenser

Naturresursavdelningen

NATURVÅRDSVERKET

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: CM Gruppen AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/bokhandeln

Naturvårdsverket

Tel 08-698 10 00, fax 08-20 29 25

E-post: natur@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-0160-5

ISSN 1650-2361

Handbok 2009:2, utgåva 1

© Naturvårdsverket 2009

Tryck: CM Gruppen AB

Omslag:

Stora bilden: Havsörn (*Haliaeetus albicilla*) Fotograf: Patrik Olofsson

Lilla bilden: Kannranka (*Nepenthes kinabaluensis*) Fotograf: Bent Christensen

Förord

Målet med handboken är att underlätta länsstyrelsernas arbete med fridlysningsärenden och ärenden som rör kommersiell verksamhet, det vill säga preparering, handel och förevisning. Handboken bör ses som ett verktyg för länsstyrelserna att använda sig av i arbetet med artskyddsförordningen. En bra samordning och likriktad tillämpning i handläggningen av artskyddsärenden medför att bland annat verksamhetsutövare och allmänhet får en likvärdig prövning oberoende var i landet de befinner sig.

Tolkningarna av artskyddsförordningens fridlysningsregler och uttryck som ingår i denna handbok (del 1) har sitt ursprung i kommissionen vägledning om artikel 12 i habitatdirektivet. Texterna om fridlysning har till stor del tagits fram av konsulterna Torsten Larsson och Helene Lindahl Vik på uppdrag av Naturvårdsverket.

De grundläggande texterna om preparering, handel och förevisning (del 2) har, på uppdrag av Naturvårdsverket, till stor del tagits fram av Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Till denna text har även Länsstyrelsen i Uppsala län och Länsstyrelsen i Kronobergs län bidragit. Samtliga länsstyrelser gjordes delaktiga i bearbetningen genom ett tredagars arbetsmöte i april 2006. Synpunkterna som kom upp under arbetsmötet bearbetades in i handboken av konsulten Inger Viborg.

Naturvårdsverket har valt att ta fram ett webbverktyg för handboken, det vill säga att handboken för artskyddsförordningen både kommer att finnas på webben och i tryckt version. Det är den webbaserade handboken som kommer att gälla och finns att hitta på följande adress: www.naturvardsverket.se/artskyddsforordningen.

De delar av handboken som handlar om Tullverkets roll i frågor kopplade till artskydd och CITES ges ut i samarbete med Tullverket. De delar av handboken som handlar om djurskydd samt Jordbruksverkets roll i frågor kopplade till djurskydd, artskydd och CITES ges ut i samarbete med Jordbruksverket. De delar av handboken som handlar om Polisens roll i frågor kopplade till artskydd och CITES, ges ut i samarbete med Polismyndigheten.

Stockholm 2009

Anna Helena Lindahl
t.f. direktör Naturresursavdelningen

Innehåll

FÖRORD	3
SAMMANFATTNING	7
FÖRKORTNINGAR OCH BEGREPPSFÖRKLARINGAR	8
1 ARTSKYDD I EU OCH I SVERIGE	13
1.1 Syftet med habitatdirektivet	13
1.1.1 Kopplingen mellan artskydd och Natura 2000	14
1.2 Syftet med fågeldirektivet	14
1.3 EU-kommissionens vägledning	14
1.4 Tillämpning av EU:s två naturvårdsdirektiv	15
1.4.1 Tvärvillkoren	16
1.4.2 Rapporteringskrav	16
1.4.3 Övervakning och uppföljning	17
1.5 Svenska fridlysningar	18
2 ARTSKYDDSFÖRORDNINGEN OCH ANNAN LAGSTIFTNING	20
2.1 Artskyddsförordningen – tillämpning	20
4 §: Förbud gällande djur	20
5 §: Medel och metoder	27
6 §: Förbud gällande kräldjur, groddjur, ryggradslösa djur	27
7 §: Förbud gällande växter	28
8 §: Förbud gällande kärlväxter, mossor, lavar, svampar och alger	28
9 §: Förbud gällande kärlväxter, mossor, lavar, svampar och alger	29
10 §: Undantag från 6 § för huggorm	30
11 §: Undantag från 6 § för grod- och kräldjur	30
12 §: Undantag från 8 § för mistel och tovsippa	30
13 §: Undantag från 6, 8 och 9 §§ för forskning	31
14 §: Dispens från 4, 5 och 7 §§	31
15 §: Dispens från 6, 8 och 9 §§	38
2.2 Jaktlagen och jaktförordningen - tillämpning	40
2.2.1 Dispens enligt jaktförordningen	41
2.3 Förordningen om fisket, vattenbruket och fiskenäringen – tillämpning	42
2.3.1 Dispens enligt förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen	43
3 VERKSAMHETER SOM PÅVERKAS AV ARTSKYDDSFÖRORDNINGEN	44
3.1 Skogsbruk, jordbruk och fiske	44

3.1.1	Hänsynsregler för areella näringar	45
3.2	Infrastruktur- och andra större projekt	45
3.3	Detaljplaner och artskyddet	46
4	TILLSYN – INFORMERA, VÄGLEDA, KONTROLLERA OCH INGRIPA	47

BILAGOR

- 1) Svenska djurarter enligt bilaga 4 habitatdirektivet
- 2) Nyckelbegrepp samt parnings- uppfödning- och övervintringsperioder
- 3) Nyckelbegrepp samt häckningsperioder fåglar
- 4) Nyckelbegrepp samt reproduktions- vilo- och övervintringsplatser
- 5) Exemplet fladdermöss
- 6) Exemplet större vattensalamander
- 7) Exemplet tjockskalig målarmussla
- 8) Exemplet guckosko och exploatering
- 9) Exemplet insamling av Mnemosynefjäril
- 10) Dispensprocessen djur 14 §
- 11) Dispensprocessen växter 14 §
- 12) Mall för dispensbeslut bifall 14 §
- 13) Mall för dispensbeslut avslag 14 §
- 14) Dispensprocessen 15 §
- 15) Exemplet brudsporre och exploatering
- 16) Exemplet vanlig groda och detaljplaner
- 17) Mall för dispensbeslut bifall 15 §
- 18) Mall för dispensbeslut avslag 15 §
- 19) Exemplet aktiviteter som berörs av 4-5 §§
- 20) Tillämpning skogsbruk

Sammanfattning

Artskyddsförordningen har funnits sedan 1999. Denna handbok (del 1) ger vägledning för de delar i artskyddsförordningen som handlar om fridlysning. Reglerna om fridlysning härstammar dels från EU:s två så kallade naturvårdsdirektiv: habitatdirektivet och fågeldirektivet, dels från svenska fridlysningsregler som funnits redan i den gamla naturvårdslagen.

Från och med den 1 januari 2008 är det regeringen som beslutar om fridlysning av en art i hela landet, i ett län eller i en del av ett län. För närvarande är ca 300 växt- och djurarter fridlysta i hela landet och ungefär 50 växt- och djurarter fridlysta i ett eller flera län.

EU:s naturvårdsdirektiv täcker in stora delar av de gamla svenska reglerna om artskydd och blir därför styrande för hela artskyddsarbetet i Sverige. Det finns vägledande domar från EG-domstolen som visar hur naturvårdsdirektiven bör tolkas. EU-kommissionen har utifrån dessa domar, tagit fram en vägledning om hur artskyddet bör hanteras i praktiken.

Avsikten med denna handbok är att utifrån framför allt EU-kommissionens vägledning om hur artikel 12 i habitatdirektivet bör tolkas, beskriva hur den svenska lagstiftningen, främst artskyddsförordningen, bör tillämpas i praktiken då det gäller skyddet för enskilda arter.

Handboken innehåller ett antal exempel på hur artskyddsförordningens bestämmelser bör tillämpas i olika sammanhang, till exempel vid pågående verksamhet i de areella näringarna.

Förkortningar och begreppsförklaringar

Begrepp/förkortning	Förklaring
Avsiktligt	När den som utfört en åtgärd är medveten om den förutsägbara konsekvensen av sitt handlande, det vill säga att en skyddad art sannolikt till exempel störs eller förstörs, även om störningen eller förstörandet inte var syftet med åtgärden och ändå genomfört den.
Areella näringar	De näringsgrenar som använder land eller vatten för produktion eller fångst av biologiskt relaterade varor och tjänster. Exempel är skogsbruk, jordbruk, rennäring och fiske.
Bevarandestatus	Summan av de faktorer som påverkar en livsmiljö och dess typiska arter och som på lång sikt kan påverka dess naturliga utbredning, struktur och funktion samt de typiska arternas överlevnad på lång sikt. Vidare summan av de faktorer som påverkar den berörda arten och som på lång sikt kan påverka den naturliga utbredningen och mängden hos dess populationer (16 § förordning (1998:1252) om områdesskydd).
Biogeografisk region	Regionindelning inom EU. Sverige har tre sådana landregioner: kontinental, boreal och alpin och två marina regioner: den baltiska och den atlantiska.
Biologisk mångfald	Med den biologiska mångfalden avses ”variationsrikedomen bland levande organismer i alla miljöer (inklusive landbaserade, marina och andra akvatiska ekosystem) samt de ekologiska komplex i vilka dessa organismer ingår; detta innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem”(artikel 2, Konventionen om biologisk mångfald). Med naturligt förekommande livsmiljöer samt vild flora och fauna av gemenskapsintresse menas alla de arter och livsmiljöer som förekommer i habitatdirektivets bilagor 1, 2, 4 och 5. Dessa motsvarar de arter som markerats med N, B eller F i bilaga 1 till artskyddsförordningen. De arter som markerats med N omfattas av det starkaste skyddet. I bilaga 1 till denna handbok listas de svenska arter som finns med i bilaga 4 habitatdirektivet.
Dispens	Ett beslut att under vissa förutsättningar ge tillåtelse att utföra annars förbjudna åtgärder.
Fortplantningsområde	Fortplantningsområde definieras olika för olika djurgrupper.

	Beskrivning av de olika djurgruppernas reproduktions/fortplantningsområden finns i bilaga 4 till denna handbok.
Fridlyst art	Arter som omfattas av 4-9 §§ artskyddsförordningen och därmed finns angivna i bilaga 1 eller 2 till artskyddsförordningen.
Förebyggande åtgärd	Åtgärd som syftar till att förhindra eller minska negativa effekter av en planerad åtgärd.
Försiktighetsprincipen	Princip etablerad i bland annat EG-rätten om att redan risken för störning, skada eller olägenhet innebär krav på åtgärd, se också 2 kap 3 § miljöbalken. Försiktighetsprincipen gäller utöver miljöskydd även för människors, djurs och växters hälsa.
Gynnsam bevarandestatus	En livsmiljös bevarandestatus anses gynnsam när <ol style="list-style-type: none"> 1. dess naturliga eller hävdbevingade utbredningsområde och de ytor den täcker inom detta område är stabila eller ökande, 2. den särskilda struktur och de särskilda funktioner som är nödvändiga för att den ska kunna bibehållas på lång sikt finns och sannolikt kommer att finnas under en överskådlig framtid, och 3. bevarandestatusen hos dess typiska arter är gynnsam. En arts bevarandestatus anses gynnsam när <ol style="list-style-type: none"> 1. uppgifter om den berörda artens populationsutveckling visar att arten på lång sikt kommer att förbli en livskraftig del av sin livsmiljö, 2. artens naturliga eller hävdbevingade utbredningsområde varken minskar eller sannolikt kommer att minska inom en överskådlig framtid, och 3. det finns och sannolikt kommer att fortsätta att finnas en tillräckligt stor livsmiljö för att artens populationer ska bibehållas på lång sikt (16 § förordning (1998:1252) om områdesskydd).
Habitat	Levnadsplatsen, det vill säga den fysiska och biologiska miljö som en art är beroende av för sin överlevnad under hela eller en del av dess livscykel.
Häckningsperiod	Den tid på året när fåglar häckar, vilket i detta sammanhang innebär den tid då bobygge påbörjas till dess att sista kullens ungar är något så när självständiga. I bilaga 3 till denna handbok finns nyckelbegrepp samt häckningsperioder för svenska fågelarter.
Kontinuerlig ekologisk funktion	Den ekologiska funktion en livsmiljö normalt ständigt tillhandahåller åt en art, till exempel som skydd eller

	födosökningsplats.
Kommissionens vägledning	Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats directive 91/43/EEC, February 2007. Kommissionens vägledning av artikel 12 habitatdirektivet.
Kompensation	Villkor om åtgärd som kan förenas med dispens och som utförs för att dämpa de negativa effekterna av dispensen.
Livsmiljö	De miljöer som en art behöver för alla sina behov till exempel vilo-, reproduktions-, födosöks- och övervintringsplatser.
Natura 2000	Ett nätverk av skyddade områden inom EU (7 kap 27 § miljöbalken).
Naturligt utbredningsområde	Naturligt utbredningsområde beskriver i stora drag den rumsliga begränsning inom vilken en art förekommer. Utbredningsområdet begränsas inte till de platser eller revir som arten utnyttjar permanent, även områden med artens livsmiljö som inte nyttjas för tillfället ingår. Inom det naturliga utbredningsområdet kan en arts förekomst vara sammanhängande eller fläckvis, eftersom många arter inte är jämt spridda inom sitt utbredningsområde. Naturligt utbredningsområde omfattar således exempelvis områden som flyttfåglar utnyttjar eller passerar under sin flyttning. Begreppet naturligt utbredningsområde är dynamiskt, det kan öka och minska. När en art sprider sig naturligt till nya områden eller när medveten återintroduktion görs av en art i ett område där den funnits tidigare sker detta inom artens naturliga utbredningsområde. Däremot räknas inte utsättningar eller oavsiktliga introduktioner i områden där arten saknats tidigare som åtgärd inom ett naturligt utbredningsområde. Inte heller medför tillfälliga uppträdanden av en art i ett område att dessa uppehållsplatser ingår i artens naturliga utbredningsområde.
Parningsperiod	Den tid på året arter söker en partner och parar sig i syfte att fortplanta sig. I bilaga 2 till denna handbok finns nyckelbegrepp och uppgifter om olika vilda djurs parningsperioder.
Population	En grupp av individer av samma art som nyttjar ett geografiskt avgränsat område samtidigt och har möjlighet att dela gener.

Proportionalitetsprincipen	Princip etablerad bland annat i EG-rätten som innebär att myndigheterna inte får använda mer ingripande åtgärder än som krävs med hänsyn till ändamålet.
Rödlistad art	En art som enligt den internationella naturvårdsunionens (IUCN) kriterier inte bedöms ha långsiktigt livskraftig population i Sverige utan löper risk att försvinna från landet. I Sverige ansvarar ArtDatabanken för att regelbundet uppdatera listan med rödlistade arter.
Skada	En fysisk degradering som påverkar habitatet och leder till att platsens kontinuerliga ekologiska funktion direkt eller successivt försämras i kvalitet eller kvantitet så att området tappat de egenskaper som gör det betydelsefullt för arten ifråga.
Skyddad art	Med skyddad art menas i detta sammanhang en art markerad med N eller n i bilaga 1 till artskyddsförordningen. Arter som markerats med N kräver noggrant skydd enligt habitatdirektivet och finns upptagna på bilaga 4 till habitatdirektivet. Arter som markerats med n kräver noggrant skydd enligt nationell svensk bedömning eller till följd av internationellt åtagande. Dessa arter ingår också under begreppet fridlyst art.
Skyddsvärd art	Arter eller populationer där områdesskydd krävs för att förutsättningarna för arternas fortlevnad i livskraftiga populationer ska vara säkerställda på lång sikt.
Störning	Direkt eller indirekt inverkan som har betydelse för artens bevarandestatus, åtminstone lokalt. Störningen kan ske i form av till exempel ljud eller ljus och den behöver inte fysiskt påverka arten.
Trend	Inriktningen på en långsiktig förändring avseende till exempel en arts populationsutveckling.
Uppfödningstid	Denna definieras olika för olika djurgrupper. För däggdjuren kan uppfödningstiden betraktas som den period då ungarna är beroende av att dia. Hos vissa arter (till exempel björn, utter och lo) bör även inkluderas en viss period därefter eftersom ungarna inte klarar sig utan moderns beskydd. Groddjurens uppfödningstid kan betraktas som den period det finns ägg och larver i lekvattnen. Hasselnakens uppfödningstid är den tid på året då ungarna föds och i sandödlans fall är det den period under vilken det finns ägg nedgrävda i marken. För skalbaggar, dagfjärilar och trollsländor betraktas hela ägg- och larv-/puppstadiet som uppfödningstid även om avkomman inte på något sätt omhändertas av sina föräldrar. När det gäller tjockskalig målarmussla betraktas hela perioden fram

	<p>till dess att de små musslorna kryper upp till vattendragets botten och börjar sitt liv som filtrerare som uppfödningssperiod. Vilka delar av året som är uppfödningssperiod för olika arter redovisas i bilaga 2 till denna handbok.</p>
Uppföljning	<p>Mätning av ett värde för en parameter i jämförelse med till exempel ett bevarandemål eller ett annat ursprungsvärde samt analys av eventuella skillnader.</p>
Viloplatser	<p>Viloplatser definieras olika för olika djurgrupper. Nyckelbegrepp samt beskrivning av respektive djurs viloplatser finns i bilaga 4 till denna handbok.</p>
Vilt	<p>Med vilt avses vilda fåglar och däggdjur.</p>
Övervakning	<p>Långsiktig och regelbunden dokumentation av miljötillståndet och dess förändringar.</p>
Övervintringsperiod	<p>Övervintringsperiod definieras olika för olika djurgrupper. Fem svenska däggdjursarter i habitatdirektivets bilaga 4 är aktiva året runt och kan därför inte sägas ha någon definierad övervintringsperiod. Övriga däggdjursarter, grod- och kräldjur i habitatdirektivets bilaga 4 går emellertid i dvala under vintern (hibernerar). Hibernationsperioden bör i dessa fall betraktas vara detsamma som övervintringsperioden. Hos flertalet av de i direktivet ingående skalbaggs- och fjärilsarterna sker övervintringen antingen som larv eller som puppa. Larv/puppa befinner sig på samma plats som där äggen läggs. Inkluderas även ägget i övervintringsperioden så medför detta att uppfödningss- och övervintringsperiod blir synonyma begrepp för dessa arter. Dykarskalbagarna övervintrar däremot som fullbildade skalbaggar. Trollsländorna är speciella i det att de tillväxer under så gott som hela året och någon egentlig övervintring är det inte frågan om. Det är oklart i vilken utsträckning tjockskalig målarmussla har någon egentlig övervintringsperiod, förslagsvis betraktas vinterhalvåret (slutet av oktober till mitten av april) som musslans övervintringsperiod. I bilaga 2 till denna handbok finns nyckelbegrepp samt uppgifter om vilka delar av året som är övervintringsperioder för olika djurarter.</p>

1 Artskydd i EU och i Sverige

1.1 Syftet med habitatdirektivet

För att kunna handlägga ärenden på rätt sätt enligt artskyddsbestämmelserna behövs kännedom om vad de syftar till. Syftet med bestämmelserna i art- och habitatdirektivet (rådets direktiv 92/43/EEG, fortsättningsvis kallat habitatdirektivet) är att säkra den biologiska mångfalden genom bevarandet av naturligt förekommande livsmiljöer samt den vilda floran och faunan inom EU:s medlemsländer. Alla åtgärder som vidtas ska ha som mål att bevara eller återställa, i gynnsam bevarandestatus, naturligt förekommande livsmiljöer samt vild fauna och flora av gemenskapsintresse (artikel 2 habitatdirektivet).

Med *bevarandestatus för en livsmiljö* avses summan av de faktorer som påverkar en livsmiljö och dess typiska arter och som på lång sikt kan påverka dess naturliga utbredning, struktur och funktion samt de typiska arternas överlevnad på lång sikt. En livsmiljös bevarandestatus anses gynnsam när

1. dess naturliga eller hävdvibetingade utbredningsområde och de ytor den täcker inom detta område är stabila eller ökande,
2. den särskilda struktur och de särskilda funktioner som är nödvändiga för att den ska kunna bibehållas på lång sikt finns och sannolikt kommer att finnas under en överskådlig framtid, och
3. bevarandestatusen hos dess typiska arter är gynnsam.

Med *bevarandestatus för en art* avses summan av de faktorer som påverkar den berörda arten och som på lång sikt kan påverka den naturliga utbredningen och mängden hos dess populationer. En arts bevarandestatus anses gynnsam när

1. uppgifter om den berörda artens populationsutveckling visar att arten på lång sikt kommer att förbli en livskraftig del av sin livsmiljö,
2. artens naturliga eller hävdvibetingade utbredningsområde varken minskar eller sannolikt kommer att minska inom en överskådlig framtid, och
3. det finns och sannolikt kommer att fortsätta att finnas en tillräckligt stor livsmiljö för att artens populationer ska bibehållas på lång sikt.

Motsvarande definition av gynnsam bevarandestatus gäller för arter. I 16 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m. m. anges att myndigheter särskilt ska bevaka att gynnsam bevarandestatus bibehålls eller återställs för berörda livsmiljöer och arter. Särskild hänsyn ska tas till de arter som är prioriterade.

För förklaring av begrepp som prioriterade, typiska arter, strukturer och funktioner hänvisas till Handbok om Natura 2000 (Naturvårdsverket 2003:9).

I praktiken har en art gynnsam bevarandestatus när det går bra för arten ur både kvantitets- och kvalitetsaspekt, samt när det finns goda förutsättningar för att det även fortsättningsvis kommer att gå bra. En art som inte är rödlistad har inte nödvändigtvis en gynnsam bevarandestatus beroende på att det delvis handlar om olika utgångspunkter. Rödlistningen handlar om hur stor risken är för en arts utdöende i Sverige, medan bedömning om en art har en gynnsam bevarandestatus handlar om ifall kraven för att en art ska ha en långsiktigt god status uppfylls.

1.1.1 Kopplingen mellan artskydd och Natura 2000

Habitatdirektivet består av två huvuddelar med ett gemensamt syfte.

Den första delen handlar om bildandet av det ekologiska nätverket Natura 2000, regler som är implementerade i 7 kap 27-29 §§ miljöbalken och i 15-20 §§ förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. Alla medlemsländer ska utse ett så stort antal områden som behövs för att särskilt listade arter och livsmiljöer som är ovanliga eller hotade i ett EU-perspektiv långsiktigt ska kunna finnas kvar inom EU. Dessa livsmiljöer och arter anges i habitatdirektivets bilaga 1 och 2, vilka är införda i bilaga 3 till förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. respektive markerade med B i bilaga 1 till artskyddsförordningen. I områden som ingår i Natura 2000-nätverket gäller särskilda bestämmelser för de arter och livsmiljöer som avses skyddas där. De listade livsmiljöerna och arterna har inget skydd utanför nätverket.

Den andra delen i habitatdirektivet handlar om ett generellt artskydd som gäller de arter som listas i bilaga 4, vilka återfinns i artskyddsförordningens bilaga 1 markerade med "N". I bilaga 1 till denna handbok listas de svenska arter som finns med i bilaga 4 habitatdirektivet. Detta skydd gäller överallt där arterna finns, oavsett om det är inom eller utanför Natura 2000-nätverket. Många arter förekommer i både habitatdirektivets bilaga 2 och 4, det vill säga har både markeringen "B" och "N" i bilaga 1 till artskyddsförordningen. För sådana arter gäller Natura 2000-regelverket om de är i ett Natura 2000-område och 4 -15 §§ artskyddsförordningen både om arten är inom eller utanför ett Natura 2000-område. Det kan därför bli fråga om flera prövningar enligt 7 kap miljöbalken respektive artskyddsförordningen för en och samma åtgärd. Prövningarna kan dock ske samlat, men motiveringarna bör vara olika för de skilda dispenserna/tillstånden.

1.2 Syftet med fågeldirektivet

Fågeldirektivet (rådets direktiv 79/409/EEG) omfattar alla vilda fågelarter som förekommer naturligt inom EU:s medlemsländers territorier och gäller för fåglar samt deras ägg, bon och livsmiljöer. Det övergripande syftet enligt artikel 2 är att bibehålla eller återskapa arternas populationer på en nivå "som svarar mot ekologiska, vetenskapliga och kulturella behov". Det ska ske genom en kombination av åtgärder riktade mot arterna och deras livsmiljöer. På vissa villkor får jakt bedrivas på särskilt angivna arter. Utöver de generella skyddsbestämmelserna gäller att särskilda områden ska pekats ut av EU:s medlemsländer för de arter som listas i bilaga 1 till fågeldirektivet. Sådana områden har pekats ut för 66 fågelarter i Sverige. Dessa områden ingår i Natura 2000-nätverket. I fågeldirektivets olika bilagor anges även vilka arter man får handla med, vilka jaktmetoder som får användas samt vilka områden som bedöms angelägna för forskning med mera.

1.3 EU-kommissionens vägledning

Inför arbetet med att ge ut ett vägledande dokument om hur artikel 12 i habitatdirektivet bör tillämpas bildade EU-kommissionen en särskild arbetsgrupp. Den bestod av representanter från nio medlemsländer och kommissionen samt

några andra intressenter. Arbetsgruppen behandlade framför allt frågor som kan kopplas till artikel 12.1 d, men även andra delar. I de flesta tolkningsfrågorna, men inte alla, hade medlemsländerna och EU-kommissionen samma uppfattning. Arbetsgruppen redovisade sin slutrapport i april 2005 (*Contribution to the interpretation of the strict protection of species – Habitats Directive article 12*). Baserat på arbetsgruppens rapport fortsatte kommissionen de följande två åren sitt interna arbete med att utarbeta ett vägledningsdokument om tillämpningen av artikel 12 i habitatdirektivet. Arbetet baserades bland annat på de domar som EG-domstolen avgett i överträdelseärenden med koppling till artskydd. I kommissionens arbete beaktades även domar som gällt tolkningen av fågeldirektivets bestämmelser. Enligt kommissionens uppfattning bör även dessa domar vara vägledande för hur habitatdirektivets regler om artskydd bör tillämpas.

Kommissionen redovisade den slutliga versionen av sitt vägledande dokument (*Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC*) i februari 2007. Med detta dokument anser sig kommissionen ha anledning att förvänta sig en bättre följsamhet från medlemsländernas sida då det gäller att tillämpa habitatdirektivets bestämmelser om skydd för arter. Något motsvarande dokument om hur artikel 5 i fågeldirektivet bör tillämpas kommer inte att tas fram, eftersom de två direktiven har liknande bestämmelser om artskydd och innehållet i dokumentet från februari 2007 anses ge tillräcklig indirekt vägledning om hur artikel 5 bör tillämpas.

1.4 Tillämpning av EU:s två naturvårdsdirektiv

I sitt vägledningsdokument (*Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC*) understryker EU-kommissionen, med hänvisning till bland annat utslag i EG-domstolen, vikten av att artiklarna i direktiven tillämpas med stöd av tvingande nationella bestämmelser. Det räcker därför inte med att direktivtexten införs i den nationella lagstiftningen utan den måste kompletteras med tillämpningsföreskrifter som klargör hur innehållet i artiklarna ska omsättas i praktiken. Det betyder att det inte är tillräckligt för ansvariga myndigheter att ge allmänna råd om tillämpningen, om detta innebär att myndigheterna saknar möjligheter att beivra brott mot eller brister i tillämpningen av lagstiftningen. Det ankommer närmast på berörda sektorsmyndigheter att ansvara för att den transponering av direktivens bestämmelser som gjorts i svensk lagstiftning omförs till föreskrifter av bindande karaktär. De berörda myndigheterna, närmast Naturvårdsverket, Skogsstyrelsen, Jordbruksverket och Fiskeriverket har därför att se till att det finns lämpligt utformade tillämpningsföreskrifter inom sitt ansvarsområde för i första hand de aktuella bestämmelserna i artskyddsförordningen och jaktförordningen, där direktivens artiklar införts. Idag finns vissa sådana tillämpningsföreskrifter i dessa myndigheternas författningssamlingar.

De bestämmelser i svensk lagstiftning som härrör ur EU:s naturvårdsdirektiv och som denna handbok behandlar berör en mängd olika samhälleliga verksamheter. Det betyder att det inte bara är de närmast ansvariga sektorsmyndigheterna och myndigheter som länsstyrelserna och miljödomstolarna

som måste känna till och tillämpa bestämmelserna. Landets kommuner har ansvar för flera frågor som berör skyddade arter. Ett exempel är planärenden, som kan ha en direkt inverkan på de intressen som tillvaratas av artskyddsförordningen och jaktförordningen. Kommunernas kunskap om syftet med och innehållet i förordningarna är därför viktigt.

I samband med Sveriges medlemskap i EU förtydligades artskyddet i den svenska lagstiftningen. Habitatdirektivets artskydd var styrande vid införandet i artskyddsförordningen. Följden blev att fåglar fick samma regelverk som de arter som är listade i habitatdirektivets bilaga 4. Både habitat- och fågeldirektivet är minimidirektiv vilket innebär att de enskilda medlemsländerna kan införa längre gående bestämmelser, som i artskyddsförordningen där fåglarnas skydd är något förstärkt jämfört med i fågeldirektivet.

1.4.1 Tvärvillkoren

Tvärvillkor är villkor som måste uppfyllas för att en jordbrukare ska kunna få flera av EU:s jordbruksstöd. Det är fråga om bestämmelser som redan finns och som alltså gäller, men tvärvillkoren säkrar att stöd endast betalas ut till de jordbrukare som följer EU:s bestämmelser. Tvärvillkoren består av två delar som måste följas; dels skötselkrav för jordbruksmark och dels verksamhetskrav för jordbruksverksamheten. Verksamhetskraven innebär att jordbrukaren måste följa flera EU-direktiv som genomförts i den svenska lagstiftningen. Det generella artskyddet i fågeldirektivets artikel 5 som är implementerat i artskyddsförordningen och i jaktförordningen är ett exempel på sådana regler. Så här står det i verksamhetskravet som kopplar till artskyddsbestämmelserna:

Förbud mot att störa fåglar och häckningsområden

Det är förbjudet att avsiktligt störa fåglar. Det gäller särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Likaså är det förbjudet att skada eller förstöra fåglarnas häckningsområden eller deras viloplats. Detta gäller för alla vilda fågelarter. Detta innebär att du i ditt brukande av marken behöver ta hänsyn till vad som kan ses som avsiktligt störande.

1.4.2 Rapporteringskrav

Enligt både habitatdirektivet (artikel 16.2) och fågeldirektivet (artikel 9.3) är EU:s medlemsstater skyldiga att regelbundet lämna in en rapport om vilka undantag som lämnats från det strikta artskyddet, det vill säga vilka dispenser från fridlysningsbestämmelserna i artskyddsförordningen som lämnats. Enligt fågeldirektivet ska detta ske varje år och enligt habitatdirektivet vartannat år. Det sker normalt inget samråd med EU-kommissionen i samband med handläggningen av enskilda dispensärenden, vilket i vissa fall krävs i samband med Natura 2000-prövningen enligt 7 kap 29 § miljöbalken (20 och 20 a §§ förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.). Men enligt artikel 9.4 fågeldirektivet ska kommissionen alltid säkerställa att följderna av dessa undantag är förenliga med direktivet. Detta betyder att kommissionen regelbundet ställer formella frågor till medlemsland om kommissionen uppfattar att landet kan ha missbrukat möjligheten

till undantag. Sådana förfrågningar kan ske på eget initiativ eller som ett resultat av klagoskrivelser från enskilda eller från organisationer. Om kommissionen bedömer att landet i fråga inte följer direktivet kan följden bli att ärendet prövas av EG-domstolen. Om ett land fälls får det normalt betala alla rättegångskostnader. EG-domstolen kan också tillåta kommissionen att utverka ett vite som belastar medlemslandet för varje dag som den felaktiga implementeringen pågår.

Enligt artikel 16.2 habitatdirektivet fastställer Habitatkommittén formatet för rapporten enligt artikel 16.2. Kommissionen ska yttra sig om rapportens innehåll inom 12 månader från mottagandet av rapporten och underrätta Habitatkommittén. I artikel 16.3 specificeras vad rapporten ska innehålla. Det rör sig om uppgifter som vilka arter som berörs, orsaken till undantagen och vilken risk det har handlat om. Det ska också anges vilka åtgärder för övervakning som vidtagits och vilka resultat de haft. Liksom för fågeldirektivet kan rapporten eller annan information som inkommit till kommissionen leda till formella frågor och i förlängningen behandling i EG-domstolen.

Enligt artikel 12.1 fågeldirektivet ska medlemsländerna vart tredje år även rapportera om implementeringen av fågeldirektivet i landet. I rapporteringen ingår bland annat att redovisa vilka särskilda skyddsområden och åtgärdsprogram som inrättats. En liknande, men mer omfattande rapport, ska, enligt artikel 17 habitatdirektivet, göras vart sjätte år. Rapporten ska bland annat innehålla uppgifter om bevarandestatusen hos de livsmiljöer och de arter som avses i artikel 2 habitatdirektivet. I samband med kommissionens granskning av medlemsländernas rapportering enligt artikel 17, det vill säga om arternas bevarandestatus, jämför kommissionen också med rapporteringen av dispenser enligt artikel 16.2. Det är därför viktigt att de myndigheter som utfärdar dispenser har god kunskap om artens bevarandestatus.

1.4.3 Övervakning och uppföljning

Med bra kunskap om de skyddade arterna förenklas handläggningen av olika ärenden eftersom handläggaren lätt kan ta reda på vad som kan hota en art och var arterna finns. God kunskap om arterna, deras utbredning, populationsstorlekar och trender är en förutsättning för att kunna fatta bra beslut. Det bör också ske en uppföljning av resultatet av lämnade dispenser. Detta för att säkra att arten i fråga verkligen inte får en försämrad bevarandestatus och för att skaffa kunskap inför framtida handläggning.

I artikel 18 habitatdirektivet nämns behovet av forskning och förbättrad information. Enligt artikel 11 ska medlemsländerna *övervaka bevarandestatusen hos de livsmiljöer och de arter som avses i artikel 2*. Resultaten av denna övervakning ska enligt artikel 17 rapporteras till EU. År 2007 genomfördes den första rapporteringen av bevarandestatusen och rapporten kan hittas på ArtDatabankens hemsida. För varje art finns ett referensvärde på vad som är gynnsam bevarandestatus på biogeografisk nivå i form av siffror på bland annat population och utbredning. Enligt en särskild tablå kan sedan en bedömning av en arts bevarandestatus göras med hjälp av artens nuvarande population, utbredning och trend. Trenden är viktig då den visar på artens framtidsutsikter. Enligt

definitionen för gynnsam bevarandestatus är framtidsutsikterna en viktig del i bedömningen. Bedömningen av bevarandestatus på biogeografisk nivå kan vara ett stöd i bedömningen av situationen för en art på lokal nivå. Ett annat stöd för bedömningen av en arts bevarandestatus är de bevarandemål som formulerats med utgångspunkt från definitionen till gynnsam bevarandestatus och som finns i fastställda bevarandeplaner för var och en av Sveriges alla Natura 2000-områden. Bevarandeplanerna återfinns oftast på den aktuella länsstyrelsens hemsida. Både miljöövervakning, det vill säga långvariga provtagningsserier av olika miljödata, och uppföljning, där en parameter jämförs med ett bevarandemål, behövs eftersom de två arbetssätten kompletterar varandra. I Sverige har olika projekt om uppföljning och övervakning kopplat till Natura 2000 pågått i många år. En svensk uppföljningsverksamhet som kompletterar den befintliga miljöövervakningen är under uppbyggnad.

I habitatdirektivets artikel 12.4, anges att medlemsstaterna ska införa ett system för övervakning av oavsiktlig fångst och oavsiktligt dödande av djurarterna i bilaga 4 a till habitatdirektivet, det vill säga de arter som är markerade med N i bilaga 1 till artskyddsförordningen. I 65 § artskyddsförordningen anges att Naturvårdsverket, med stöd av Naturhistoriska riksmuseet, ska ta fram ett sådant system.

ArtDatabanken har i uppdrag att samla in och sprida information om arter. De har byggt upp Artportalen som är en databas vilken kan nås via Internet och dit information om arter kan rapporteras in. Skogsstyrelsen och många länsstyrelser har också egna uppgifter och kunskap om arterna i sin region eller sitt län. Universitet och ideella organisationer som botaniska föreningen, entomologiska föreningen och ornitologiska föreningen med lokalavdelningar samlar också in information om olika arter. De flesta föreningar rapporterar in sina uppgifter till Artportalen.

Alla dessa källor kan användas som underlag vid bedömningen av ärenden enligt artskyddsförordningens fridlysningsbestämmelser.

1.5 Svenska fridlysningar

Från och med den 1 januari 2008 är det regeringen som beslutar om fridlysning av en art i hela landet, i ett län eller i en del av ett län. Tidigare var det Naturvårdsverket som beslutade om fridlysning av en art i hela landet och länsstyrelserna som beslutade om fridlysning i respektive län. För närvarande är ca 300 växt- och djurarter fridlysta i hela landet och ungefär 50 växt- och djurarter fridlysta i ett eller flera län.

Regeringen fridlyser växt- och djurarter genom att ange dessa i artskyddsförordningens bilagor. De växt- och djurarter som är markerade med ett N i bilaga 1 till artskyddsförordningen har fridlysts för att uppfylla kraven i EU:s habitatdirektiv. I bilaga 2 till artskyddsförordningen anges alla övriga arter som är fridlysta i hela landet, i ett län eller i en del av ett län.

Skälet för att fridlysa en art kan vara att dess fortlevnad är hotad på grund av att den är sällsynt och samtidigt attraktiv för insamling hos allmänheten. Vissa starkt

hotade arter är inte intressanta för allmänheten, men så sällsynta att enstaka insamlingar av samlare eller specialister kan skada populationen allvarligt.

Även arter som är relativt vanliga kan behöva skydd om de är föremål för omfattande plockning eller uppgrävning. Detta gäller framför allt några av de tidiga vårblommorna, till exempel blåsippa och gullviva, som, särskilt i närheten av tätorter, lokalt kan bli utrotade.

Vissa arter, till exempel mistel och backsippa, har utsatts för hot i form av storskalig plockning eller uppgrävning för försäljning. Det förekommer också att sällsynta grodor och kräldjur dödas eller fångas in och flyttas från sin naturliga miljö, något som försämrar deras möjligheter till förökning och spridning. Den internationella handeln med sällsynta arter är ett av skälen till att samtliga orkidéarter är fridlysta över hela landet. Orkidéerna betingar ett högt värde på den illegala marknaden utomlands och det har förekommit att hela bestånd har grävts upp och därmed förstörts.

Regeringen får föreskriva om generella undantag från förbuden i artskyddsförordningen. Dessa undantag anges direkt i förordningen.

2 Artskyddsförordningen och annan lagstiftning

2.1 Artskyddsförordningen – tillämpning

I 4-9 §§ finns detaljerade bestämmelser om fridlysning. Där verkställs bemyndigandet i 8 kap miljöbalken att föreskriva om förbud mot att döda, skada, fånga eller störa vilt levande djur eller att ta bort eller skada sådana djurs ägg, rom eller bon, samt mot att ta bort, skada eller ta frön eller andre delar från vilt levande växter. I 4, 5 och 7 §§ fridlyses arter av djur och växter i hela landet på grund av bestämmelser i habitatdirektivet, eller till följd av ett internationellt åtagande. Dessa arter är förtecknade i bilaga 1 artskyddsförordningen. I denna bilaga har djur- och växtarter olika markeringar beroende på behovet av skydd. Stort N betyder att arten kräver noggrant skydd enligt habitatdirektivet. Sådana arter återfinns i habitatdirektivets bilaga 4. Litet n betyder att arten kräver noggrant skydd enligt en nationell svensk bedömning eller till följd av ett internationellt åtagande.

I 6, 8 och 9 §§ fridlyses arter av djur, växter och svampar som upptagits i artskyddsförordningens bilaga 2. Av bilagan framgår också om fridlysningen gäller i hela eller delar av landet.

I 10-15 §§ finns undantag från fridlysningsbestämmelserna och regler om dispens från förbuden i 4-9 §§.

4 §: Förbud gällande djur

Enligt 8 kap 1 § miljöbalken får *föreskrifter om förbud att inom landet eller del av landet om att döda, skada, fånga eller störa vilt levande djur eller ta bort eller skada sådana djurs ägg, rom eller bon eller att skada eller förstöra sådana djurs fortplantningsområden och viloplats* meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Dessa föreskrifter återfinns i 4 § artskyddsförordningen, jaktförordningen och förordning om fisket, vattenbruket och fiskenäringen. Det finns också föreskrifter i Naturvårdsverkets, Skogsstyrelsens och Fiskeriverkets författningssamlingar, vilka tagits fram med regeringens bemyndigande.

Förbuden i 4 § artskyddsförordningen är uppdelade i fyra punkter och gäller alla vilda fåglar samt de vilda arter av djur som markerats med N eller n i bilaga 1 till artskyddsförordningen samt alla levnadsstadier hos dessa djur. Med vilda fåglar avses alla i Sverige naturligt förekommande fågelarter. Även om alla fågelarter omfattas bör arter markerade med B i bilaga 1 till artskyddsförordningen, rödlistade arter samt sådana arter som uppvisar en negativ trend prioriteras i skyddsarbetet.

4 § artskyddsförordningen gäller inte vid jakt och fiske. Det finns ett motsvarande regelverk i jakt- respektive fiskelagstiftningen. Med jakt avses här handlingar där avsikten är att fånga eller döda vilt och att i sådant syfte söka efter, spåra eller förfölja vilt. Med jakt avses även insamling eller förstörelse av ägg.

Med vilt avses vilda däggdjur och fåglar. Övriga artgrupper omfattas alltid av artskyddsförordningen oavsett handlingens art (2 § jaktförordningen). I de fall det uppstår tveksamhet om det är artskyddsförordningen eller jaktförordningen som är tillämplig bör huvudregeln vara att *syftet* med åtgärden är avgörande. Om avsikten med en åtgärd är att fånga eller döda djur eller att förstöra deras bon eller ägg ska jaktlagstiftningen tillämpas. Om djur skadas eller dödas eller deras bon förstörs som en icke önskad konsekvens av en åtgärd (till exempel i samband med jord- eller skogsbruk) bör inte detta betraktas som jakt utan bedömas utifrån artskyddsförordningens bestämmelser.

För att vara otillåtna måste åtgärderna vara *avsiktliga* i alla punkter under 4 § utom den sista, 4 punkten. Avsiktlig betyder i detta sammanhang att den som utför åtgärden förstår den förutsägbara konsekvensen av sitt handlande och ändå genomför den, det vill säga är medveten om att ett skyddat djur sannolikt exempelvis störs, även om störningen inte var syftet med åtgärden. Ett exempel är när en markägare utför skogliga åtgärder i närheten av ett havsörnsbo under tidig vår eller försommar trots vetskapen om att det är bebott. Åtgärden är alltså olaglig även om syftet var något annat. Med att ha förstått den förutsägbara konsekvensen av handlingen menas att följden av åtgärden ska kunna förutses, att det ska ha framgått av den nationella lagstiftningen och den information som myndigheterna lämnat till allmänheten och berörda verksamhetsutövare att sådana åtgärder med största sannolikhet innebär lagbrott. Om det kan visas att sådan information har funnits tillgänglig och personen därför bör ha förstått den förutsägbara konsekvensen av sitt handlande, då finns uppsåt i lagens mening (EG-domstolen dom C-103/00 och C-221/04). 4 § 1-3 punkten lägger därför ett stort ansvar på myndigheter att informera allmänheten och berörda verksamhetsutövare om reglerna i 4 §. Verksamhetsutövare kan utgöras av skogsägare, jordbrukare eller andra markägare. I viss omfattning lämnas redan idag sådan information, men det kan finnas behov att mer specifikt beskriva effekten av vissa åtgärder och var information om de skyddade arterna kan inhämtas. Exempel på verksamheter där sådan information är angelägen är åtgärder i skogs- och jordbrukslandskapet och i samband med havsfiske i viktiga övervintringsområden för alkfåglar. Konsekvenser för skyddade arter i samband med planärenden kan också behöva förtydligas. Myndigheter som Skogsstyrelsen, Jordbruksverket, Fiskeriverket och Boverket är inom sina sektorsområden ansvariga för att informationen sprids.

4 § 1 PUNKTEN: FÖRBUD MOT FÅNGST OCH DÖDANDE

Enligt 4 § 1 punkten artskyddsförordningen är det förbjudet att *avsiktligt fånga eller döda arter av vilda djur*. Eftersom 4 § inte gäller jakt och fiske, förbjuder denna punkt åtgärder där syftet är något annat än att döda och fånga in vilt, det vill säga huvudsakligen dödande och infångande av andra artgrupper än däggdjur och fåglar, till exempel groddjur. Dock omfattas bifångster av fåglar och tumlare av denna paragraf och även fågelungar som dödas i samband med jord- och skogsbruk eftersom syftet i dessa fall inte är att fånga eller döda djuren. Ytterligare ett exempel på när däggdjur berörs av 4 § 1 punkten gäller ledningar i landskapet. Ledningarna innebär i vissa fall ett hot mot fåglar till exempel om oisolerade

transformatorer används, om det är korta avstånd mellan ledningarna eller om de är dragna genom särskilt fågelrika områden. För exempelvis berguv och slaguggla har dödsorsaken för funna döda fåglar i 20-25% av fallen konstaterats hänga samman med sådana faktorer. Därför kan det bland annat behöva ställas krav på att transformatorerna isoleras då nya ledningar dras eller när gamla ska servas eller bytas ut. Denna paragraf är inte kopplad till krav på att det avsiktliga infångandet eller dödandet ska ha en negativ påverkan på den skyddade artens population. Av proportionalitetsskäl är det dock rimligt, åtminstone när det gäller de areella näringarna, att ett otillåtet avsiktligt dödande är ett sådant som på lokal eller nationell nivå har en negativ effekt på artens population, kvantitativt eller kvalitativt. För hotade arter med låg reproduktion och en negativ populationsutveckling bör dock även avsiktligt dödande av enskilda individer beivras.

4 § 2 PUNKTEN: FÖRBUD MOT STÖRNING

Enligt 4 § 2 punkten artskyddsförordningen är det *förbjudet att avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödnings-, övervintrings- och flyttperioder*. Varken artskyddsförordningen eller habitat- och fågeldirektiven definierar parnings-, uppfödnings-, övervintrings- och flyttperioder. ArtDatabanken har på uppdrag av Naturvårdsverket tagit fram listor över när dessa perioder för arter markerade med N och B i artskyddsförordningens bilaga 1 infaller. Nyckelbegrepp samt en lista över de olika arternas parnings-, uppfödnings- och övervintringsperioder finns i bilaga 2 till denna handbok.

Ordet *störa* definieras varken i artskyddsförordningen eller i de två naturvårdsdirektiven. Men det finns stöd för tolkning i EU-kommissionens vägledningsdokument om artikel 6 habitatdirektivet (Skötsel och förvaltning av Natura 2000-områden, s. 26-29). Där anges att störning kan förekomma till exempel i form av ljud eller ljus, men den behöver inte fysiskt påverka arten direkt utan kan ge indirekta effekter. Det kan handla om att arten flyr och därmed utsätts för omständigheter som gör att det lättare blir till byte för andra djur, förlorar stora mängder energi (till exempel fladdermöss eller andra djur i vinterdvala) eller att deras ungar utsätts för fara genom att de förflyttas eller att de svälter ihjäl. Intensitet, tidsperiod och frekvens har betydelse för vilken påverkan störningen har. En åtgärd som innebär störning för en art innebär inte säkert en störning för en annan art. Detta beror på vad arten är känslig för. Arters känslighet varierar dessutom mellan olika delar av deras livscykel.

Till skillnad från förhållandet i Natura 2000-bestämmelserna (7 kap 28 b § miljöbalken) där tillstånd får ges om störningen inte ”på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet i området av arten eller arterna”, behöver störningen i 4 § 2 punkten artskyddsförordningen inte vara betydande. Det är alltså ett mindre utrymme för störning i artskyddsförordningen än i 7 kap 28 b § miljöbalken. Även om störningen inte behöver vara betydande så har en otillåten störning en negativ effekt på artens bevarandestatus. Störningen bör alltså kopplas till den påverkan den har på artens bevarandestatus såväl för den lokala populationen som för den biogeografiska nivån i landet. En störning som påverkar artens överlevnadschanser,

reproduktion eller utbredning är otillåten. En åtgärd som påverkar en fågelarts häckningsframgång genom att boplatser överges eller att färre ungar än annars blir flygfärdiga är således inte tillåten om detta leder till att artens population minskar i området, särskilt om arten har en ogynnsam bevarandestatus och/eller vikande trend. Till otillåten störning bör även räknas en aktivitet som innebär att fåglar förhindras att utnyttja ett område av vital betydelse under flyttningen. I bilaga 3 till denna handbok finns nyckelbegrepp samt häckningsperioder för svenska fågelarter.

Två exempel på åtgärder som kan vara tillåtna är att skrämman ut en varg från ett hägn med får eller skrämman gäss från ett fält med gröda. Om rastande gäss skrämms från ett fält med gröda men istället kan landa på andra fält i närheten för att äta och vila, bedöms inte deras bevarandestatus påverkas och därför kan inte en otillåten störning anses uppkomma. Om en varg skrämms från ett hägn med får men ändå kan finna föda och skydd på andra platser, vilket innebär att dess status inte försämras, kan störning inte anses uppkomma. Om gässen och vargen istället vid upprepade tillfällen skrämms från de platser de behöver som till exempel rastplatser eller parnings- och uppfödningssområden skulle en störning kunna uppkomma. Exempel skulle kunna vara gäss som skrämms systematiskt och återkommande från alla de fält som finns i ett område eller vargar som skrämms från en del av sitt revir (det vill säga inte endast från inhägnade områden med tamdjur).

En störning är alltså tillåten om den sker sporadiskt och inte bedöms påverka artens bevarandestatus. Skulle en art systematiskt skrämmas från större områden som den är beroende av är det inte tillåtet (5 § jaktlagen).

För att kunna göra bedömningar av vad som är tillåtet och inte tillåtet behöver man känna till den aktuella artens bevarandestatus, trenden för dess bevarandestatus och hur en åtgärd påverkar dessa faktorer. I kapitel 1.1 beskrivs bevarandestatus ytterligare och i avsnittet om 14 § artskyddsförordningen beskrivs kopplingen mellan bevarandestatus och dispensmöjligheten.

4 § 3 PUNKTEN: FÖRBUD MOT FÖRSTÖRELSE ELLER INSAMLING AV ÄGG

Enligt 4 § 3 punkten artskyddsförordningen är det förbjudet att *avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen*. Även groddjurs ägg (det vill säga groddrom) bör omfattas av bestämmelsen i den mån det riskerar påverka groddjurets population i området. I fågeldirektivets artikel 5 b anges att också fåglarnas bon är skyddade. Motsvarande punkt saknas i artskyddsförordningen. 4 § 3 punkten i artskyddsförordningen bör därför tolkas så att även skydd av fågelbon innefattas i skyddet av äggen. 4 § gäller inte vid jakt. I fråga om handlingar som sker inom de areella näringarna bör av proportionalitetsskäl åtgärder vidtas för att säkerställa att ägg inte förstörs i en sådan omfattning att en arts bevarandestatus riskerar att försämrans. I övrigt gäller förbudet även enstaka ägg. När det gäller grodor som har gynnsam bevarandestatus bör förbudet, av proportionalitetsskäl, avse åtgärder som påverkar stora delar av en population. Exempel på förbjudna åtgärder är sådana som kan leda till att ägg förstörs. Därmed bör dessa åtgärder inte genomföras under fåglarnas häckningsperiod eller den period då grodors rom finns i vattensamlingar.

Ett exempel på en förbjuden åtgärd kan vara att ta sand i grustäkt så att ägg eller ungar av häckande backsvalor skadas. Äggen skyddas av 4 § 3 punkten och ungar av 1 punkten. Backsvalan är rödlistad sedan 2005, vilket innebär att den inte har gynnsam bevarandestatus och därför bör prioriteras. Syftet med åtgärden att ta sand är inte att förstöra boet, vilket innebär att det är artskyddsförordningen (inte jaktförordningen) som ska tillämpas. Men handlingen är avsiktlig eftersom den som tar sanden ser att fåglarna häckar där och kan förutse att ägg kan förstöras vid ingreppet. I täkttillstånd kan det därför vara lämpligt att påminna om artskyddsförordningens regler.

4 § 4 PUNKTEN: FÖRBUD MOT SKADA ELLER FÖRSTÖRELSE AV FORTPLANTNINGSSOMRÅDEN OCH VILOPLATSER

Enligt 4 § 4 punkten artskyddsförordningen är det förbjudet att *skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplats*, oavsett om det sker avsiktligt eller oavsiktligt. Villkoren är alltså strängare än för 4 § 1-3 punkten i artskyddsförordningen. Enligt Kommissionens vägledning behöver därför myndigheterna komplettera förbudet i 4 punkten med regler som förebygger och förhindrar att fortplantnings/reproduktionsområden och viloplats förstörs på grund av okunskap. Detta kan ske genom anvisningar eller föreskrifter och råd om hur detta ska undvikas. Eftersom de djur som är markerade med N eller n i artskyddsförordningens bilaga 1 har mycket olika ekologi och fortplantningsstrategi blir följden att tolkningen av vad som kan betraktas som fortplantningsområde respektive viloplats måste ske artvis. Nyckelbegrepp samt information om reproduktions/fortplantningsområden och viloplats för olika arter finns i bilaga 4 till denna handbok.

Gemensamt för åtgärder rörande djurens olika uppehållsplatser är att dessa inte får påverkas av mänskliga aktiviteter på ett sådant sätt att platserna i fråga förlorar sin kontinuerliga ekologiska funktion för berörda arter. Med detta avses att ingreppet inte får vara så omfattande att området tappar de egenskaper som gör det betydelsefullt för arten ifråga. Platserna behöver skyddas även när de inte används så att funktionen finns kvar när arten återvänder för att lägga ägg eller föda ungar. Detta gäller sådana områden som används regelbundet, men inte nödvändigtvis varje år. Om platserna bara används någon enstaka gång omfattas de bara av skyddet när arten i fråga uppehåller sig där. I de fall länsstyrelsen, eller annan handläggande myndighet, är osäker bör experter tillfrågas, till exempel Naturhistoriska riksmuseet, Ornitologiska föreningen eller ArtDatabanken.

Skada eller förstöra är översatta från habitatdirektivets *deterioration and destruction*. Sverige har, liksom några andra EU-länder valt att översätta ordet *deterioration* med *skada* istället för med *försämra*. Saken har påpekats av EU-kommissionen och diskuteras också i kommissionens vägledning om artikel 12. Det får bland annat implikationer när resonemang förs om att en försämring kan ske gradvis (*gradual deterioration*). Sverige är dock skyldigt att tolka sin lagstiftning på ett sätt som innebär att direktivets syfte uppnås (enligt artikel 10 i EG-fördraget). Ordet *försämring* definieras inte i habitatdirektivet, men enligt

Kommissionens vägledning bör det tolkas som en fysisk degradering som påverkar habitatets funktionalitet. Till skillnad från förstörelse kan en försämring ske gradvis. Det kan vara så att en försämring inte omedelbart leder till förlust av ett fortplantningsområde eller viloplats, men får till följd att platsens funktion successivt försämras i kvalitet.

Myndigheter bör kräva bra underlag i miljökonsekvensbeskrivningar för verksamheter som kan påverka stora arealer så att försämringar, till exempel i form av en diffus påverkan som härrör långt från artens fortplantningsområde eller viloplats, uppmärksammas och tas hänsyn till.

En viktig fråga är var tröskeln till 4 § går, det vill säga när en åtgärd fortfarande är tillåten eller när den är förbjuden och en dispens behövs. Om en åtgärd görs på ett sätt som säkerställer fortplantningsområdenas och viloplatsernas kontinuerliga ekologiska funktion, både före under och efter åtgärden, nås aldrig gränsen för 4 och 14 §§. Om fortplantningsområdena och viloplatsernas kontinuerliga ekologiska funktion kan skadas, försämras eller förstöras av åtgärden, även om det bara sker tillfälligt, krävs en dispens. Om deras funktion inte skadas, försämras eller förstörs krävs inte dispens. Om det behövs skyddsåtgärder för att förebygga skada eller förstörelse bör det minst ske genom ett samråd enligt 12 kap 6 § miljöbalken. Observera att försiktighetsprincipen bör tillämpas om det finns en osäkerhet beträffande en viss åtgärds påverkan. I bilaga 5, 6 och 7 till denna handbok finns exempel på hur dispensärenden för fladdermöss, större vattensalamander och tjockskalig målarmussla kan hanteras.

För att förhindra att ett fortplantningsområde eller viloplats påverkas på ett sätt som gör att en dispens krävs, kan förebyggande skyddsåtgärder vara lämpliga. Åtgärderna ska säkra att den ekologiska funktionen upprätthålls kontinuerligt. Detta innebär att den skyddade artens nyttjande av fortplantningsområdet och viloplatsen aldrig avbryts, det vill säga området är återställt när arten nästa gång behöver nyttja det. Dessa åtgärder kan även ha karaktären av att aktivt förbättra eller sköta fortplantningsområdet eller viloplatsen, till exempel genom att platsen utökas, restaureras eller nyskapas. Exempel på sådana åtgärder kan vara att förbättra eller förstora en damm som den större vattensalamandern använder när en del av dammen kommer att förstöras av en byggnation eller en väg. Observera att det måste säkerställas att det inte blir något ”glapp” mellan när en åtgärd som försämrar, skadar eller förstör sker och när den förebyggande skyddsåtgärden har börjat fungera.

Det handlar alltså om en möjlighet till flexibilitet som dock aldrig får äventyra syftet med artskyddet. Möjligheten fungerar i de fall det finns en period på året då den aktuella artens fortplantningsområde eller viloplats inte används av arten och det samtidigt finns etablerad kunskap att kunna förbättra den del av fortplantningsområdet eller viloplatsen som inte påverkas av den sökta åtgärden. Utgångspunkten är att när arten behöver använda området nästa gång i sin livscykel är det återställt med minst samma funktionalitet som före åtgärden.

Observera att detta inte är en kompensationsåtgärd som kompenserar för en förlust av den kontinuerliga ekologiska funktionen. För att en kompensation ska vara aktuell ska först en försämring eller förlust av den kontinuerliga ekologiska

funktionen uppstå. Det vill säga att arten ska ha kommit till miljön och funktionaliteten försämrats eller förlorats. En sådan försämring eller förlust kräver dispens från artskyddet.

Den eller de aktuella arternas bevarandestatus måste vara en del av bedömningen av vilka skyddsåtgärder som behöver vidtas. Det bör ställas hårdare krav på skyddsåtgärderna för mindre vanliga arter. Bedömningen av vilka skyddsåtgärder som behöver vidtas bör ske i form av minst ett samråd enligt 12 kap 6 § miljöbalken, där verksamhetsutövaren bör kunna visa att skyddsåtgärderna kommer att fungera. Försiktighetsprincipen bör tillämpas. Hänvisning kan göras till exempel som tidigare genomförts och fått goda resultat. Att använda ovan beskrivna arbetssätt ihop med ett samråd enligt 12 kap 6 § kan vara lämpligt i fall där endast en del av ett fortplantningsområde eller viloplats kan påverkas negativt av en åtgärd. Endast undantagsvis bör det handla om att hela artens fortplantningsområde eller viloplats ersätts på ovan beskrivna sätt eftersom det är svårare att lyckas med en återställning av ett helt område än med en del. För rödlistade arter bör arbetssättet aldrig innebära att ett helt område ersätts. Områdets kontinuerliga ekologiska funktion bör vara likvärdig eller bättre än innan skyddsåtgärden gjordes. I samband med ett samrådsärende bör en uppföljning ske som visar att skyddsåtgärden fungerat. Kravet på uppföljning kan skrivas in som ett föreläggande eller villkor enligt 12 kap 6 § miljöbalken. Observera att detta arbetssätt endast gäller förbudet enligt 4 § 4 punkten i artskyddsförordningen.

I fall som rör skyddade arter i byggnader, till exempel fladdermöss i hus, kan inte 12 kap 6 § miljöbalken användas då byggnader inte räknas som naturmiljö. Tillsynsmyndigheten kan då istället använda sig av ett föreläggande enligt 26 kap 9 § miljöbalken för att säkerställa att miljöbalken efterlevs. Tillsynsmyndigheten kan även vid rådgivning enligt 26 kap 1 § miljöbalken lämna upplysningar om vad en verksamhetsutövare bör göra för att följa miljöbalkens bestämmelser. En sådan rådgivning är inte direkt tvingande för verksamhetsutövaren, vilket däremot ett föreläggande är.

Exempel på skrivning i samband med föreläggande för planerade åtgärder i byggnader som inte påverkar 4 § 4 punkten artskyddsförordningen

’Den sökta åtgärden X är inte förbjuden enligt 4 § artskyddsförordningen under förutsättning att den sker på det sätt och under den period som beskrivs i detta föreläggande. Om åtgärden ska göras på annat sätt kan dispens enligt 14 § artskyddsförordningen krävas. Om åtgärden genomförs på ett sätt som är förbjudet enligt 4 § 4 punkten artskyddsförordningen och dispens enligt 14 § saknas betraktas det som ett artskyddsbrott.’

Om åtgärden påverkar någon av 4 § 1-3 punkten artskyddsförordningen ska dispens enligt 14 § alltid sökas.

Förebyggande åtgärder är inte detsamma som kompensationsåtgärder. Kompensationsåtgärder är inte en del i ett projekt, utan tillkommer separat för att kompensera för oundvikliga negativa effekter av en åtgärd, det vill säga då en försämring, skada eller förstörelse förutses. Om möjligt bör kompensationsåtgärden

fått effekt innan åtgärden, som ger upphov till skadan, genomförs. Kompensation är endast aktuell i samband med dispenser från 4 § 4 punkten artskyddsförordningen. Detta beskrivs mer utförligt i kapitel 2.1.1.5.

5 §: Medel och metoder

Enligt 5 § artskyddsförordningen är det förbjudet att för fångst eller dödande använda metoder eller medel som inte är selektiva och som lokalt kan innebära att arten försvinner eller utsätts för en allvarlig störning. Det får heller inte ske från motorfordon i rörelse eller flygplan.

De ovannämnda förbuden gäller inte jakt på fåglar och däggdjur som sker enligt reglerna i jaktlagen (1987:259) och inte heller fiske som regleras i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen.

6 §: Förbud gällande kräldjur, groddjur, ryggradslösa djur

Fridlysningen enligt 6 § artskyddsförordningen innebär att det är förbjudet att döda, skada, fånga eller på annat sätt samla in exemplar, och dessutom att ta bort eller skada ägg, rom, larver eller bon av vilt levande kräldjur, groddjur eller ryggradslösa djur som är upptagna i bilaga 2 till artskyddsförordningen. I denna bilaga framgår vilka av arterna som är skyddade enligt 6 § samt om de är fridlysta i hela landet eller endast en del av landet.

Till skillnad från förbuden i 4 § 1-3 artskyddsförordningen så krävs det inte att åtgärderna är avsiktliga. Detta innebär att även åtgärder som sker oavsiktligt är förbjudna enligt 6 §. Se tolkning av ”avsiktligt” i detta sammanhang under 4 § artskyddsförordningen. Detta innebär att myndigheterna bör förebygga att förbjudna åtgärder sker genom exempelvis generella hänsynsregler. Förbuden i 6 § gäller inte pågående markanvändning, såsom jordbruk och skogsbruk, om förbuden innebär att marken inte kan användas på ett ändamålsenligt sätt. Att marken inte kan användas på ett ändamålsenligt sätt bör tolkas som sådana fall då pågående markanvändning avsevärt försvåras inom berörd del. I andra fall gäller 6 § även pågående markanvändning om åtgärden innebär en negativ påverkan på artens lokala bevarandestatus. Det är inte rimligt att kräva dispens för jord- eller skogsbruksåtgärder om endast enstaka individer eller ägg dödas och artens bevarandestatus inte bedöms påverkas ens lokalt av detta. Precis som för 4 och 7 §§ artskyddsförordningen bör sådana fall istället regleras via föreskrifter eller liknande om hur åtgärderna kan anpassas eller undvikas så att artens bevarandestatus inte försämras. Vid exploateringar av olika slag bör dock dispens krävas även för åtgärder som påverkar enstaka exemplar. Till exempel för en detaljplan som om den beslutas kommer att innebära att åkermark med diken läggs igen och bebyggs så att fridlysta arter riskerar att exempelvis dödas, krävs dispens från artskyddsförordningen.

En annan skillnad från bestämmelserna i 4 § är att djurens livsmiljö inte är skyddad i sig. Detta innebär att livsmiljöer där arterna vistas som skyddas av 6 § inte har något skydd, även om dessa är av stor betydelse för arten.

Bestämmelsen innebär att kunskap behövs av de som tar beslut om användning av mark och vatten samt de som brukar mark och vatten i en pågående

markanvändning. När det gäller pågående markanvändning såsom areella näringar bör sådan kunskap göras tillgänglig till brukarna av de aktuella sektorsmyndigheterna.

7 §: Förbud gällande växter

För växtarter som i bilaga 1 till artskyddsförordningen markerats med N är det förbjudet att avsiktligt plocka, samla in, skära av, dra upp med rötterna eller förstöra dem i deras naturliga utbredningsområde i naturen. Förbudet gäller alla stadier i växternas biologiska cykel. Avsiktlig betyder i detta sammanhang att den som utför åtgärden förstår den förutsägbara konsekvensen av sitt handlande och ändå genomför den, det vill säga är medveten om att en skyddad växt sannolikt exempelvis förstörs, även om förstörandet inte var syftet med åtgärden. Med att ha förstått den förutsägbara konsekvensen av handlingen menas att följderna av åtgärden ska kunna förutses, att det ska ha framgått av den nationella lagstiftningen och den information som myndigheterna lämnat till allmänheten och berörda verksamhetsutövare att sådana åtgärder med största sannolikhet innebär lagbrott. Om det kan visas att sådan information har funnits tillgänglig och personen därför bör ha förstått den förutsägbara konsekvensen av sitt handlande, då finns ett uppsåt i lagens mening (EG-domstolen mål C-103/00 och C-221/04). 7 § lägger därför ett stort ansvar på myndigheter att informera allmänheten och berörda verksamhetsutövare om reglerna i 7 §. Verksamhetsutövare kan utgöras av skogsägare, jordbrukare eller andra markägare.

8 §: Förbud gällande kärleväxter, mossor, lavar, svampar och alger

Enligt 8 § artskyddsförordningen är det i fråga om de vilt levande kärleväxter, mossor, lavar, svampar och alger som anges i bilaga 2 till förordningen förbjudet att plocka, gräva upp eller på annat sätt ta bort eller skada exemplar av växterna, samt att ta bort eller skada frön eller andra delar. Med att skada arten bör även avses åtgärder som på ett indirekt sätt skadar arten genom att till exempel de hydrologiska förhållandena på artens växtplats förändras.

I bilaga 2 till artskyddsförordningen framgår vilka av arterna som är skyddade enligt 8 § samt om de är fridlysta i hela landet eller endast i ett eller flera län.

Till skillnad från förbuden i 7 § artskyddsförordningen så krävs det inte att åtgärderna är avsiktliga för att vara förbjudna enligt 8 §. Detta innebär att även åtgärder som oavsiktligt skadar den fridlysta arten är förbjudna. Förbuden i 8 § gäller dock inte pågående markanvändning, såsom jordbruk och skogsbruk, om förbuden innebär att marken inte kan användas på ett ändamålsenligt sätt. Att marken inte kan användas på ett ändamålsenligt sätt bör tolkas som sådana fall då pågående markanvändning avsevärt försvåras inom berörd del av en fastighet. I andra fall gäller 8 § även pågående markanvändning såsom jordbruk och skogsbruk om åtgärden innebär en negativ påverkan på artens lokala bevarandestatus. Det är inte rimligt att kräva dispens för jord- eller skogsbruksåtgärder om endast enstaka exemplar förstörs och artens bevarandestatus inte påverkas ens lokalt. Precis som för 4 och 7 §§ artskyddsförordningen bör sådana fall istället regleras via föreskrifter eller liknande från de ansvariga sektorsmyndigheterna om hur

åtgärderna kan anpassas eller undvikas så att artens bevarandestatus inte försämras se även kapitel 3.1. Vid exploateringar av olika slag bör dock dispens krävas även för åtgärder som påverkar enstaka exemplar. En dispens får dock inte strida mot en fastställd detaljplan eller områdesbestämmelse.

12 § artskyddsförordningen medger i särskilda fall markägaren från förbuden i 8 § gällande mistel och tovsippa.

I 13 § artskyddsförordningen finns ett undantag från 8 § som medger att enstaka exemplar av några, särskilt utpekade arter, får samlas in under vissa förutsättningar.

Bestämmelsen innebär att kunskap behövs hos de som tar beslut om användning av mark och vatten samt de som brukar mark och vatten i en pågående markanvändning. När det gäller pågående markanvändning såsom areella näringar så bör sådan kunskap göras tillgänglig av de aktuella sektorsmyndigheterna till brukarna.

9 §: Förbud gällande kärleväxter, mossor, lavar, svampar och alger

Enligt 9 § artskyddsförordningen är det ifråga om de vilt levande kärleväxter, mossor, lavar, svampar och alger som anges i bilaga 2 till förordningen förbjudet att gräva eller dra upp exemplar av växterna med rötterna. Det är också förbjudet att plocka eller på annat sätt samla in exemplar av växterna för försäljning eller andra kommersiella ändamål. I bilaga 2 till artskyddsförordningen framgår vilka av arterna som är skyddade enligt 9 § samt om de är fridlysta i hela landet eller endast i ett eller flera län.

Växtarter som är fridlysta enligt 9 § är inte förbjudna att plocka för eget bruk, bara att plocka för försäljning. Det betyder att man får plocka blommorna och ta med dem hem, men inte sälja dem eller använda dem för andra kommersiella ändamål. Man får inte heller gräva eller dra upp växterna med rötterna, men något förbud att skada växterna i övrigt finns inte i 9 §.

Förbuden i 9 § omfattar främst arter som inte är rödlistade och som tål plockning för privat bruk, men vars bevarandestatus kan påverkas negativt av att de är intressanta för försäljning. Det kan också handla om arter som har varit utsatta för uppgrävning för inplantering i trädgårdar och dylikt.

Till skillnad från förbuden i 7 § artskyddsförordningen så krävs det inte att åtgärderna är avsiktliga för att vara förbjudna enligt 9 §. Detta innebär att även åtgärder som oavsiktligt skadar den fridlysta arten är förbjudna, till exempel om exemplar av arten oavsiktligt grävs upp vid schaktning eller andra grävarbeten.

Förbuden i 9 § gäller dock inte pågående markanvändning, såsom jordbruk och skogsbruk, om förbuden innebär att marken inte kan användas på ett ändamålsenligt sätt. Att marken inte kan användas på ett ändamålsenligt sätt bör tolkas som sådana fall då pågående markanvändning avsevärt försvåras inom berörd del av en fastighet. I andra fall gäller 9 § även pågående markanvändning såsom jordbruk och skogsbruk om åtgärden innebär en negativ påverkan på artens lokala bevarandestatus. Det är inte rimligt att kräva dispens för jord- eller skogsbruksåtgärder om endast enstaka exemplar förstörs och artens bevarandestatus inte påverkas ens lokalt. Precis som för 4 och 7 §§

artskyddsförordningen bör sådana fall istället regleras via föreskrifter eller liknande från de ansvariga sektorsmyndigheterna om hur åtgärderna kan anpassas eller undvikas så att artens bevarandestatus inte försämras, se även kapitel 3.1. Vid exploateringar av olika slag bör dock dispens krävas även för åtgärder som påverkar enstaka exemplar. En dispens får dock inte strida mot en fastställd detaljplan eller områdesbestämmelse.

Bestämmelsen innebär att kunskap behövs hos de som tar beslut om användning av mark och vatten samt de som brukar mark och vatten i en pågående markanvändning. När det gäller pågående markanvändning såsom areella näringar så bör sådan kunskap göras tillgänglig av de aktuella sektorsmyndigheterna till brukarna.

10 §: Undantag från 6 § för huggorm

10 § är ett undantag från 6 § och innebär att huggorm som påträffas på tomtmark får infångas och flyttas, eller dödas om det inte går att fånga den och om det inte finns någon annan lösning. Ett exempel på annan lämplig lösning skulle kunna vara att på olika sätt försöka skrämja bort ormen.

Med tomtmark avses i detta sammanhang ett noggrant avgränsat markområde i nära anslutning till en bostad. Även om det huvudsakligen är trädgårdstomter som avses, är det rimligt att områden som kan jämföras med en trädgårdstomt också omfattas av undantaget. Det skulle innebära att mark som ligger i anslutning till ett hus där det vistas människor på liknande sätt som i bostadshus, till exempel dagisgårdar, omfattas av undantaget. Även lekplatser i nära anslutning till bostadshus bör omfattas av begreppet tomtmark. Utanför detta begrepp faller exempelvis badplatser och liknande platser där allmänheten vistas.

Undantaget för tomtmark har införts för att det anses orimligt att inte kunna flytta på huggormar om det finns små barn eller hundar på tomten som riskerar att bli bitna.

För andra åtgärder än de som omfattas av 10 § och som påverkar huggormar ska dispens enligt 15 § sökas.

11 §: Undantag från 6 § för grod- och kräldjur

11 § artskyddsförordningen är ett undantag från 6 § och innebär att det är tillåtet att, i fråga om kopparödla, mindre vattensalamander, skogsödla, vanlig groda, vanlig padda och åkergroda, samla in ägg (rom), och larver (yngel) om det sker i liten omfattning för studie av äggets eller larvens utveckling och det insamlade materialet eller färdigutvecklade djuret snarast återutsätts på den plats där det samlades in. Allt förutsatt att insamlingen inte har något kommersiellt syfte. Enstaka exemplar får också tillfälligt fångas in för studie om exemplaret inte flyttas från platsen där det fångades in och snarast släpps tillbaka på samma plats. Eftersom åkergrodan omfattas av 4 § är detta undantags validitet för arten osäkert.

12 §: Undantag från 8 § för mistel och tovsippa

12 § artskyddsförordningen är ett undantag från 8 § och innebär att markägaren eller den som har nyttjanderätt till marken får skörda exemplar av mistel för

försäljning om det sker för att vårda värdträdet och om den berörda populationens fortbestånd inte påverkas negativt. I fråga om tovsippa gäller inte förbudet i 8 § markägaren eller den som har nyttjanderätt till marken.

13 §: Undantag från 6, 8 och 9 §§ för forskning

I 13 § anges ett antal djur- och växtarter som är undantagna från 6, 8 och 9 §§ och därmed får samlas in som enstaka exemplar om:

1. det har betydelse för dokumentering av arten,
2. det inte finns något annat tillfredsställande alternativ och den berörda populationens fortbestånd inte påverkas negativt,
3. den som är ansvarig för insamlingen senast den 31 januari kalenderåret efter insamlingen redovisar till länsstyrelsen
  - a) vilken eller vilka arter som omfattas av insamlingen,
  - b) antalet insamlade exemplar av varje art,
  - c) var exemplaren tagits, och
  - d) syftet med insamlingen,
4. den som är ansvarig för insamlingen anmäler till Artdatabanken vid Sveriges lantbruksuniversitet
  - a) fullständiga fynduppgifter för påträffade nya lokaler för arten, och
  - b) var de insamlade exemplaren förvaras, och
5. det insamlade materialet hålls tillgängligt för forskning.

Några av arterna som listas i paragrafen omfattas av skyddet i 4 respektive 7 §§ i artskyddsförordningen. Undantagets validitet är därför osäkert för dessa arter.

14 §: Dispens från 4, 5 och 7 §§

I enskilda fall får länsstyrelsen ge dispens från fridlysningsbestämmelserna om vilda fåglar och vilt levande djurarter i 4 § och om växtarter i 7 §. Länsstyrelsen får också i enskilda fall ge dispens mot förbuden att använda sådana fångstmedel och metoder för fångst och dödande av djurarter som anges i 5 §. I bilaga 8 och 9 till denna handbok finns exempel på hur dispensärenden för guckosko och mnemosynefjäril kan hanteras. Kravet på dispens gäller även om exempelvis infångandet, störningen eller skadan bara är tillfällig. Vid tveksamhet om åtgärden är förbjuden eller inte bör försiktighetsprincipen tillämpas och en dispens sökas. Dispensbestämmelser gäller inte vid jakt eller fiske. Med jakt avses handlingar där avsikten är att fånga eller döda vilt och att i sådant syfte söka efter, spåra eller förfölja vilt. Motsvarande bestämmelser vid jakt på fåglar och däggdjur finns i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905) och för fiske i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen. Om motsvarande bestämmelser saknas bör artskyddsförordningen istället tillämpas. I bilaga 10 och 11 till denna handbok finns schematiska bilder över dispensprocessen för djur respektive växter enligt 14 § artskyddsförordningen.

Habitatdirektivet och fågeldirektivet har införlivats i såväl artskyddsförordningen som jaktförordningen och inom vissa områden föreligger en dubbel lagstiftning. I de fall det uppstår tveksamhet om det är artskyddsförordningen eller jaktförordningen som är tillämplig bör huvudregeln

vara att *syftet* med åtgärden är avgörande. Om avsikten med en åtgärd är att fånga eller döda djur eller att förstöra deras bon eller ägg ska jaktlagstiftningen tillämpas. Om djur skadas eller dödas eller deras bon förstörs som en icke önskad konsekvens av en åtgärd (till exempel i samband med jord- eller skogsbruk) bör inte detta betraktas som jakt utan bedömas utifrån artskyddsförordningens bestämmelser.

Från 1 januari 2008 är det regeringen som beslutar om fridlysningar. Länsstyrelserna beslutar däremot om undantag (dispenser) från fridlysningarna (14 § artskyddsförordningen).

Det finns begränsade möjligheter till att lämna dispens från bestämmelserna i 4 och 7 §§ artskyddsförordningen, eftersom en dispens inte får innebära att syftet med artskyddet som beskrivs i habitatdirektivets artikel 2 äventyras.

Proportionalitetsprincipen kan inte gälla över direktivets syfte, utan endast innebära anpassningar. Till stöd för att tolka artskyddsförordningen finns ett stort antal vägledande domar från EG-domstolen gällande främst artikel 9 i fågeldirektivet. Det är rimligt att anta att domstolen skulle tolka habitatdirektivets regler på ett likartat sätt. Kommissionen har också delvis utgått från dessa domar vid framtagandet av vägledningen för artikel 12 i habitatdirektivet. Domstolen har vid flertalet tillfällen särskilt påpekat hur strikt bestämmelserna ska tolkas (mål C-6/04 och C-10/96). Domarna återfinns på <http://curia.europa.eu/sv/plan/index.htm>.

Av 14 § artskyddsförordningen framgår att *Länsstyrelsen i det enskilda fallet får ge dispens från förbuden i 4, 5 eller 7 §§ som avser länet eller del av länet. I det enskilda fallet* bör förstås som att generella dispenser inte får lämnas för till exempel alla fladdermöss i länet utan prövningen bör ske enskilt för varje fall eftersom förutsättningarna och arterna kan variera.

2.1.1.1 ANSÖKAN 14 §

För att en dispensansökan ska kunna bedömas behövs ett bra underlag. Ett sådant bör innehålla följande:

- en beskrivning av den åtgärd verksamhetsutövaren önskar genomföra och varför den behöver utföras, det vill säga vilket syfte åtgärden har
- vilka skyddade arter som finns i området
- de skyddade arternas bevarandestatus
- en noggrann beskrivning av hur åtgärden kan påverka arterna och deras livsmiljöer
- vilka förebyggande skyddsåtgärder som kan vidtas för att mildra effekten av åtgärden, samt
- redogörelse för om det finns andra alternativ att nå syftet som påverkar arten mindre

2.1.1.2 PRÖVNING 14 §

Den dispensgivande myndigheten bör inte fatta beslut på ofullständiga underlag, något som bekräftats genom beslut i regeringsrättens mål 7694-03. I bilaga 10 och 11 till denna handbok finns schematiska bilder över dispensprocessen för djur respektive växter enligt 14 § artskyddsförordningen. Processen att bedöma om en dispens kan lämnas bör ske i följande tre steg:

1. Det måste finnas skäl för dispens. Det är inte meningsfullt att gå in på förutsättningarna i 14 § 1 och 2 punkten om skäl enligt 3 punkten saknas. Frågorna om andra alternativ och artens bevarandestatus blir betydelsefulla först när det finns ett godtagbart skäl. Något eller några av de skäl som räknas upp i 14 § 3 punkten a-f ska alltså vara uppfyllda. Några andra skäl kan inte ligga till grund för en dispens. Länsstyrelsen eller den myndighet som lämnar dispensen behöver motivera sitt beslut noggrant enligt förutsättningarna i 14 § (EG-domstolens mål C-503/06).

De skäl som anges för att dispens ska kunna ges är:

3 a: *för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljö för sådana djur eller växter.* Vilken flora eller fauna som avses här är inte definierad. Det finns dock skäl att anta att det rör sig om rödlistade eller skyddsvärda arter eller livsmiljöer, till exempel sådana som är en del av syftet att bilda ett naturreservat, eller arter och livsmiljöer som är markerade med B, N eller n i artskyddsförordningens bilaga 1. Arten eller livsmiljön som behöver skyddas på den berörda platsen och därmed ska utgöra skäl för undantag, bör ha ett större allmänt bevarandeintresse än den skyddade arten (markerad med N i artskyddsförordningens bilaga 1) för att dispens ska kunna lämnas.

3 b: *för att undvika allvarlig skada på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom.* I habitatdirektivets artikel 16 b står det *to prevent* i det engelska originalet, vilket betyder förhindra eller förebygga. Syftet med undantaget bör vara att förebygga skada. Ekonomiska intressen är här ett godtagbart skäl för dispens, dock måste en eventuell skada som riskerar uppkomma vara allvarlig för att räcka som skäl. Alla riskerade förluster är alltså inte grund för dispens (EG-domstolen mål C-247/85). *Allvarlig* i detta sammanhang skulle kunna vara när skadan påverkar den enskilde på ett sätt som skulle kunna leda till rätt till ersättning från staten enligt miljöbalken. Förlusten behöver inte ha skett redan, men bör vara trolig. Med *eller annan egendom* bör avses att annan egendom än de uppräknade kan omfattas. Exempelvis kan en dikesrensning av en mussellokal där värdefull jordbruksmark annars skulle översvämmas vara ett godtagbart skäl för dispens enligt 3 b.

3 c: *av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse.* Med *andra tvingande skäl* avses att även andra skäl än hälsa och säkerhet kan omfattas. De måste dock ha ett allt överskuggande allmänintresse. Det räcker sålunda inte med en enskilds hälsoproblem eller säkerhet i normalfallet. I andra delar av EU:s lagstiftning där uttrycket *tvingande skäl* förekommer har EG-domstolen godkänt miljöskydd och sådant som behövs för att nå ekonomiska och sociala mål som skäl. Samma uttryck förekommer också i

Natura 2000-regelverket (se 7 kap 29 § miljöbalken). Enligt de svenska förarbetena till denna paragraf kan *tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse* röra sig om till exempel totalförsvarets behov eller större infrastrukturprojekt. Där framgår också att det bör vara fråga om projekt som är oundgängliga för att skydda grundläggande intressen i människors liv såsom hälsa, säkerhet och miljö eller som är grundläggande för staten och samhället eller rör särskilda förpliktelser i samband med offentliga tjänster. Dessutom är det endast allmänna intressen som kan hävdas mot direktivets bevarandebestånd. Projekt som endast gynnar företag eller enskilda är inte tillräckliga som skäl. Kortsiktiga ekonomiska intressen eller andra intressen som bara skulle ge kortsiktiga fördelar för samhället räcker förmodligen inte heller för att väga över direktivets långsiktiga bevarandebestånd (kommissionens vägledning om artikel 6 i habitatdirektivet, s 44). Järnvägsprojekt eller större vägprojekt kan vara exempel på godtagbara skäl för dispens enligt 3 c.

3 d: *för forsknings- och utbildningsändamål*. Innan dispens lämnas för forskningsåtgärder som har en negativ effekt på artens bevarandestatus bör alternativa metoder och behovet av sådan forskning noga övervägas. Sökanden bör kunna visa att ett sådant behov finns och om det finns andra metoder samt varför den sökta metoden är mest lämplig. Ett exempel på dispens som lämnats är för forskning om hur läderbaggen finner och väljer habitat.

3 e: *för återinplantering eller återinförsel av arten eller för den uppfödning av en djurart eller den artificiella förökning av en växtart som krävs för detta*. För att användas som skäl för en dispens bör åtgärden vara en del i ett godkänt åtgärdsprogram för arten i fråga. Ett exempel på dispens som lämnats enligt 3 e är för fångst av gölgroda för återinplantering i England.

3 f: *för att under strängt kontrollerade förhållanden selektivt och i en begränsad omfattning tillåta insamling och förvaring av vissa exemplar i en begränsad mängd*. Med *begränsad mängd* bör avses i förhållande till artens populationsnivå och dess bevarandestatus. Det är inte tillåtet att så många exemplar tas att det får en negativ effekt på artens population i kvantitativa eller kvalitativa termer. Om det kan bevisas att dispensen får en positiv eller neutral effekt på populationens status kan dispens medges. Beträffande dispenser för jakt på fåglar enligt jaktlagstiftningen har Kommissionens vägledning angett riktlinjer hur begreppet *begränsad mängd* bör tolkas. Där framgår att ett uttag som motsvarar ca 1 procent av artens årliga dödlighet kan accepteras för insamling och förvaring. Med *strängt kontrollerade former* avses att myndigheten som ger dispens måste vara mycket tydlig med vad dispensen avser i fråga om antal exemplar, vilka exemplar (kön, ålder med mera), plats och hur insamlingen får gå till.

Metoderna som ska användas för insamlingen bör vara precisa och selektiva samt genomföras av dokumenterat kunniga personer. Med *selektivt* bör avses att åtgärden riktar sig mot och endast påverkar en art samt att metoden ska vara avsedd för infångande av enskilda individer. Detta skäl (3 f) bör endast godkännas om den är en del i ett åtgärdsprogram för arten såvida det inte rör en icke rödlistad art med god bevarandestatus och med en positiv eller stabil trend. Ett exempel på när dispens enligt 3 f kan vara aktuellt är för inventering av ägg och yngel från grönfläckig padda som en del i åtgärdsprogrammet för arten.

2. Nästa steg är att konstatera om det *inte finns någon annan lämplig lösning*. Verksamhetsutövaren eller den som vill genomföra en åtgärd bör beskriva vilket problem som behöver lösas och sedan identifiera vilken åtgärd som kan lösa problemet och samtidigt ger den minsta påverkan på arten i fråga. Vilka olika alternativa lösningar till problemet som finns och hur de påverkar artens bevarandestatus bör ingå i en ansökan om dispens om det inte är uppenbart att det inte behövs. Om det finns andra lösningar bör det vara väl motiverat varför de inte är lämpliga. Alternativ kan handla om andra platser eller rutter för åtgärden, olika skalor eller typer av byggnationer samt alternativa åtgärder, processer och metoder. Med att *ingen annan lämplig lösning finns* bör avses att det är en sista utväg när ingen annan rimlig eller bättre lösning finns. Vad som är lämpligast bör avgöras på grundval av objektiva vetenskapliga och tekniska fakta. En lösning som är bättre för arten men som innebär ett nytt arbetssätt eller är besvärligare eller något dyrare kan inte ses som mindre lämplig. Åtgärden bör också begränsas så att den endast löser problemet, det vill säga att åtgärden inte görs mer ingripande än nödvändigt och dessutom innebär en så liten påverkan på artens status som möjligt.
3. Slutligen bör det göras en bedömning av åtgärdens påverkan på artens bevarandestatus. Ett undantag från artskyddsbestämmelserna får inte *försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde*. Detta bör kontrolleras noggrant. Först bör bästa tillgängliga kunskap om artens bevarandestatus i dess svenska utbredningsområde inhämtas, i vissa fall även statusen i ett grannland om populationen delas med landet och det är relevant. Information om arters utbredningsområden och bevarandestatus finns bland annat i Sveriges rapport 2007 till EU enligt artikel 17 habitatdirektivet och hos ArtDatabanken. Därefter bör effekten av åtgärden på den lokala populationen bedömas. En lokal population är inte samma sak för en varg som för till exempel den större vattensalamandern. Vargen behöver bedömas utifrån hela den svenska populationen och kanske även den norska, medan en population för vattensalamandern kan bestå av djur i en grupp av dammar i ett område. Sedan bör en bedömning ske av hur undantaget påverkar artens status. Undantaget får inte försämra artens bevarandestatus eller möjlighet att nå gynnsam bevarandestatus på någon

nivå. Om alla krav i 14 § uppfylls är det möjligt att lämna dispens även för en art med ogynnsam bevarandestatus.

Dispens får enligt 16 kap 2 § miljöbalken lämnas för begränsad tid och/eller förenas med villkor. Det är lämpligt att begränsa dispensen i tid för att förutsättningarna för dispensen inte ska ändras. Det är inte lämpligt att lämna generella dispenser för hela artgrupper till exempel alla fladdermöss eller alla groddjur i ett län, som dessutom gäller flera år. Återkommande åtgärder bör hanteras en och en för att kunna avgöra om förutsättningarna är uppfyllda vid varje tillfälle. Där kompensationsåtgärder ska göras eller då någon form av kostsam restaurering behöver genomföras efteråt kan det vara lämpligt att en säkerhet enligt 16 kap 3 § miljöbalken ställs för att säkra arbetenas slutförande. Enligt 16 kap 4 § miljöbalken kan dispens vägras sådana verksamhetsutövare som tidigare inte fullgjort sina skyldigheter gällande till exempel kompensations- eller återställandearbeten. Avslag kan också ges om verksamhetsutövaren inte rapporterat in föreskriven uppföljning. En lagakraftvunnen detaljplan, ett bygglov eller en arbetsplan för väg innebär inte att en åtgärd som är förbjuden i § 4 i artskyddsförordningen får ske utan en dispens enligt 14 § artskyddsförordningen. En dispens bör sökas i så tidigt skede som möjligt för att säkra en så bra lösning som möjligt. Dock får inte en dispens lämnas som strider mot detaljplan eller områdesbestämmelser. Ett dispensbeslut bör innehålla en redovisning av vilket skäl som legat till grund för beslutet, en bedömning av andra alternativ och en beskrivning av hur artens bevarandestatus påverkas av dispensen. Avslag bör innehålla en motivering av på vilka grunder ansökan avslagits. I bilaga 12 och 13 till denna handbok finns exempel på hur ett dispensbeslut, bifall respektive avslag, enligt 14 § artskyddsförordningen kan se ut.

Det är viktigt att beslutade dispenser följs upp. Därför kan villkor om uppföljning av den fridlysta arten och återrapportering föreskrivas i dispensbeslutet. Det kan till exempel vara krav på att arten inventeras före byggnation, efter byggnation och några år senare.

2.1.1.3 DISPENS FRÅN 14 § FÖR ARTER SOM INTE HAR GYNNSAM BEVARANDESTATUS

Varken möjligheten att lämna dispens för åtgärder som negativt påverkar arter som inte har gynnsam bevarandestatus eller möjligheten till kompensationsåtgärder nämns i den svenska lagstiftningen. Möjligheterna nämns inte heller i de två naturvårdsdirektiven. Dock bör ingen av dessa möjligheter till tillämpning uteslutas om det kan ske samtidigt som syftet med artskyddsbestämmelserna upprätthålls. Detta flexibla synsätt, menar EU-kommissionen i sin vägledning, att medlemsländer kan använda om det samtidigt finns ett bra system med artskyddsåtgärder. Det gör det i Sverige, bland annat genom våra rödlistor och åtgärdsprogram. För en art som inte har gynnsam bevarandestatus på biogeografisk nivå kan det ändå vara så att arten lokalt i det sökta området har gynnsam bevarandestatus, varför det ändå kan finnas ett litet dispensutrymme. Eftersom arten har gynnsam bevarandestatus lokalt, får artens biogeografiska status som ett

resultat av dispensen inte försämrats ytterligare, samtidigt som den lokala statusen bör vara fortsatt gynnsam. Det är lämpligt att först se till den lokala statusen. Slutresultatet av en dispens bör alltid vara neutralt eller positivt för arten. En dispens får inte heller motverka eller neutralisera redan pågående positiva åtgärder.

2.1.1.4 ÅTGÄRDSPROGRAM

För några av skälen under 14 § i artskyddsförordningen bör det krävas att åtgärden är en del av ett åtgärdsprogram för att dispens ska kunna lämnas. Ett åtgärdsprogram innehåller detaljerad information om artens status och en genomtänkt strategi för artens bevarande. Ett program kan alltså, i och med sitt innehåll, underlätta motiveringen till att man lämnar en dispens och samtidigt hjälpa till att säkerställa att beslut om undantag fattas i linje med direktiven. Ett åtgärdsprogram gör det lättare att bedöma vilken inverkan en planerad åtgärd har på arten. För flera av de arter som omfattas av artskyddsförordningens fridlysningsbestämmelser finns antagna nationella åtgärdsprogram. Dessa går att finna på Naturvårdsverkets webbplats. Att utarbeta åtgärdsprogram för hotade arter är ett sätt att underlätta bevarandet eller återställandet av arternas populationer. Åtgärdsprogram har sedan länge varit en del i artskyddsarbetet i Sverige. De har som regel inte någon rättsverkan, men anger bland annat ansvarsfördelning för nödvändiga åtgärder och fungerar som riktmärken för olika aktörers medverkan i bevarandearbetet. Ett åtgärdsprogram innehåller normalt uppgifter om både utbredning, populationsstorlek och trender för berörd art.

2.1.1.5 KOMPENSATIONSÅTGÄRDER I SAMBAND MED DISPENSER FRÅN 4 § 4 PUNKTEN

I ärenden där 4 § 4 punkten artskyddsförordningen är tillämplig kan kompensationsåtgärder ha funktionen att säkra att en åtgärd inte får en negativ effekt på den aktuella artens bevarandestatus. Man kompenserar alltså för den negativa åtgärdens effekt. Detta gäller endast i de fall då en dispensprövning är aktuell, det vill säga när det blir fråga om en skada eller förstörelse av ett fortplantningsområde eller en viloplats. Det är dock inte obligatoriskt att villkora kompensationsåtgärder. Kompensationsåtgärder får aldrig påverka bedömningen i ett dispensärende, det vill säga myndigheten får inte ta hänsyn till en föreslagen kompensationsåtgärd och lämna en dispens i fall där en dispens inte annars skulle kunna ha lämnats. Förslag på kompensation får alltså inte påverka bedömningen om en dispens kan lämnas eller inte, utan innebär en extra säkerhetsåtgärd i de fall det bedöms behövas. Kompensationsåtgärden bör specifikt påverka just de faktorer där dispensen ändå kan riskera att påverka artens status. Det är också rekommenderat i Kommissionens vägledning att kompensationen finns på plats innan den negativa effekten inträffar. En kompensationsåtgärd är lämplig för att till exempel förbättra eller utöka en arts lekplatser utanför den lokala populationen för att stärka den biogeografiska populationen totalt. I fall där dispens lämnas för en rödlistad art är det lämpligt att villkora dispensen med kompensationsåtgärder när det är möjligt.

15 §: Dispens från 6, 8 och 9 §§

Länsstyrelsen får också i enskilda fall ge dispens från fridlysningsbestämmelserna i 6 § avseende kräldjur, groddjur och ryggradslösa djur och 8 och 9 §§ avseende vilt levande kärleväxter, mossor, lavar, svampar och alger. Dispensen kan avse hela eller delar av länet. Förutsättning för dispens är att det inte finns någon annan lämplig lösning och att dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde. Båda dessa kriterier måste alltså vara uppfyllda för att dispens ska kunna ges. Reglerna i 15 § är dock inte lika stränga som för de arter som omfattas av 14 § eftersom kriterierna (a-f) i 3 punkten inte finns i 15 §. För arterna som omfattas av fridlysning enligt 6, 8 och 9 §§ går det alltså att få dispens även för andra ändamål. I bilaga 14 till denna handbok finns en schematisk bild över dispensprocessen enligt 15 § artskyddsförordningen.

Om någon vill utföra en åtgärd som riskerar att påverka en art på ett sätt som är förbjudet enligt 6, 8 eller 9 §§ krävs en dispens enligt 15 § artskyddsförordningen. I bilaga 15 och 16 till denna handbok finns exempel på hur dispensärenden för brudsporre och vanlig groda kan hanteras. En sådan dispens ska sökas hos länsstyrelsen i det län där man vill utföra åtgärden och i god tid innan åtgärden ska ske. Ansökan bör innehålla en beskrivning av vad som ska göras, var, hur och när det ska göras samt varför åtgärden behöver utföras. För att få dispens enligt 15 §, till exempel för att bygga sommarstugor, krävs att det inte finns någon annan lämplig lösning och att den planerade åtgärden inte påverkar möjligheten att upprätthålla en gynnsam bevarandestatus för arten lokalt eller nationellt. Här finns det alltså ett utrymme för rena exploateringsåtgärder i privat vinstsyfte att få en dispens. Med annan lämplig lösning menas till exempel att syftet kan nås på ett annat sätt eller på en annan plats som påverkar arten mindre. Konkret kan det till exempel handla om att planerade hus flyttas något eller att gångstigar anpassas.

2.1.1.6 ANSÖKAN 15 §

Verksamhetsutövaren eller den som vill genomföra en åtgärd bör beskriva vilket problem som behöver lösas och sedan identifiera vilken åtgärd som kan lösa problemet och samtidigt ger den minsta påverkan på arten i fråga. Vilka olika alternativa lösningar till problemet som finns och hur de påverkar artens bevarandestatus bör ingå i en ansökan om dispens om det inte är uppenbart att det inte behövs. Om det finns andra lösningar bör det vara väl motiverat varför de inte är lämpliga. Alternativ kan handla om andra platser eller rutter för åtgärden, olika skalor eller typer av byggnationer samt alternativa åtgärder, processer och metoder. En lösning som är bättre för arten men som innebär ett nytt arbetssätt eller är besvärligare eller något dyrare kan inte ses som mindre lämplig.

Åtgärden bör begränsas så att den endast når sitt syfte med åtgärden, det vill säga att den inte görs mer ingripande än nödvändigt och dessutom innebär en så liten påverkan på artens bevarandestatus som möjligt. Vilka skyddsåtgärder som vidtas för att minska påverkan bör anges i ansökan. För att länsstyrelsen ska kunna bedöma om den sökta åtgärden påverkar möjligheten att upprätthålla gynnsam bevarandestatus för arten bör antal individer som kan påverkas anges i ansökan,

likaså möjlig indirekt långsiktigt påverkan. Den som ansöker om dispens bör redovisa artens bevarandestatus, både lokalt på den aktuella platsen och nationellt. Data om regional och nationell bevarandestatus finns hos ArtDatabanken. Bevarandestatusen lokalt bör den som ansöker om dispens redovisa efter inventering eller bedömning av en expert. En åtgärd som gör att artens bevarandestatus inte längre kan anses gynnsam är inte tillåten. För arter som har en gynnsam bevarandestatus lokalt, trots att den inte har det nationellt, kan det i vissa fall ändå finnas ett utrymme för dispens.

2.1.1.7 PRÖVNING 15 §

Steg ett är att konstatera om det *inte finns någon annan lämplig lösning*. Med att *ingen annan lämplig lösning finns* bör avses att det är en sista utväg när ingen annan rimlig eller bättre lösning finns. Vad som är lämpligast bör avgöras på grundval av objektiva vetenskapliga och tekniska fakta. En lösning som är bättre för arten men som innebär ett nytt arbetssätt eller är besvärligare eller något dyrare kan inte ses som mindre lämplig. Åtgärden bör också begränsas så att den endast löser problemet, det vill säga att åtgärden inte görs mer ingripande än nödvändigt och dessutom innebär en så liten påverkan på artens status som möjligt.

Nästa steg är att göra en bedömning av åtgärdens påverkan på artens bevarandestatus. Ett undantag från artskyddsbestämmelserna får inte *försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde*. Detta bör kontrolleras noggrant. Först bör bästa tillgängliga kunskap om artens bevarandestatus i dess svenska utbredningsområde inhämtas, i vissa fall även statusen i ett grannland om populationen delas med landet och det är relevant. Information om arters utbredningsområden och bevarandestatus finns bland annat hos ArtDatabanken. Därefter bör effekten av åtgärden på den lokala populationen bedömas. En lokal population är inte samma sak för alla arter. Några kan behöva bedömas utifrån hela den svenska populationen, medan andra kan bestå av en grupp av individer i ett mindre område. Sedan bör en bedömning ske av hur undantaget påverkar artens bevarandestatus. Undantaget får inte försämra artens bevarandestatus eller möjlighet att nå gynnsam bevarandestatus på någon nivå. Om båda kraven i 15 § uppfylls är det möjligt att lämna dispens även för en art med ogynnsam bevarandestatus. Dispens får enligt 16 kap 2 § miljöbalken lämnas för begränsad tid och/eller förenas med villkor. Det är lämpligt att begränsa dispensen i tid för att förutsättningarna för dispensen inte ska ändras. Det är inte lämpligt att lämna generella dispenser för hela artgrupper till exempel alla fladdermöss eller alla groddjur i ett län, som dessutom gäller flera år. Återkommande åtgärder bör hanteras en och en för att kunna avgöra om förutsättningarna är uppfyllda vid varje tillfälle. Där kompensationsåtgärder ska göras eller då någon form av kostsam restaurering behöver genomföras efteråt kan det vara lämpligt att en säkerhet enligt 16 kap 3 § miljöbalken ställs för att säkra arbetenas slutförande. Enligt 16 kap 4 § miljöbalken kan dispens vägras sådana verksamhetsutövare som tidigare inte fullgjort sina skyldigheter gällande till exempel kompensations- eller återställandearbeten. Avslag kan också ges om verksamhetsutövaren inte rapporterat in föreskriven uppföljning. En dispens bör

sökas i så tidigt skede som möjligt för att säkra en så bra lösning som möjligt. Dock får inte en dispens lämnas som strider mot detaljplan eller områdesbestämmelser. Ett dispensbeslut bör innehålla en bedömning av andra alternativ och en beskrivning av hur artens bevarandestatus påverkas av dispensen. Avslag bör innehålla en motivering av på vilka grunder ansökan avslagits. I bilaga 17 och 18 till denna handbok finns exempel på hur ett dispensbeslut, bifall respektive avslag, enligt 15 § artskyddsförordningen kan se ut.

Det är viktigt att beslutade dispenser följs upp. Därför kan villkor om uppföljning av den fridlysta arten och återrapportering föreskrivas i dispensbeslutet. Det kan till exempel vara krav på att arten inventeras före en exploatering, efter exploateringen och några år senare. Inventeringsresultaten bör lämnas till både länsstyrelsen och ArtDatabanken.

2.1.1.8 DISPENS FÖR ÅTGÄRDER DÄR FLERA ARTER BERÖRS

I fall där flera arter berörs av en åtgärd, till exempel vid ett infrastrukturprojekt, kan det normalt räcka med en dispensansökan. Själva bedömningsproceduren bör dock göras art för art. Det bör undersökas om lämpliga skyddsåtgärder finns för att undvika att åtminstone en del av arterna störs eller deras livsmiljöer skadas av åtgärden.

2.1.1.9 UPPFÖLJNING AV LÄMNADE DISPENSER

Det är lämpligt att lämnade dispenser följs upp för att säkra att åtgärder inte får en negativ effekt eller att metoder för kompensation är tillräckligt effektiva. Uppföljning kan också vara ett bra sätt att öka kunskapen. Uppföljning görs lämpligen genom enklare kontrollprogram eller återinventeringar och bör anges i dispensbeslutet. Eventuella villkor bör också följas upp. I samband med att en dispens lämnas bör myndigheten formulera specifika mål för populationen (antal individer, antal reproducerande individer, antal ungar med mera) som sedan kan följas upp. Målen kan läggas in i ett kontrollprogram eller ingå i beslutet tillsammans med krav på uppföljning. Det är viktigt att det är tydligt för alla vad resultatet av en dispens och eventuella skyddsåtgärder och kompensationsåtgärder ska bli. Enligt fågeldirektivet och habitatdirektivet ska Naturvårdsverket till EU rapportera antalet dispenser som meddelats av länsstyrelsen och Naturvårdsverket. Rapporten ska ange på vilka grunder dispensererna lämnats, antal exemplar som påverkats, vilka metoder som tillåtits och hur dispensererna utnyttjats. Därför bör Länsstyrelsen skicka en kopia på alla dispensbeslut till Naturvårdsverket. Länsstyrelsen bör också redovisa uppföljningen av dispensen, det vill säga hur dispensen använts, till exempel hur många av grodorna som ingick i dispensen som slutligen samlades in. Sådan information bör skickas till Naturvårdsverket.

2.2 Jaktlagen och jaktförordningen - tillämpning

Habitat- respektive fågeldirektivets artiklar har delvis införlivats i den svenska jaktlagstiftningen. Enligt 2 § jaktlagen gäller dock jaktlagen endast vilt, vilket

definieras som vilda däggdjur och fåglar. För övriga arter gäller alltid artskyddsförordningen. I fall som inte handlar om jakt, det vill säga om syftet med handlingen inte är att fånga eller döda viltet, gäller artskyddsförordningen och inte jaktlagstiftningen. I 3 § jaktlagen anges att allt vilt är fredat. För fredat vilt gäller fredningen även deras ägg och bon. Detta innebär att vilt endast får jagas – det vill säga fångas eller dödas - om det tillåts enligt jaktlagen. Av 2 § jaktförordningen framgår att ingrepp i fåglarnas bo inte är tillåtet och inte heller att ta eller förstöra ägg. Enligt jaktförordningens bilaga 4 är det dock tillåtet att avlägsna boet, ägg eller ungar om en fågel byggt bo i hus eller gård och detta orsakar allvarlig skada eller olägenhet. Det innebär att det normalt inte är tillåtet att till exempel riva ner svalbon på en gård utan det krävs att jordbrukaren i det här fallet kan visa på risk för allvarlig skada eller olägenhet.

Enligt 5 § jaktlagen ska var och en visa viltet hänsyn. Viltet får inte ofredas eller förföljas annat än vid jakt. Förbudet hindrar inte att lämpliga åtgärder får vidtas av markägaren i syftet att motverka skador av vilt. 5 § gäller också viltets viloplats och fortplantningsområden, men endast när viltet befinner sig där. Skyddet för dessa områden försvinner alltså enligt jaktlagen när viltet inte använder viloplatserna och fortplantningsområdena. För fåglar avses här deras bon. Under de tider på året som viltet inte nyttjar sina viloplats och fortplantningsområden (samt bon) bör därför 4 § 4 punkten artskyddsförordningen tillämpas.

2.2.1 Dispens enligt jaktförordningen

För att vägleda medlemsländerna om hur jaktlagstiftningen bör tillämpas i relation till framför allt fågeldirektivet har EU-kommissionen år 2004 gett ut en särskild skrift (Vägledning för jakt enligt rådets direktiv 79/409/EEG om bevarande av vilda fåglar). Ytterligare vägledning om tillämpningen finns i Kommissions vägledning.

I 23 a § jaktförordningen anges när Naturvårdsverket respektive länsstyrelsen har rätt att medge undantag. De två grundförutsättningarna för dispens är att ingen annan lämplig lösning finns och att upprätthållandet av artens gynnsamma bevarandestatus inte försvåras, detta i likhet med dispens enligt artskyddsförordningen. För att dispens enligt jaktförordningen ska få meddelas måste dessutom något av nedanstående skäl vara uppfyllda;

1. av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse,
2. av hänsyn till flygsäkerheten
3. för att förhindra allvarlig skada, särskilt på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom
4. för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljöer för sådana djur eller växter

Ovanstående förutsättningar gäller även rätt att göra ingrepp i fåglars bon eller förstöra fåglars ägg.

Enligt 31 § jaktförordningen gäller även följande två skäl som skäl för dispens;

1. Naturvårdsverket får ge tillstånd till jakt om det behövs för forsknings- eller utbildningsändamål, för återinplantering eller återinförande av en art eller för den uppfödning som krävs för detta.
2. Länsstyrelsen får ge tillstånd till en selektiv jakt efter ett litet antal djur under strängt kontrollerade förhållanden, om det behövs för att tillgodose viltförvaltningen. Detta undantag gäller dock inte arter markerade med N eller n i bilaga 1 till artskyddsförordningen.

31 § 1 punkten i jaktförordningen kan endast tillämpas av Naturvårdsverket och 2 punkten gäller endast fåglar och arter som inte är markerade som N eller n i bilaga 1 till artskyddsförordningen. Med undantag för skäl 2 i 23 a § jaktförordningen, det vill säga av hänsyn till flygsäkerheten, motsvarar skälen i jaktförordningen de skäl som anges för dispens enligt artskyddsförordningen.

I 6 § jaktförordningen finns undantagsvillkor för jakt på björn, varg, järv och lo. Jakt för att förebygga skada regleras i 23-29 §§ jaktförordningen. Enligt 29 § jaktförordningen får länsstyrelsen ge tillstånd till jakt för att förhindra de skadeskäl som anges i 23 a § för andra djur än de stora rovdjuren, säl och örn. Till exempel kan länsstyrelsen enligt 29 § lämna tillstånd till förstörelse av bäverdämmen. Även vid sådan jakt måste något av de två ovan nämnda grundförutsättningarna, det vill säga skälen enligt 31 §, samt något av de nämnda fyra första skälen i 23 a §, vara uppfyllda.

Enligt 26 § jaktförordningen och enligt villkoren i bilaga 4 till denna förordning får jakträttshavare bedriva jakt på vilt för att förebygga skador av dessa. Vid sådan jakt får ingrepp även göras i fåglars bon och fåglars ägg får förstöras. Här saknas krav på att alternativa lösningar ska kontrolleras och att det inte får försvåra möjligheten att upprätthålla gynnsam bevarandestatus för arterna.

Exempel på när artskyddsförordningen respektive jaktförordningen bör tillämpas
Förlusten av fåglar samt deras bon och ägg i samband med jord- och skogsbruk, bör behandlas utifrån artskyddsförordningens bestämmelser. Åtgärder för att utestänga fladdermöss från sina yngellokalerna (till exempel i ett bostadshus) som sätts in när djuren lämnat lokalen bör också prövas enligt artskyddsförordningen. För åtgärder som syftar till att fånga eller avliva fladdermöss eller fåglar bör däremot jaktförordningen tillämpas. Avlivningen av en hackspett som specialiserat sig på att fånga en hotad skalbagge prövas enligt jaktlagstiftningen. Andra exempel på fall som prövas enligt jaktförordningen är rivning av bäverdammar och fångst av uter vid fiskodling eller fiskeredskap.

2.3 Förordningen om fisket, vattenbruket och fiskenäringen – tillämpning

Enligt 2 kap 1 § förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen ska inte kap 2 tillämpas om det strider mot bestämmelserna i artskyddsförordningen eller föreskrifter som har meddelats med stöd av denna. Enligt 2 kap 5 § förordningen

om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen är det förbjudet att fiska mal, flodpärlmussla och sådana arter av fisk, vattenlevande kräftdjur och vattenlevande blötdjur som i bilaga 1 till artskyddsförordningen markerats med N. För närvarande är det endast tjockskalig målarmussla och sirlig skivsnäcka som markerats med N i bilaga 1 till artskyddsförordningen. Enligt 2 kap 12 § kan Fiskeriverket meddela föreskrifter om vilken hänsyn som ska tas till naturvårdens intressen vid fiske.

När det handlar om bifångster av vilda däggdjur och fåglar vid fiske bör detta främst regleras i fiskelagstiftningen. Jaktlagstiftningen är inte tillämplig eftersom det inte handlar om jakt på viltet i fråga. Syftet är att fånga fisk, inte vilt. Eftersom fiskelagstiftningen för närvarande inte reglerar bifångster i enlighet med Kommissionens vägledning bör 4 § 1 punkten artskyddsförordningen istället tillämpas.

2.3.1 Dispens enligt förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen

Enligt 2 kap 21 § i förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen får undantag ges från bestämmelserna i 2 kap 5 § samma förordning om det finns vetenskapliga eller andra skäl. Sådana ärenden avgörs av länsstyrelsen i det aktuella länet. Enligt 2 kap 22 § i förordningen får undantag endast lämnas om förutsättningarna i 14 § artskyddsförordningen är uppfyllda. Bestämmelserna i 2 kap 22 § förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen är endast tillämpliga på tjockskalig målarmussla och sirlig skivsnäcka eftersom det endast är de som är markerade med N i bilaga 1 till artskyddsförordningen.

3 Verksamheter som påverkas av artskyddsförordningen

I bilaga 19 till denna handbok finns en lista med exempel på åtgärder och verksamheter som omfattas av artskyddsförordningens 4 och 5 §§.

3.1 Skogsbruk, jordbruk och fiske

En stor mängd åtgärder kan inte kopplas till några särskilda planer eller projekt utan handlar om mer eller mindre ständigt pågående verksamheter inom olika samhällssektorer. Hit kan de åtgärder som normalt sker inom jord- och skogsbruk, fiske och rennäring räknas. Det är inte rimligt att för sådana verksamheter tillämpa ett system med dispensprövning för varje enskild åtgärd som planeras. I stället kan lösningen vara att generella hänsynsregler av tvingande karaktär införs i en omfattning och av ett slag som innebär att syftet med artskyddsbestämmelserna ändå tillgodoses. Det bör också finnas möjlighet till sanktioner i de fall regelverken inte följs. Artskyddet gäller alltså all verksamhet, även de areella näringarna, men att använda generella hänsynsregler av tvingande karaktär är ett alternativ till att dispenspröva varje enskild åtgärd. Regelverket ska tillämpas fullt ut, men det kan göras med en administrativt smidigare metod.

Kommissionens vägledning stöder uppfattningen att en oavsiktlig förlust av enstaka individer kan accepteras inom näringarna, så länge det inte leder till en minskning av artens population på lokalen ifråga. De nödvändiga generella hänsynsreglerna behöver dock vara så utformade att de omfattar alla berörda artgruppers behov. Detta förutsätter god kunskap om vilka arter som kan beröras av verksamheten.

De skyddade arterna är oftast mest känsliga under den tid de fortplantar sig. Vid skogsbruk är det oftast fåglar och däggdjur som påverkas och framför allt på våren och försommaren. Till exempel kan störningar i samband med röjnings- och gallringsåtgärder innebära att hotade arters fortplantning spolieras. För sådana åtgärder krävs i nuläget inget samråd med Skogsstyrelsen. Vid jordbruk är det oftast fåglar, musslor och groddjur som kan påverkas, även här främst på våren och på sommaren. Exempelvis kan tidiga putsningar och avslagningar spoliera häckningen för fåglar i jordbrukslandskapet, av vilka flera arter har vikande populationstrender.

För att minimera riskerna för negativa effekter på arterna i samband med olika markanvändningar pekar Kommissionens vägledning, förutom på särskilda hänsynsregler, även på andra åtgärder som kan genomföras som komplement. Hit räknas till exempel:

- informationskampanjer riktade till markägare och andra som bedriver verksamheter
- utbildning av entreprenörer och annan personal som bedriver verksamheter eller granskar planer av olika slag
- framtagande av åtgärdsprogram för utvalda arter, vilket ger ökad möjlighet för att arternas bevarandestatus säkerställs och

- övervakning av effekterna av åtgärderna

Kommissionens vägledning pekar på vikten av att övervaka djurpopulationerna. Enligt artikel 12.4 i habitatdirektivet ska EU:s medlemsländer införa ett system för övervakning av oavsiktlig fångst och oavsiktligt dödande av de djurarter som förekommer i bilaga 4 a till habitatdirektivet, det vill säga de arter som är markerade med N i bilaga 1 till artskyddsförordningen. Enligt 65 § artskyddsförordningen ska Naturvårdsverket i samråd med Naturhistoriska riksmuseet ta fram ett sådant system för Sverige.

3.1.1 Hänsynsregler för areella näringar

Flera sektorsmyndigheter i Sverige har utfärdat föreskrifter eller rekommendationer som syftar till att minska den negativa inverkan på olika arter i samband med den pågående markanvändningen. Skogsstyrelsens föreskrifter (SKSFS 1993:2) och allmänna råd till skogsvårdslagen (1979:429) innehåller avsnitt om den hänsyn som ska tas till bland annat naturvårdens intressen vid skötsel av skog. De allmänna råden är mer detaljerade än föreskrifterna och innehåller rekommendationer om åtgärder för att minska störningar för bland annat känsliga fågelarter. I föreskrifterna behandlas i vilken omfattning träd eller trädsamlingar bör sparas av hänsyn till växt- och djurlivet. I allmänna råd regleras detta i detalj. I Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2006:17) finns vissa begränsningar för skötsel av trädor, som syftar till att minska störningen på häckande fåglar. Men det finns ett behov av att Skogsstyrelsens hänsynsregler och Jordbruksverkets föreskrifter tydligare kopplas till artskyddsförordningen och anpassas till dess regler, till exempel med tvingande krav och med påföljder. Ett sådant arbete har delvis påbörjats och kan komma att innebära vissa förändringar i myndigheternas regelverk. Exempel på förändringar som kan övervägas är avverkningsförbud i vissa skogstyper under den period då hotade fågelarter häckar, skydd av vissa hotade arters boträd och området närmast omkring samt förbud mot tidig avslagning av vall i vissa områden. Sådana typer av åtgärder kommer att behöva föregås av tydlig information och i behövliga fall även ekonomisk kompensation. I bilaga 20 till denna handbok finns beskrivningar av hur reglerna i artskyddsförordningen kan tolkas för skogsbruk. Av samma skäl kan de regler förtydligas som gäller för åtgärder som kan påverka skyddade arter i vattenmiljöer i samband med skogsbruk eller rensningar av vattendrag. Inom det utrymme Sverige har i den gemensamma fiskepolitiken kan även Fiskeriverkets föreskrifter hantera frågor som rör artskyddet. Det pågår en del arbete med att minska bifångster av skyddade arter såsom tumlare och fåglar. En handlingsplan ska tas fram och flera försök pågår.

3.2 Infrastruktur- och andra större projekt

Artskyddet bör komma in tidigt i infrastruktur- och andra större projekt som vägar, järnvägar eller vindkraftanläggningar. Detta bör bevakas av den operativa tillsynsmyndigheten, i detta fall länsstyrelsen (8 kap 1-4 §§ miljöbalken). En artförekomst kan leda till förändringar av eller stoppa ett projekt om det finns andra

lämpliga sätt att nå syftet med projektet och dess påverkan på arten försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd. Dispenser kan endast lämnas om förutsättningarna för dispens för arten i fråga är uppfyllda. Det kan därför orsaka stora problem om dispens inte söks förrän i ett sent stadium av ett projekt. I projektets miljökonsekvensbeskrivning bör påverkan på skyddade arter anges även för alternativa lokaliseringar eller andra metoder och för andra tidpunkter för genomförandet. Dispens bör sökas tidigt, innan andra alternativ är bortvalda.

3.3 Detaljplaner och artskyddet

Kommunerna har en viktig roll när det gäller artskyddet. Detaljplaner och bygglov kan ha stor inverkan på skyddade arter. Ett vanligt exempel är byggnationer som påverkar lokaler för till exempel den större vattensalamandern. Fladdermöss bör också uppmärksammas - speciellt i södra Sverige - i samband med ombyggnader och rivningar eller i samband med avverkningar av grova lövträd runt bebyggelse. Även igenfyllnad av större dammar kan påverka fladdermöss och groddjur. Enligt 5 kap 18 § andra stycket plan- och bygglagen ska en miljökonsekvensbeskrivning upprättas om en detaljplan medger en användning av mark eller av byggnader eller andra anläggningar som innebär en betydande påverkan på miljön, hälsan eller hushållningen med mark och vatten och andra resurser. Vid prövning av en detaljplan kan den upphävas om det finns brister i underlaget (prop. 1994/95:230 s 78). Att en plan har rättsverkan innebär att den hindrar att ett område används på ett annat sätt än vad som anges i planen, men den garanterar inte att området får användas för det avsedda ändamålet (Svensk miljö rätt, Michanek s 64). Miljöbalken gäller fullt ut parallellt med plan- och bygglagen och begränsas endast i vissa speciella fall av denna. Det saknas formella krav på att en dispens enligt artskyddsförordningen måste inhämtas före ett beslut som avgör en ny markanvändning, men för att kunna genomföra de två naturvårdsdirektiven i Sverige behöver eventuell påverkan på skyddade arter utredas innan sådana markanvändningsbeslut kan fattas (Regeringsrättens dom 7694 -03 meddelad 2005-02-08).

4 Tillsyn – informera, vägleda, kontrollera och ingripa

*För information om tillsyn se handboken (del 2) för artskyddsförordningen
preparering, handel och förevisning.*

Svenska djurarter i habitatdirektivets bilaga 4

54 regelbundet förekommande svenska arter av vilda djur är upptagna i habitatdirektivets bilaga 4 och omfattas därmed av strikt skydd. Dessa är markerade med N i artskyddsförordningens bilaga 1.

Däggdjur

Barbastell *Barbastella barbastellus*
 Bechsteins fladdermus *Myotis bechsteini*
 Björn *Ursus arctos*
 Brandts fladdermus *Myotis brandti*
 Buskmus *Secista betulina*
 Dammfladdermus *Myotis dasycneme*
 Dvärgfladdermus *Pipistrellus pygmaeus*
 Fjällräv *Alopex lagopus*
 Fransfladdermus *Myotis natterii*
 Gråskimlig fladdermus *Vespertilio murinus*
 Hasselmus *Muscardinus avellanarius*
 Långörad fladdermus *Plecotus auritus*
 Lodjur *Lynx lynx*
 Mustaschfladdermus *Myotis mystacinus*
 Nordisk fladdermus *Eptesicus nilssoni*
 Pipistrell *Pipistrellus pipistrellus*
 Stor fladdermus *Nyctalus noctula*
 Sydfladdermus *Eptesicus serotinus*
 Trollfladdermus *Pipistrellus nathusii*
 Tumlare *Phocoena phocoena*
 Utter *Lutra lutra*
 Varg *Canis lupus*
 Vattenfladdermus *Myotis daubentoni*

Ryggradslösa djur

Apollofjäril *Parnassius apollo*
 Asknätfjäril *Euphydryas /Hypodryas maturna*
 Bred gulbrämrad dykare *Dytiscus latissimus*
 Bred kärrtrollslända *Leucorrhina caudalis*
 Bred paljettdykare *Graphoderus bilineatus*
 Brun gräsfjäril *Coenonympha hero*
 Cinnoberbagge *Cucujus cinnaberinus*
 Citronfläckad kärrtrollslända *Leucorrhinia pectoralis*
 Därgräsfjäril *Lopinga achine*
 Grön flodtrollslända *Opiogomphus cecilia*
 Grön mosaiktrollslända *Aeshna viridis*
 Läderbagge *Osmoderma eremita*
 Mnemosynefjäril *Parnassius mnemosyne*
 Pudrad kärrtrollslända *Leucorrhina albifrons*
 Rödhalsad brunbagge *Phryganophilus ruficollis*
 Sirlig skivsnäcka *Anisus vorticulus*
 Större ekbock *Cerambyx cerdo*
 Svartfläckig blåvinge *Maculinea arion*
 Tjockskalig målarmussla *Unio crassus*
 Violettt guldvinge *Lycaena helle*

Kräldjur

Hasselsnok *Coronella austriaca*
 Sandödla *Lacerta agilis*

Groddjur

Gölgroda *Rana lessonae*
 Grönfläckig padda *Bufo viridis*
 Klockgroda *Bombina bombina*
 Långbensgroda *Rana dalmatina*
 Lökgroda *Pelobates fuscus*
 Lövgroda *Hyla arborea*
 Strandpadda/stinkpadda *Bufo calamita*
 Större vattensalamander *Triturus cristatus*
 Åkergroda *Rana arvalis*

Nyckelbegrepp i artskyddsförordningen

Enligt Artikel 12 i EU:s habitatdirektiv (92/43/EEC) ska medlemsländerna vidta nödvändiga åtgärder för att införa ett generellt system för skydd av samtliga de djurarter som avses i bilaga 4. Denna bestämmelse finns införd i bland annat artskyddsförordningen (2007:845). Innebörden av några av de begrepp som används i förordningen kan behöva ett förtydligande. På uppdrag av Naturvårdsverket har ArtDatabanken därför gjort en genomgång av de arter som berörs. Nedanstående kommentarer utgör en inledning och förklaring till de följande tabellerna och är hämtad från ArtDatabankens redovisning. Den behandlar arter som omfattas av fridlysningsbestämmelserna i 4 § artskyddsförordningen, dock ej fåglarna.

Eftersom djurarterna har mycket olika ekologi och fortplantningsstrategi blir följden att tolkningen av vad som kan betraktas som *reproduktionsplats* respektive *viloplats* måste ske artvis. Det engelska begreppet *Resting place* tolkas inrymma både djurets viloplats i allmän betydelse liksom dess övervintringsplats.

Parning sker hos alla djur och ingår i reproduktionen. Med *parningsperiod* menas den tid på året då berörda djurarter av hon- och hankön söker partner och därefter kopulerar i syfte att fortplanta sig. Parningsperioden för berörda djurarter inträffar under en förhållandevis kort tid av året och under olika årstider beroende på djurart. Flertalet arter parar sig visserligen under sommarhalvåret, men sett över samtliga djurarter så förekommer parning under årets alla månader utom december.

Uppfödningstid måste av naturliga skäl definieras olika beroende på djurgrupp. För däggdjuren kan uppfödningstiden betraktas som den period då ungarna är beroende av att dia. Hos vissa arter (till exempel björn, utter och lo) bör även inkluderas en viss period därefter eftersom ungarna inte klarar sig utan moderns översikt. Groddjurens ”uppfödningstid” kan betraktas som den period det finns ägg och larver i lekvattnen. Hasselsnokens ”uppfödningstid” är den tid på året då ungarna föds och i sandödlans fall är det den period under vilken det finns ägg nedgrävda i marken. För skalbaggar, dagfjärilar och trollsländor föreslås att hela ägg- och larv-/puppstadiet betraktas som ”uppfödningstid”, även om avkomman inte på något sätt omhändertas av sina föräldrar. När det gäller tjockskalig målarmussla betraktas hela perioden fram till dess att de små musslorna kryper upp till vattendragets botten och börjar sitt liv som filterare som ”uppfödningstid”.

Även *övervintringstid* måste definieras olika beroende på djurgrupp. Fem berörda däggdjursarter (utter, varg, lodjur, fjällräv och tumlare) är aktiva året runt och kan därför inte sägas ha någon definierad övervintringstid. Övriga däggdjursarter, grod- samt kräldjur går emellertid i dvala under vintern (hibernerar). Hibernationsperioden bör i dessa fall betraktas vara detsamma som övervintringstiden. Hos flertalet av de i direktivet ingående skalbaggs- och fjärilsarterna sker övervintringen antingen som larv eller som puppa. Oavsett vilket så befinner sig larv/puppa på samma plats som där äggen läggs. Inkluderas även ägget i övervintringstiden så medför detta att uppfödningstid och övervintringstid blir synonyma begrepp för dessa arter. Dykarskalbaggar övervintrar däremot som fullbildade skalbaggar. Trollsländorna är lite speciella i det att de tillväxer under så gott som hela året och någon egentlig övervintring är det inte frågan om. Det är oklart i vilken utsträckning tjockskalig målarmussla har någon egentlig övervintringstid, förslagsvis betraktas vinterhalvåret (slutet av oktober – mitten av april) som musslans övervintringstid.

Sju av de berörda fladdermössen uppvisar flyttmönster liknande fåglarnas, med utpräglade flyttperioder under höst och vår. Även övriga fladdermusarter kan i viss

omfattning förflytta sig mellan olika områden under olika årstider, men kan inte sägas ha utpräglade *flyttperioder*.

Ungefärlig tidsperiod för parning, uppfödning av ungar, övervintring samt flyttning redovisas i bifogad matris för de djurarter (exklusive fåglarna) som omfattas av bestämmelserna i 4 § artskyddsförordningen, fördelade på de tre biogeografiska regionerna: kontinental (38 arter), boreal (45 arter) samt alpin (7 arter). I matrisen har uppfödning-/äggläggningsperiod markerats med grön, parningsperiod med röd, övervintringsperiod med blå och flyttningsperiod med orange färg. Månaderna har indelats i tiodagarsperioder för att erhålla en bättre upplösning. Kommentarer för respektive art som i vissa fall angetts längst till höger i tabellbladen kommer längst bak i bilagan.

SVENSKT NAMN			KOMMENTARER
björn	uppfödning parning övervintring	B & A B & A B & A	föder runt årsskiftet men ungarna sover vintern i samma ide som honan även under ungarnas andra och ibland tredje vinter och separerar följkattligen inte förrän vid knappa 1,5 eller 2,5 års ålder. i de södra delarna av boreal region går björnarna ut ur idet i början av april och in i idet några veckor senare än i de norra delarna
buskmus	uppfödning parning övervintring	B & A B & A B & A	
fjällräv	uppfödning parning övervintring	A A A	ungarna diar och är beroende av föräldrarna hela sommarhalvåret. Kullarna splittras under hösten/vintern Fjällräven är aktiv året runt och förflyttar sig över stora landarealer under vintern
hasselmus	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K B	sover oktober-slutet av april sover slutet av september -början av maj
lodjur	uppfödning parning övervintring	K B A K B A K, B & A	ungarna diar ännu i december och följer honan till nästkommande brunst Lodjuret är aktivt året runt och förflyttar sig över stora arealer under vintern
tumlare	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	föder en unge efter 11 månaders havandeskap. Ungen diar i ca 9 månader Tumlaren är aktiv året runt och förflyttar sig över stora arealer
utter	uppfödning parning övervintring	K & B A K B A K, B & A	Ungarna följer honan fram till nästa brunstillfälle Uttern är aktiv året runt men har vintertid ofta bestämda födosöksområden som frekventeras oftare än andra
varg	uppfödning parning övervintring	B B B	ungarna i vargfamiljen håller ihop fram till nästa brunst då familjegruppen delvis upplöses och splittras Vargen är aktiv året runt och förflyttar sig inom stora hemområden vintertid
apollofjäril	uppfödning parning övervintring	B B B	ägg och larv betraktas som uppfödning hos fjärilar övervintrar som larv i ägget
asknätfjäril	uppfödning parning övervintring	B B B	utveckling 2-4 år övervintrar i 3-4:e larvstadiet
brun gräsfjäril	uppfödning parning övervintring	B B B	ägg och larv betraktas som uppfödning hos fjärilar övervintrar i 3-4:e larvstadiet
därgräsfjäril	uppfödning parning övervintring	B B B	ägg och larv betraktas som uppfödning hos fjärilar övervintrar som larv i 3:e stadiet
mnemosyne fjäril	uppfödning parning övervintring	B B B	ägg och larv betraktas som uppfödning hos fjärilar övervintrar som larv i ägget
svartfläckig blåvinge	uppfödning parning övervintring	B B B	ägg och larv betraktas som uppfödning hos fjärilar övervintrar som larv i myrbon (Myrmica). Förpuppar sig runt nyår.
violett guldvinge	uppfödning parning övervintring	B A B A B A	ägg och larv betraktas som uppfödning hos fjärilar övervintrar som puppa efter en tillväxtperiod på 4(-6?) veckor
barbastell	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga
Bechsteins fladdermus	uppfödning parning övervintring	K K K	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga

SVENSKT NAMN			KOMMENTARER
brandts fladdermus	uppfödning	K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till viss del flyttande art
	parning	K B	
	övervintring	K B	
damm fladdermus	uppfödning	K & B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till stor del flyttande art
	parning	K & B	
	övervintring	K & B	
	flyttning	K & B	
dvärg fladdermus	uppfödning	K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till stor del flyttande art
	parning	K B	
	övervintring	K B	
	flyttning	K & B	
frans fladdermus	uppfödning	K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga
	parning	K B	
	övervintring	K B	
gråskimlig fladdermus	uppfödning	K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till stor del flyttande art
	parning	K B	
	övervintring	K B	
	flyttning	K B	
långörad fladdermus	uppfödning	K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga
	parning	K B	
	övervintring	K B	
mustasch fladdermus	uppfödning	K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga
	parning	K B	
	övervintring	K B	
nordisk fladdermus	uppfödning	K B A	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga
	parning	K B A	
	övervintring	K B A	

SVENSKT NAMN			KOMMENTARER
pipistrell	uppfödning parning övervintring flyttning	K & B K & B K & B K & B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till stor del flyttande art
stor fladdermus	uppfödning parning övervintring flyttning	K B K B K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till stor del flyttande art
sydfladdermus	uppfödning parning övervintring flyttning	K & B K & B K & B K & B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till stor del flyttande art
trollfladdermus	uppfödning parning övervintring flyttning	K B K B K B K & B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga Till stor del flyttande art
vatten fladdermus	uppfödning parning övervintring	K B K B K B	ungarna blir förmodligen självständiga kort efter di-perioden men kunskaperna är bristfälliga
grönfläckig padda	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)
gölgroda	uppfödning parning övervintring	B B B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)
klockgroda	uppfödning parning övervintring	K K K	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)
långbens groda	uppfödning parning övervintring	K B K B K B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)
lökgroda	uppfödning parning övervintring	K K K	Uppfödningssperiod betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten). Efter vissa svala somrar övervintrar larverna och metamorfoserar först följande vår
lövgroda	uppfödning parning övervintring	K K K	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)
stinkpadda	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)

SVENSKT NAMN			KOMMENTARER
större vattensalamander	uppfödning parning övervintring	K B K B K B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)
åkergroda	uppfödning parning övervintring	K B A K B A K B A	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtlokal (vatten)
hasselsnok	uppfödning parning övervintring	K & B K & B B	Uppfödningssperiod är den period under vilket ungarna föds. Ungarna blir självständiga direkt efter födseln
sandödlan	uppfödning parning övervintring	K & B K B K & B	uppfödningssperiod betraktas som äggperioden fram till kläckning
sirlig skivsnäcka	uppfödning parning övervintring	K K K	Kontinuerlig förekomst av juveniler i populationen. Sent födda individ köns mogna först nästkommande sommar. Kontinuerlig reproduktion under perioden april-september.
tjockskalig målarmussla	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	uppfödningssperioden betraktas som hela perioden fram till dess att musslorna lämnar bottenssubstratet vinterbeteende i stort okänt, förmodligen kopplat till låga vattentemperaturer
bred gulbrämrad dykare	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Befruktade honor lägger äggen under våren övervintrar främst som larv
bred paljettdykare	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Vinterfynd saknas
cinnober bagge	uppfödning parning övervintring	B B B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtmiljö (2-3 år) övervintrar 1-2 gånger som larv samt en gång som imago
läderbagge	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtmiljö (3-4 år) övervintrar som larv
rödhalssad brunbagge	uppfödning parning övervintring	B B B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtmiljö 2-3 år övervintrar som larv eller puppa
större ekbock	uppfödning parning övervintring	B B B	Uppfödningssperioden betraktas i detta fall som ägg- och larvperioden till dess att djuren lämnar sin uppväxtmiljö (3-5 år) övervintrar flera gånger som larv, dock sista året som imago
bred kärrtrollslända	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Två- till treårig larvutveckling i de vatten där äggen läggs. Larver finns således i reproduktionsvattnet året runt aktiv hela vintern
citronfläckad kärrtrollslända	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Två- till treårig larvutveckling i de vatten där äggen läggs. Larver finns således i reproduktionsvattnet året runt aktiv hela vintern
grön flodtrollslända	uppfödning parning övervintring	B B B	Tre- till fyraårig larvutveckling i de vatten där äggen läggs. Larver finns således i reproduktionsvattnet året runt förmodligen aktiv hela vintern
grön mosaiktrollslända	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Två- till treårig larvutveckling i de vatten där äggen läggs. Larver finns således i reproduktionsvattnet året runt aktiv hela vintern
pudrad kärrtrollslända	uppfödning parning övervintring	K & B K & B K & B	Två- till treårig larvutveckling i de vatten där äggen läggs. Larver finns således i reproduktionsvattnet året runt aktiv hela vintern

Nyckelbegrepp i artskyddsförordningen

Enligt Artikel 5 i EU:s fågeldirektiv (79/409/EEG) ska medlemsländerna vidta nödvändiga åtgärder för att införa ett generellt system för skydd av samtliga de fågelarter som avses i Artikel 1. Motsvarande bestämmelse finns införd i bland annat artskyddsförordningen (2007:845). Innebörden av några av de begrepp som används i förordningen kan behöva ett förtydligande. På uppdrag av Naturvårdsverket har ArtDatabanken därför gjort en genomgång av de fågelarter som omfattas av fridlysningsbestämmelserna i 4§ artskyddsförordningen. Nedanstående kommentarer utgör en inledning och förklaring till den följande tabellen och matrisen och är i allt väsentligt hämtad från ArtDatabankens redovisning.

Enligt den svenska översättningen av fågeldirektivet är det bland annat förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras häcknings- och uppfödningstid, i den mån dessa störningar inte saknar betydelse för att uppnå syftet med detta direktiv.

Enligt 4 § artskyddsförordningen är det i fråga om vilda fåglar bland annat förbjudet att avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningstid samt att skada eller förstöra deras fortplantningsområden eller viloplats.

Då det gäller *parnings- och uppfödningstid* har i den nedanstående redovisningen dessa i huvudsak behandlats synonymt med begreppet *häckningstid*, det vill säga den tid då en art lägger och ruvar ägg och föder upp ungar till flygfärdig ålder. Då det gäller rovfåglar har häckningstiden dock utökats på grund av arternas känslighet under den period då fåglarna väljer boplats (i begreppet *reproduktionstid* inräknas vanligen även tiden då reviret avgränsas och den tid efter häckningen under vilken ungarna är beroende av föräldrarna).

I bifogad matris har ungefärlig häckningstid redovisats för samtliga svenska häckfågelarter (254 arter), fördelat på de tre biogeografiska regionerna: kontinental (197 arter), boreal (229 arter) och alpin (149 arter). Häckningstiden för respektive art markeras i matrisen med orange färg och månaderna har indelats i tiodagarsperioder för en rimlig upplösning.

Med *häckningstid* avses i denna redogörelse perioden från det att bobygge påbörjas till dess att sista kullens ungar är flygga och någotsånär självständiga. Vissa arters ungar blir självständiga endast någon vecka efter flygg ålder, medan ungar hos andra arter kan vara starkt beroende av föräldrarna i upp till en månad. Trana, gäss och svanar håller till och med samman i familjegrupper under åtskilliga månader. Självständighetsperioden har i viss mån beaktats i detta arbete, även om störningsrisken är betydligt lägre vid denna tidpunkt.

Hos en och samma art startar inte bobygge och äggläggning samtidigt hos alla par. Tvärtom är häckningsperioden i allmänhet utdragen i tiden även hos arter som endast producerar en kull årligen och som befinner sig i samma biogeografiska region. Som exempel kan nämnas att de första häckningarna av svartvit flugsnappare i landets sydligaste delar påbörjas under första hälften av maj. Fortfarande i slutet av maj anländer dock flyttande flugsnappare till samma områden, varpå de inleder häckningen. Samtidigt kan svartvit flugsnappare anlända och starta häckningen i den alpina regionen långt in i juni. Mycket sena häckningar kan förekomma även i landets södra delar beroende på så kallad omläggning, det vill säga att första häckningen spolieats av någon anledning (till exempel predation under ruvning) varefter paret lägger en ny kull.

Som tidigare nämnts infaller häckningsperioden för en och samma art vid olika tidpunkter i de olika biogeografiska regionerna, oftast betydligt senare i de nordligaste delarna av landet jämfört med längst i söder. Detta förklaras främst av skillnader i klimat. När det är försommar i Skåne kan det fortfarande vara tidig vår i fjällkedjan. Eftersom den boreala regionen sträcker sig från norra Skåne i söder till Karesuando i norr medför detta att häckningsperioden för en

art i allmänhet är betydligt mer utsträckt i tiden i den boreala biogeografiska regionen jämfört med häckningsperioden för samma art i kontinental eller i alpin region.

Häckningsperiodens längd varierar dessutom starkt mellan olika arter. Vissa arter lägger endast en kull per år, medan andra arter lägger två kullar och enstaka arter även så mycket som tre kullar. En del arter är dessutom mycket flexibla i sitt val av häckningstid beroende på födotillgången. Bland våra finkar kan till exempel korsnäbbarna nämnas. Beroende på frötillgången hos tall och gran kan häckning i princip ske året runt, även mitt i smällkalla vintern. Ugglor är ett annat exempel där häckningsstarten kan variera starkt från ett år till ett annat beroende på födotillgång. Vissa år häckar kattugglor redan i januari-april, andra år sker häckningen i april-juli.

Att ange häckningstiden för en art i respektive naturgeografiska region är således, som framgår av diskussion ovan, mycket en fråga om bedömningar. I bifogade matris har rimliga genomsnittliga häckningstider markerats.

I Sverige reproducerar sig 64 av de arter som fågeldirektivet ska ges särskilt uppmärksamhet genom inrättandet av särskilda skyddsområden (SPA-områden). Därutöver finns 46 nationellt rödlistade arter, det vill säga arter som inte har gynnsam bevarandestatus i Sverige (minskande arter, eller arter med små populationer). Sett i ett något längre tidsperspektiv bedömer ArtDatabanken att det finns ytterligare 22 arter som bör föras fram i sammanhanget, nämligen de arter vars populationer minskat med 50 % eller mer under perioden 1975–2005 enligt uppgifter från Svensk häckfågeltaxering. Totalt handlar det om 132 arter, det vill säga drygt 50 % av de i landet årligen reproducerande arterna, som därför bör ges speciell uppmärksamhet vid tillämpningen av förbudet mot att störa fåglarna. Vilka dessa arter är framgår av följande tabell.

Tabell 1. Förteckning över de fågelarter som ingår i bilaga 1 i EU:s fågeldirektiv (index^B), är rödlistade i Sverige (index^R) eller har minskat med minst 50 % under perioden 1975-2005 enligt Svensk häckfågeltaxering (index^{-50%}). Totalt omfattar listan 132 arter.

Boplatsmiljö: F = Fjäll, H = Havsstränder (strandängar, öar, kobbar och skär), J = Jordbrukslandskap (inkl. trädbärande hagmarker, alléer, slottsparkar, gårdsmiljöer, alvar, ljungedar, mägergravar, dammar och betade kärr), L = Limniska miljöer (sjöar, småvatten, rinnande vatten), S = Skog (skogsvårdslagets definitioner inkluderande även hyggen, nyplanteringar, skogbevuxna kärr, fjällbjörkskog och skogliga impediment, bergbranter), U = Urbana miljöer (inkl. vägar och täkter), V = Våtmarker (inkluderar myrmarker och sötvattensstränder)

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Boplatsmiljö
Smålom ^{BR}	<i>Gavia stellata</i>	L
Storlom ^B	<i>Gavia arctica</i>	L
Svarthakedopping ^{BR}	<i>Podiceps auritus</i>	H/L
Svarthalsad dopping ^R	<i>Podiceps nigricollis</i>	L
Rördrom ^{BR}	<i>Botaurus stellaris</i>	L
Sångsvan ^B	<i>Cygnus cygnus</i>	L
Sädgås ^R	<i>Anser fabalis</i>	V
Fjällgås ^{BR}	<i>Anser erythropus</i>	L/V
Vitkindad gås ^B	<i>Branta leucopsis</i>	H/L
Stjärtand ^R	<i>Anas acuta</i>	L
Årta ^R	<i>Anas querquedula</i>	L
Skedand ^R	<i>Anas clypeata</i>	H/L
Brunand ^R	<i>Aythya ferina</i>	L
Bergand ^R	<i>Aythya marila</i>	H/L
Svärta ^R	<i>Melanitta fusca</i>	H/L
Salskrake ^{BR}	<i>Mergus albellus</i>	H/L
Bivråk ^{BR}	<i>Pernis apivorus</i>	S
Röd glada ^B	<i>Milvus milvus</i>	S
Havsörn ^{BR}	<i>Haliaeetus albicilla</i>	S
Brun kärrhök ^B	<i>Circus aeruginosus</i>	L
Blå kärrhök ^{BR}	<i>Circus cyaneus</i>	S/V
Ängshök ^{BR}	<i>Circus pygargus</i>	J/V
Fjällvråk ^R	<i>Buteo lagopus</i>	F/S
Kungsörn ^{BR}	<i>Aquila chrysaetos</i>	F/S
Fiskgjuse ^B	<i>Pandion haliaetus</i>	S
Stenfalk ^B	<i>Falco columbarius</i>	F/J/S
Jaktfalk ^{BR}	<i>Falco rusticolus</i>	F
Pilgrimsfalk ^{BR}	<i>Falco peregrinus</i>	S/V
Järpe ^B	<i>Bonasa bonasia</i>	S
Orre ^B	<i>Tetrao tetrix</i>	S
Tjäder ^B	<i>Tetrao urogallus</i>	S
Rapphöna ^R	<i>Perdix perdix</i>	J
Vaktel ^R	<i>Coturnix coturnix</i>	J
Småfläckig sumphöna ^{BR}	<i>Porzana porzana</i>	V
Kornknarr ^{BR}	<i>Crex crex</i>	J/V
Trana ^B	<i>Grus grus</i>	L/V
Skärfläcka ^B	<i>Recurvirostra avosetta</i>	H
Svartbent strandpipare ^{BR}	<i>Charadrius alexandrinus</i>	H
Fjällpipare ^B	<i>Charadrius morinellus</i>	F
Ljungpipare ^B	<i>Charadrius apricaria</i>	F/J/V
Tofsvipa ^{-50%}	<i>Vanellus vanellus</i>	J/V

Mosnäppa ^R	<i>Calidris temminckii</i>	F/H/V
Sydlig kärrsnäppa ^{BR}	<i>Calidris alpina schinzii</i>	H/V
Brushane ^{BR}	<i>Philomachus pugnax</i>	F/H/V
Enkelbeckasin ^{-50 %}	<i>Gallinago gallinago</i>	F/V
Dubbelbeckasin ^{BR}	<i>Gallinago media</i>	F/V
Myrspov ^{BR}	<i>Limosa lapponica</i>	F/V
Rödspov ^R	<i>Limosa limosa</i>	H/V
Storspov ^R	<i>Numenius arquata</i>	H/J/V
Grönbenä ^B	<i>Tringa glareola</i>	V
Roskarl ^R	<i>Arenaria interpres</i>	H
Smalnäbbad simsnäppa ^B	<i>Phalaropus lobatus</i>	H/V
Dvärgmåås ^B	<i>Larus minutus</i>	H/L/V
Skrattmåås ^{-50 %}	<i>Larus ridibundus</i>	H/L/V
Silltrut ^R	<i>Larus fuscus</i>	H/L
Tretåig måås ^R	<i>Rissa tridactyla</i>	H
Skräntärna ^{BR}	<i>Sterna caspia</i>	H/L
Kentsk tärna ^{BR}	<i>Sterna sandvicensis</i>	H
Fisktärna ^B	<i>Sterna hirundo</i>	H/L
Silvertärna ^B	<i>Sterna paradisaea</i>	H/L
Småtärna ^{BR}	<i>Sterna albifrons</i>	H
Svarttärna ^{BR}	<i>Chlidonias niger</i>	L
Skogsduva ^R	<i>Columba oenas</i>	S/J
Turkduva ^R	<i>Streptopelia decaocto</i>	U
Gök ^{-50 %}	<i>Cuculus canorus</i>	S
Tornuggla ^R	<i>Tyto alba</i>	J
Berguv ^{BR}	<i>Bubo bubo</i>	S/U
Fjälluggla ^{BR}	<i>Bubo scandiacus</i>	F
Hökuggla ^B	<i>Surnia ulula</i>	S
Sparvuggla ^B	<i>Glaucidium passerinum</i>	S
Lappuggla ^{BR}	<i>Strix nebulosa</i>	S
Slaguggla ^B	<i>Strix uralensis</i>	S
Jorduggla ^{BR}	<i>Asio flammeus</i>	S/V/H
Pärluggla ^B	<i>Aegolius funereus</i>	S
Nattskärna ^{BR}	<i>Caprimulgus europaeus</i>	S
Härfågel ^R	<i>Upupa epops</i>	J
Kungsfiskare ^{BR}	<i>Alcedo atthis</i>	L
Göktyta ^R	<i>Jynx torquilla</i>	S/J
Gråspett ^B	<i>Picus canus</i>	S
Gröngöling ^{-50 %}	<i>Picus viridis</i>	S/J
Spillkråka ^B	<i>Dryocopus martius</i>	S
Vitryggig hackspett ^{BR}	<i>Dendrocopos leucotos</i>	S
Mindre hackspett ^R	<i>Dendrocopos minor</i>	S
Tretåig hackspett ^{BR}	<i>Picoides tridactylus</i>	S
Trädlärika ^B	<i>Lullula arborea</i>	S/J
Sånglärika ^R	<i>Alauda arvensis</i>	J
Berglärika ^R	<i>Eremophila alpestris</i>	F
Backsvala ^R	<i>Riparia riparia</i>	U
Hussvala ^{-50 %}	<i>Delichon urbica</i>	J/U
Fältpiplärka ^{BR}	<i>Anthus campestris</i>	H/J
Trädpiplärka ^{-50 %}	<i>Anthus trivialis</i>	S
Rödstrupig pipplärka ^R	<i>Anthus cervinus</i>	F/V
Gulärka ^{-50 %}	<i>Motacilla flava</i>	J/S/V
Järnsparv ^{-50 %}	<i>Prunella modularis</i>	S
Näktergal ^{-50 %}	<i>Luscinia luscinia</i>	S/V

Bilaga 3

Blåhake ^B	<i>Luscinia svecica</i>	F/V
Rödstjärt ^{-50 %}	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	S
Buskskvätta ^{-50 %}	<i>Saxicola rubetra</i>	J/S
Stenskvätta ^R	<i>Oenanthe oenanthe</i>	F/H/J
Gräshoppsångare ^R	<i>Locustella naevia</i>	V
Flodsångare ^R	<i>Locustella fluviatilis</i>	V
Trastsångare ^R	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	L/V
Höksångare ^{BR}	<i>Sylvia nisoria</i>	J/S
Lundsångare ^R	<i>Phylloscopus trochiloides</i>	S
Nordsångare ^R	<i>Phylloscopus borealis</i>	S
Gransångare ^{-50 %}	<i>Phylloscopus collybita abietinus</i>	S
Grå flugsnappare ^{-50 %}	<i>Muscicapa striata</i>	S
Mindre flugsnappare ^{BR}	<i>Ficedula parva</i>	S
Halsbandsflugsnappare ^B	<i>Ficedula albicollis</i>	S
Entita ^R	<i>Parus palustris</i>	S
Talltita ^{-50 %}	<i>Parus montanus</i>	S
Lappmes ^R	<i>Parus cinctus</i>	S
Pungmes ^R	<i>Remiz pendulinus</i>	S/V
Sommargylling ^R	<i>Oriolus oriolus</i>	S
Törnskata ^{BR}	<i>Lanius collurio</i>	J/S
Lavskrika ^R	<i>Perisoreus infaustus</i>	S
Nötkråka ^R	<i>Nucifraga caryocatactes</i>	S
Kråka ^{-50 %}	<i>Corvus corone</i>	J/S
Stare ^{-50 %}	<i>Sturnus vulgaris</i>	J
Gråsparv ^{-50 %}	<i>Passer domesticus</i>	J/U
Bergfink ^{-50 %}	<i>Fringilla montifringilla</i>	S
Gulhämpling ^R	<i>Serinus serinus</i>	S
Hämpling ^R	<i>Carduelis cannabina</i>	J
Vinterhämpling ^R	<i>Carduelis flavirostris</i>	F
Rosenfink ^R	<i>Carpodacus erythrinus</i>	V
Tallbit ^R	<i>Pinicola enucleator</i>	S
Domherre ^{-50 %}	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	S
Gulspurv ^{-50 %}	<i>Emberiza citrinella</i>	J/S
Ortolansparv ^{BR}	<i>Emberiza hortulana</i>	J/S
Dvärgsparv ^R	<i>Emberiza pusilla</i>	S/V
Sävsparv ^{-50 %}	<i>Emberica schoeniclus</i>	L/V
Kornspurv ^R	<i>Emberiza calandra</i>	J

Nyckelbegrepp i artskyddsförordningen

Enligt Artikel 12 i EU:s habitatdirektiv (92/43/EEC) ska medlemsländerna vidta nödvändiga åtgärder för att införa ett generellt system för skydd av samtliga de djurarter som avses i bilaga 4. Denna bestämmelse finns införd i bland annat artskyddsförordningen (2007:845). Innebörden av några av de begrepp som används i förordningen kan behöva ett förtydligande. På uppdrag av Naturvårdsverket har ArtDatabanken därför gjort en genomgång av de arter som berörs. Nedanstående kommentarer utgör en inledning och förklaring till de följande tabellerna och är hämtad från ArtDatabankens redovisning. Den behandlar arter som omfattas av fridlysningsbestämmelserna i 4 § artskyddsförordningen, dock ej fåglarna.

Eftersom djurarterna har mycket olika ekologi och fortplantningsstrategi blir följden att tolkningen av vad som kan betraktas som *reproduktionsplats* respektive *viloplats* måste ske artvis. Det engelska begreppet *Resting place* tolkas inrymma både djurets viloplats i allmän betydelse liksom dess övervintringsplats.

Parning sker hos alla djur och ingår i reproduktionen. Med *parningsperiod* menas den tid på året då berörda djurarter av hon- och hankön söker partner och därefter kopulerar i syfte att fortplanta sig. Parningsperioden för berörda djurarter inträffar under en förhållandevis kort tid av året och under olika årstider beroende på djurart. Flertalet arter parar sig visserligen under sommarhalvåret, men sett över samtliga djurarter så förekommer parning under årets alla månader utom december.

Uppfödningstid måste av naturliga skäl definieras olika beroende på djurgrupp. För däggdjuren kan uppfödningstiden betraktas som den period då ungarna är beroende av att dia. Hos vissa arter (till exempel björn, utter och lo) bör även inkluderas en viss period därefter eftersom ungarna inte klarar sig utan moderns översikt. Groddjurens ”uppfödningstid” kan betraktas som den period det finns ägg och larver i lekvattnen. Hasselsnokens ”uppfödningstid” är den tid på året då ungarna föds och i sandödlans fall är det den period under vilken det finns ägg nedgrävda i marken. För skalbaggar, dagfjärilar och trollsländor föreslås att hela ägg- och larv-/puppstadiet betraktas som ”uppfödningstid”, även om avkomman inte på något sätt omhändertas av sina föräldrar. När det gäller tjockskalig målarmussla betraktas hela perioden fram till dess att de små musslorna kryper upp till vattendragets botten och börjar sitt liv som filterare som ”uppfödningstid”.

Även *övervintringstid* måste definieras olika beroende på djurgrupp. Fem berörda däggdjursarter (utter, varg, lodjur, fjällräv och tumlare) är aktiva året runt och kan därför inte sägas ha någon definierad övervintringstid. Övriga däggdjursarter, grod- samt kräldjur går emellertid i dvala under vintern (hibernerar). Hibernationsperioden bör i dessa fall betraktas vara detsamma som övervintringstiden. Hos flertalet av de i direktivet ingående skalbaggs- och fjärilsarterna sker övervintringen antingen som larv eller som puppa. Oavsett vilket så befinner sig larv/puppa på samma plats som där äggen läggs. Inkluderas även ägget i övervintringstiden så medför detta att uppfödningstid och övervintringstid blir synonyma begrepp för dessa arter. Dykarskalbaggar övervintrar däremot som fullbildade skalbaggar. Trollsländorna är lite speciella i det att de tillväxer under så gott som hela året och någon egentlig övervintring är det inte frågan om. Det är oklart i vilken utsträckning tjockskalig målarmussla har någon egentlig övervintringstid, förslagsvis betraktas vinterhalvåret (slutet av oktober – mitten av april) som musslans övervintringstid.

Sju av de berörda fladdermössen uppvisar flyttmönster liknande fåglarnas, med utpräglade flyttperioder under höst och vår. Även övriga fladdermusarter kan i viss

omfattning förflytta sig mellan olika områden under olika årstider, men kan inte sägas ha utpräglade *flyttperioder*.

FAMILJ/ ORG.GRUPP	Taxon	Svenskt namn	Reproduktionsplats (Breeding site)	Vilo-/övervintringsplats (Resting place)
DÄGGDJUR	Ursus arctos	björn	Parningen infaller från slutet av maj till i juli och kan ske var som helst inom björnhonans hemområde som omfattar åtskilliga 100 km ² . Ungarna (1-4) föds i ett ide från i slutet av december till i februari. I skogen grävs idet vanligen i en myrstack, men det kan också grävas i en grusslänt. Även naturliga håligheter under stenar eller i skrevor används och det händer att björnen bara gör i ordning en bädd av ris och mossa på plan mark i skyddande skog. Vanligen är det 2-3 års intervall mellan kullarna. Ungarna följer honan i idet även under deras andra och ibland tredje vinter och separerar följaktligen inte förrän vid knappa 1,5 eller 2,5 års ålder. Idet bör betraktas som björnens reproduktionsplats.	Övervintring sker i ett ide. I skogen grävs idet vanligen i en myrstack, men det kan också grävas i en grusslänt. Även naturliga håligheter under stenar eller i skrevor används och det händer att björnen bara gör i ordning en bädd av ris och mossa på plan mark i skyddande skog. Samma ide används ytterst sällan två år i följd av samma björn. I de nordligaste delarna av landet ligger björnarna i ide från slutet av september till början av maj, dvs. cirka sju månader. Längre söderut är perioden i ide cirka en månad kortare. Vuxna hanar går sist in i idet och kommer förs ut, medan dräktiga honor går först in i idet och kommer sist ut, vanligtvis efter snösmältningen. Under övriga delar av året vilar björnen var helst det finns lämpliga platser inom hemområdet som omfattar 100-tals, ibland upp till flera 1000 km ² . Idet betraktas därför som björnens viloplats och därtill övervintringsplats.
DÄGGDJUR	Sicista betulina	buskmus	Globalt sett finns de flesta fynden i fuktiga barrskogsområden omväxlande med smärre öppna marker såsom slättevallar, åkrar och myrar. Bergslagsobservationerna överensstämmer härmed, medan jämtlandsbeståndet (och det norska beståndet) konstaterats i fjällbjörkskog med inslag av myrar, kalfjäll och åkermark. I Västergötland förekommer arten i områden med en kombination av lövskog med högörtsvegetation och gärna ett rejält buskskikt, samt åkrar eller betesmarker. Dräktighetstiden är 4-5 veckor. Sommarboet är en rund liten boll av gräs som placeras på marken eller i en liten underjordisk håla som arten själv har grävt. I sommarboet föds en kull, troligen sällsynt två kullar. Kullstorlek 5-6 ungar. Ungarna är cirka fyra veckor i boet (under juli-september). Sommarboet och hemområdet kring detta (ca 1 ha) bör därför betraktas som artens reproduktionsplats.	Hemområdet har konstaterats kunna vara mellan 0,4-1,3 hektar. Vinterdvalan, som pågår från oktober till början av juni, tillbringas i håligheter i träd eller under markytan. Som vilo- och tillika övervintringsplats bör betraktas ca 1 ha yta kring artens reproduktionsplats.

DÄGGDJUR	Alopex lagopus	fjällräv	Lyorna är i allmänhet belägna högt på fjällheden; praktiskt taget alltid ovan björkgränsen och där substratet är lättgrävt och sorterat (sand eller mo), gärna i väldränerade åsar eller kullar. Lyorna är i allmänhet stora (i genomsnitt 277 m ²) och de äldsta och mest använda kan ha uppemot 150 ingångar (i genomsnitt 44). För sin fortplantning är fjällrävarna bundna till lyorna från mitten av mars till början av hösten. Övriga delar av året kan rävarna ibland vandra vida omkring och till och med hamna långt från fjällvärlden. När tillgången på föda är god föds stora kullar, 10–12 ungar och ibland upp till 16. Under sommaren försvarar ett par med valpar sitt revir om cirka 17–31 km ² . Ibland kan en fjolårsunge stanna kvar och delta i ungvårdnad och revirförsvar. Under näringsfattiga år uteblir för yngningen eller endast ett fåtal ungar överlever sommaren. Som artens reproduktionsplats skall lyan betraktas vilket gäller samtliga kända lyor och oavsett om de är i bruk eller ej.	Fjällrävens yngelplats (lyan) utövar en stark traditionell bindning och kan vid hög populationstäthet även utnyttjas som bostäder för flera familjer. Vuxna djur håller sig ofta runt lyor även på vintern, medan unga rävar vandrar vida omkring och enstaka exemplar kan därvid hamna långt från fjällvärlden. Lyan bör betraktas som artens viloplats.
DÄGGDJUR	Muscardinus avellanarius	hasselmus	Hasselmusen förekommer i flera olika naturtyper, främst i igenväxningsmarker, betesmarker, täta ungskogar med stor artrikedom, bryn och kantzoner. Den förekommer också på hyggen med täta uppslag av stubb- och rotskott, buskar och högrörter. Gemensamt för de olika biotoperna är ett rikligt buskskikt och ett stort inslag av bär- och fruktbarande busk- och trädarter. En kull föds i slutet av juni till mitten av juli i klotformade s.k. sommarbon byggda av löv, mossa, torrt gräs etc., och som placeras i buskar, holkar eller trädhål där busk- och markvegetationen är riklig, ytterst sällan i fristående buskar eller träd. Uppfödningen av ungarna, normalt 3-5, tar minst en månad. Som artens reproduktionsplats skall betraktas hasselmusens sommarbo och hemområdet kring detta med omgivande buskmarker (ca 1 ha).	Hemområdet har konstaterats i medeltal vara ca 0,4 ha/djur. Eftersom hemområdena är överlappande kan upp till sju djur finnas per ha. Vinterdvalan, som i södra Sverige pågår från slutet av oktober - början av november, men längre norrut startar vid månadsskiftet september/oktober, avslutas vid lövsprickningen i slutet av april - början av maj. Som artens vilo- och övervintringsplats bör betraktas en areal av ca 1 ha kring artens reproduktionsplats.
DÄGGDJUR	Lynx lynx	lodjur	Parningstiden infaller i början av mars. Dräktighetstiden är omkring 65 dygn. Ungarna, 1–4 per kull, föds på en skyddad plats, som kan vara en bergskreva eller i tät ung- eller snårskog. Ungarna utvecklas i likhet med vanliga kattungar tämligen långsamt, diar ännu i december och följer modern upp till 10 månaders ålder. Separeringen från modern sker normalt vid parningstiden i mars. Som artens reproduktionsplats skall betraktas den plats där ungarna föds och tillbringar sina första månader.	Lodjurets hemområden är förhållandevis stora (honor 3-5 kvadratmil och hannar 6-10 kvadratmil), men djuren återkommer tämligen regelbundet till vissa speciella platser inom hemområdet. Utanför familjegruppen vandrar djuren i allmänhet ensamma. Som artens viloplats bör i första hand svårtillgänglig, blockrik eller bergig terräng inom individens hemområde betraktas.

DÄGGDJUR	Phocoena phocoena	tumlare	Tumlaren uppträder vanligen ensam eller i grupper om ett fåtal djur. Dessa grupper består som regel av en hona och hennes avkomma, ungdomsgrupper eller ensamma köns mogna hannar. I svenska vatten sker parningen i allmänhet mellan juli och augusti och kalven föds efter 11 månaders havandeskap. Honan, som blir köns mogen vid 3–4 års ålder, föder vanligtvis en unge varje eller vartannat år. Ungen dias upp till nio månader. Som artens reproduktionsplats skall betraktas samtliga grundområden med tumlarförekomst under juni - augusti.	Honorna är generellt mer stationära i sina hemområden än hannarna som rör sig över större områden framför allt under tiden utanför parningssäsongen. Det är möjligt att en del av dessa förflyttningar styrs av de vandringar som deras viktigaste bytesdjur företar. Kunskapen om tumlarens ekologi är dock fortfarande bristfällig och uppgifter om arealen på individernas/gruppernas hemområden är okänd. Som artens viloplats bör tills vidare samtliga vatten med tumlarförekomst betraktas.
DÄGGDJUR	Lutra lutra	uttern	Honors hemområden kan med största sannolikhet betraktas som födoområden, medan hanars fungerar som parningsområden. Storleken på hemområdet varierar mellan könen men är även beroende av födas tillgänglighet. Honors hemområde omfattar ett område på cirka 28 km strandlängd. Vuxna hanar har hemområden med en storlek av omkring 45 km strandlängd. Mellan könen kan hemområden överlappa varandra och en hanes hemområde kan således omfatta en eller flera honors. Ungarna, vanligen 2–4, föds i gryt i anslutning till vatten under senvåren och försommaren. Den vanligaste parningstiden är under senvintern och dräktighetstiden är cirka 2 månader. Familjegruppen, d.v.s. hona med ungar, följs åt i knappt ett år och splittras först i samband med brunsten nästkommande vår. Det första året är viktigt för ungarnas fortsatta överlevnad. Det är under denna tid som de lär sig att jaga effektivt, söka upp de bästa biotoperna under olika årstider samt att undvika faror. Grytet där ungarna föds samt närliggande strandområden upp till 500 m avstånd från grytet bör betraktas som artens reproduktionsplats.	Uttern är aktiv året runt och har därför ingen speciell övervintringsplats. Speciellt vintertid uppehåller sig uttern emellertid ofta vid speciella platser längs vattendrag med öppet vatten (forsar etc) för födosök. Artens viloplats kan förläggas var som helst inom respektive utterindivids hemområde som hos en hona omfattar ca 28 km strandlängd. Som artens 'resting place' bör respektive utterindivids hemområde betraktas med särskilt beaktande av strömmande vattenavsnitt och strandområden med brinkar och strandnära trädvegetation.
DÄGGDJUR	Canis lupus	varg	Vargarna lever normalt i smärre flockar (familjegrupper) som delvis upplöses och splittras i samband med parningstiden i februari–mars. Vargen blir köns mogen vid knappt 2 års ålder. I en vargflock föder vanligtvis endast en tik ungar. Dräktighetstiden är cirka 65 dygn. Antalet valpar varierar stort, men 6 utgör medelvärdet. Lyan är ofta enkel, ett hål grävt i en sandbacke eller i en bergsskrevla. Som artens reproduktionsplats skall lyan betraktas så länge som vargfamiljen uppehåller sig på platsen eller i dess närhet.	Vargflocken uppehåller sig inom ett hemområde som varierar från drygt 1000 till mer än 10000 km ² beroende bl.a. på biotop, bytestillgång och årstid. Individerna är i rörelse under hela året och någon speciell övervintringsplats kan därför inte sägas förekomma. Däremot vilar vargen dagtid, men på olika platser från dag till dag. Som artens viloplats bör därför vargindividens totala hemområde betraktas.

FJÄRILAR	Parnassius apollo	apollofjäril	Fjärilens flygtid infaller från mitten av juni till slutet av augusti. Påträffas i öppna steniga och klippiga miljöer, även på alvarmarker och i skärgården. Förekommer endast i miljöer som omges av barrblandskogar. Äggen läggs utspridda på lavar, mossor, kvistar och barr, ofta långt från värdväxterna. För att arten skall fortleva inom ett landskapsavsnitt måste en fungerande metapopulation finnas, dvs ett "nätverk" av flera lokala populationer med utbyte av individer mellan dessa. Samtidigt måste värdväxterna kärleksört och vit fetknopp finnas på dessa platser. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar starkt, från några få till 100-tals ha.	Larven övervintrar i ägget och bryter äggskalet på våren, samtidigt som värdväxterna kärleksört och vit fetknopp skjuter färskt årsskott. Efter ca en månad gräver larven ned sig i det ytliga förnaskiktet och omvandlas till puppa. Puppstadiet varar i 3-5 veckor. Som artens övervintrings- och viloplats bör den lokala populationens hemområde betraktas.
FJÄRILAR	Euphydryas maturna	asknätfjäril	Flyger från slutet av maj och till slutet av juni. Parning sker ofta inom ett eller några få dygn från det att fjärilen kläcks. Arten är knuten till tidiga successionsstadier och hyggen med rik förekomst av ask eller olvon. Artens beroende av tidiga igenväxningsstadier gör att den i regel endast finns kvar på en lokal i 20-25 år. För att arten skall fortleva inom ett landskapsavsnitt måste därför en fungerande metapopulation finnas, dvs ett "nätverk" av flera lokala populationer med utbyte av individer mellan dessa. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar från några få till ett tiotal ha.	Äggläggningen sker på undersidan av ett blad på värdväxterna (ask eller olvon). Äggen utvecklas tämligen långsamt och kläcks efter 3-4 veckor. Larverna spinner en spånad som så småningom kan komma att täcka hela den buske på vilken de lever. Larverna tillväxer under en period på 2-4 år. Under tidig vår, innan värdväxternas knoppar är framme, kan larverna livnära sig på kovaler och flädervänderot. Övervintring kan ske tidigast i 3:e-4:e larvstadiet. Efter det första året inskränks födosöksperioden till askens och olvonets knoppsprickningsperiod och resten av sommaren tillbringar larven i diapaus. Larven förpuppar sig upphängd på ca en meters höjd på solbelysta stammar eller i buskar. Som artens övervintrings- och viloplats bör den lokala populationens hemområde betraktas.

FJÄRILAR	Coenonympha hero	brun gräsfjäril	Fjäriens flygtid infaller från mitten av juni till början av juli. Påträffas i skogstrakter på små blomrika, friska till fuktiga, ogödslade ängar som lämnats utan hävd eller där hävden är mer extensiv. Vid sidan av livsmiljöer skapade genom långvarig hävd förekommer den endast på successionsytor i skogsmark med kalkhaltiga jordarter, t.ex. i buskmark på hyggen och i kraftledningsgator. För att arten skall fortleva inom ett landskapsavsnitt måste en fungerande metapopulation finnas, dvs ett "nätverk" av flera lokala populationer med utbyte av individer mellan dessa. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Hemområdet är normalt ett mosaiklandskap med ett antal fläckar med lämpligt habitat mellan vilka fjärilarna rör sig. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar starkt.	Äggen läggs utspridda på växtligheten ett och ett. Vårdväxten är inte med säkerhet fastställd i Sverige men kan vara gräsen bergslok och tuvtätel. Utvecklingstiden för äggen är ca 2 veckor. Larven övervintrar i 3:e - 4:e stadiet. Tillväxten fortsätter under april - maj. Larven förpuppar sig upphängd i fjolårsgräs och puppstadiet varar i 2-3 veckor. Som artens övervintrings- och viloplats bör den lokala populationens hemområde betraktas , dvs i första hand extensivt hävdade, ogödslade, blomrika, friska till fuktiga ängar i skogsmark.
FJÄRILAR	Lopinga achine	dårgräsfjäril	Påträffas i gles skog med riklig förekomst av artens värdväxt lundstarr, som trivs på mullrik, gärna kalkhaltig mineraljord. Flygtiden (tillika parningstiden) infaller från slutet av juni till senare hälften av juli. Äggläggningen sker i bestånd av lundstarr som växer i buskbryn. För att arten skall fortleva inom ett landskapsavsnitt måste en fungerande metapopulation finnas, dvs ett "nätverk" av flera lokala populationer med utbyte av individer mellan dessa. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar starkt.	Äggutvecklingen tar 2-3 veckor. Larven övervintrar i 3:e stadiet vid basen av en grästuva. Under våren tillväxer den under drygt två månader och förpuppas i slutet av maj till början av juni. Puppstadiet varar 2-3 veckor. Som artens övervintrings- och viloplats bör den lokala populationens hemområde betraktas.
FJÄRILAR	Parnassius mnemosyne	mnemosyne fjäril	Artens livsmiljö utgörs av ljus gläntrik ängsblandskog, gärna med talrika markhällar som ger mosaikartad fuktighet. Lokalerna är främst hagmarker med extensivt bete eller utan hävd, ofta omgivna av slättevallar. Marksustratet är alltid mullrikt och helst kalkhaltigt vilket ger en högre täthet av värdväxterna som utgörs av nunneörter. Flygtiden (tillika parningstiden) infaller normalt från första veckan i juni och varar fram till juli. För att arten skall fortleva inom ett landskapsavsnitt måste en fungerande metapopulation finnas, dvs ett "nätverk" av flera lokala populationer med utbyte av individer mellan dessa. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Hemområdet är normalt ett mosaiklandskap med ett antal fläckar med lämpligt habitat mellan vilka fjärilarna rör sig. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar starkt.	Larven övervintrar färdigbildad i ägget och kommer fram i april. Så länge värdväxterna är små (tre arter nunneört) måste larven förflytta sig en hel del mellan olika plantor. Efter drygt tre veckor kan larven vara färdigväxt och går då in i puppstadiet som varar cirka fyra veckor. Som artens övervintrings- och viloplats bör den lokala populationens hemområde betraktas. Arealen på den lokala populationens hemområde varierar starkt från några få till 100-tals ha.

FJÄRILAR	Maculinea arion	svartfläckig blåvinge	<p>Arten påträffas i öppna sandiga miljöer med backtimjan, stortimjan eller kungsmynnta. På Öland och Gotland finns den både på sandjord och på alvar, i Mellansverige främst på rullstensåsar. Långsiktigt är lokalerna beroende av beteshävd. Flygtiden, tillika parningstiden, infaller från mitten av juni till början av augusti, på varje enskild lokal under en kortare tidsrymd. För att arten skall fortleva inom ett landskapsavsnitt måste en fungerande metapopulation finnas, dvs ett "nätverk" av flera lokala populationer med utbyte av individer mellan dessa. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar starkt, från enstaka till åtskilliga 10-tals ha.</p>	<p>Äggen placeras dolda i blomkronan på i första hand backtimjan. De kläcks efter 7-10 dagar och larven lever av fröanlagen i 10-20 dagar. Därefter överges plantan varefter fjärilslarven omhändertas av myrarten hedrödmyra. I myrboet livnär sig larven av myrornas larver och övervintrar som halvvuxen efter 4-6 veckors tillväxt. Larven förpuppas i myrornas bo efter en fortsatt tillväxtperiod på 6-7 veckor under våren. Den nykläckta fjärilen kryper sedan ut ur myrboet. Som artens övervintrings- och viloplats bör den lokala populationens hemområde betraktas. Arealen på den lokala populationens hemområde varierar starkt från enstaka till 10-tals ha.</p>
FJÄRILAR	Lycaena helle	Violett guldvinge	<p>Larvutvecklingen sker på ormröt, och violett guldvinge hittas i flera olika habitat där ormröt växer. I fjällkedjan finns arten i anslutning till källkärr och i den övre övergångszonen mellan fastmark och fattiga sluttningskärr. I låglandet är arten knuten till fuktiga till friska blomrika marker, oftast med rörligt markvatten. Arten förekommer såväl på ångar som i vägrenar och i gläntor i skog. Parningstiden (flygtiden) infaller från slutet av maj till början av juli, senare längre norrut och i fjälltrakterna. De enskilda populationerna är ofta små och individfattiga vilket gör att arten för sitt långsiktiga överlevande är beroende av att det finns fungerande metapopulationer, dvs ett "nätverk" av flera lokala populationer med utbyte av individer mellan dessa. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Hemområdet är normalt ett mosaiklandskap med ett antal fläckar med lämpligt habitat mellan vilka fjärilarna rör sig. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar starkt, men är normalt i storleksordningen någon enstaka ha.</p>	<p>Äggen läggs på undersidan av bladen på ormröt. Äggen kläcks efter ca 10 dagar. Efter en tillväxtperiod på 3-4 (kanske uppemot 6 veckor i fjälltrakterna) förpuppas larven under eftersommaren eller tidig höst. Övervintring sker i puppstadiet. Som artens övervintrings- och viloplats bör den lokala populationens hemområde betraktas. Arealen på de lokala populationernas reproduktionsplats varierar starkt, men är normalt i storleksordningen någon enstaka ha.</p>

FLADDERMÖSS	Barbastella barbastellus	barbastell	Förekommer bland äldre genuin gårdsbebyggelse, ofta i byar med flera näraliggande gårdar och ladugårdar. I omgivningarna finns vanligen rikligt med äldre, grova f.d. hamlade träd och andra äldre lövträd, beteshagar och ängar, gärna med översilningsmark och kärr. Trädgårdar av äldre typ, icke alltför intensivt skötta, utgör också en viktig jaktbiotop. Betesgång i hagmarker och i skogen är sannolikt viktig för barbastellens födosök. Hittills har endast enstaka platser med fler än 10 vuxna djur påträffats. I andra delar av Sydsverige har observationer gjorts i något annorlunda miljöer, t.ex. slottsparkar och grov lövdominerad gammelskog. Hanarna etablerar revir under augusti till början av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen är belägen i hus eller i ihåliga träd. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och varje hona får i allmänhet en unge. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Övervintrande (hibernerande) exemplar har i Sverige anträffats i jordkällare, gamla gruvor, samt i några slott och fästningar med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplatsen dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd samt av håligheter/skrymslen i byggnader. Platser som används för dagviste under sommarhalvåret och hibernation är artens vilo-/övervintringsplatser (resting place).
FLADDERMÖSS	Myotis bechsteni	Bechsteins fladdermus	Kolonierna finns ofta inne i skogsområden varifrån fladdermössen flyger till öppna ängar, gläntor, betesmarker, bryn eller fruktodlingar utanför skogen, där de ofta jagar runt fristående träd genom att cirkla runt i tvära bågar på relativt låg höjd. Parningen sker under augusti-september, i allmänhet troligen i närheten av övervintringsplatsen. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. På kontinenten bor arten mest i håligheter i träd men använder även holkar (även fågelholkar). Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och varje hona får i allmänhet en unge. Som artens reproduktionsplats bör betraktas övervintringsplatser och yngelkolonier.	Övervintring (hibernation) sker i grottor, gruvor och klippspringor med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplatsen dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd eller i holkar. Platser som används för dagviste eller hibernation är artens vilo-/övervintringsplatser (resting place).
FLADDERMÖSS	Myotis brandtii	brandts fladdermus	Jämfört med mustaschfladdermusen påträffas Brandts fladdermus i mer näringsfattiga barrskogsområden, ofta långt från sjöar. Parningen sker under augusti och fram till början av oktober, i allmänhet troligen i närheten av övervintringsplatsen. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen kan vara i hus eller i ihåliga träd. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och blir självständiga i början av augusti. Som artens reproduktionsplats bör betraktas övervintringsplatser och yngelkolonier.	Övervintring (hibernation) sker främst i grottor, gruvgångar och stenbyggnader med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplatsen dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd eller i byggnader och kan växla lokalitet under sommarperioden. Platser som används för dagvila eller hibernation är artens vilo-/övervintringsplatser (resting place).

FLADDERMÖSS	Myotis dasycneme	dam fladdermus	Dammfladdermusen jagar insekter över sjöar och vattendrag samt även långt ute till havs. Den jagar stundom även över land. Till skillnad från vattenfladdermusen utnyttjar dammfladdermusen sällan mindre vattendrag och mycket små dammar utan snarare floder, större sjöar och vid Östersjön ses de regelbundet jaga över vikar och fjärdar. Parningen sker under augusti-september, i allmänhet troligen i närheten av övervintringsplatsen som bl.a. är förlagd till gamla gruvor och grottor. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i bostadshus, kyrkor och hålträd i juni-juli, där ungarna föds. Varje hona får i allmänhet en unge. Som artens reproduktionsplats bör betraktas övervintringsplatser och yngelkolonier.	Övervintring (hibernation) sker framför allt i gamla gruvor och grottor med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplatsen dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd eller i byggnader. Platser som används för dagviste eller för hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting place).
FLADDERMÖSS	Pipistrellus pygmaeus	dvärgfladder mus	En allmän art i Götaland och Svealand. Påträffas i mycket skiftande biotoper, allt från ren skogsmark till tätbebyggda områden. Hanarna etablerar revir under augusti och fram till början av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen kan vara i hus eller i ihåliga träd. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och blir självständiga i början av augusti. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Dvärgfladdermusen har dagvisten i trädhåligheter, holkar, boningshus och lador. Hibernerar i byggnader och trädhåligheter med lämpligt mikroklimat. Arten är delvis flyttande och en viss andel av populationen lämnar Sverige under hösten. Platser som används för dagviste eller för hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting place).
FLADDERMÖSS	Myotis nattereri	fransfladder mus	Påträffas i lövrika biotoper, ofta nära vattendrag men kan även uppträda i trädgårdar och parker. Uppträder i skogsbygder med inslag av sumpskog, granskog, björkskog m.m., men undviker att jaga över stora öppna ytor under högsommaren. Arten tycks också vara gynnad av betesgång i skogsmark. På Gotland och i Småland har arten ofta påträffats i hävdade lövängar och i lövrika hagmarker. Parningen sker under augusti till början av oktober, i allmänhet troligen i närheten av övervintringsplatsen. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Yngelkolonier etableras under juni-juli i träd- och murhål, fågelholkar, källare samt på vindar. Yngelkolonierna är ofta relativt små, men enstaka stora kolonier omfattande flera tiotal honor är också kända i Sverige. Som artens reproduktionsplats bör betraktas övervintringsplatser och yngelkolonier.	Övervintring (hibernation) sker främst i grottor, gruvor och stora källarutrymmen med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplatsen dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd- och murhål, fågelholkar, källare, brovalv samt på vindar. Platser som används för dagviste under sommarhalvåret och hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting place).

FLADDERMÖSS	Vespertilio murinus	gråskimlig fladdermus	Påträffas under sommarhalvåret både i jordbruks- och skogsbygder. På hösten kommer de in till städerna där hanarna etablerar revir kring höga byggnader under augusti till mitten av november, varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli och koloniplatsen är oftast placerad i en byggnad. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och varje hona får i allmänhet en unge. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Övervintring (hibernation) sker på vindar och i stenbyggnader med lämpligt mikroklimat. En viss andel av populationen flyttar dock ut ur landet. Ostörda viloplats under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs under hösten av håligheter i byggnader, under teglepannor, i ventiler etc. Vilken typ av viloplats som nyttjas under vår och sommar är okänt från Sverige. Platser som används för dagviste eller hibernation är artens viloplats/övervintringsplats (resting place).
FLADDERMÖSS	Plecotus auritus	långörad fladdermus	Påträffas i inte alltför sluten skog av olika slag, parkartade områden och trädgårdar. Hanarna etablerar revir under augusti till början av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen är belägen i hus (ofta ladugårdar) eller i ihåliga träd. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och varje hona får i allmänhet en unge. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Övervintring (hibernation) sker i byggnader, grottor, gruvgångar och stenbyggnader med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplats dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd eller i byggnader och kan växla lokalitet under sommarperioden. Platser som används för dagviste eller hibernation är artens viloplats/övervintringsplats (resting place).
FLADDERMÖSS	Myotis mystacinus	mustasch-fladdermus	Påträffas huvudsakligen inne skog, i gläntor eller i kantzonen mellan skog och öppna biotoper. En speciellt viktig miljö i skogslandskapet är sumpskogar. Parningen sker under augusti-september, i allmänhet troligen i närheten av övervintringsplatsen. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen kan vara i hus eller i ihåliga träd. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och varje hona får i allmänhet en unge. Som artens reproduktionsplats bör betraktas övervintringsplatser och yngelkolonier.	Övervintring (hibernation) sker främst i grottor, gruvgångar och stenbyggnader med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplats dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd eller i byggnader och kan växla lokalitet under sommarperioden. Platser som används för dagviste eller hibernation är artens viloplats/övervintringsplats (resting place).
FLADDERMÖSS	Eptesicus nilssoni	nordisk fladdermus	En mycket allmän art i större delen av Sverige. Arten förekommer i en mängd olika biotoper som skogsmark, kulturbygd, samhällen och i bergområden. Som hos övriga fladdermöss etablerar hanarna revir under hösten i augusti och fram till början av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen etableras till helt övervägande del i byggnader. Ungarna föds i senare delen av juni och blir självständiga i början av augusti. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Övervintring (hibernation) sker främst i byggnader med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplats dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd eller i byggnader och kan växla lokalitet under sommarperioden. Platser som används för dagviste eller hibernation är artens viloplats/övervintringsplats (resting place).

FLADDERMÖSS	Pipistrellus pipistrellus	pipistrell	Ett litet antal individer har observerats årligen sedan 2000. De flesta fynden har gjorts i samband med avlyssning av migrerande fladdermöss längs kusterna i södra Sverige, men sedan 2003 finns även en etablerad koloni i Kalmar län. Hanarna etablerar revir under augusti och fram till början av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen kan vara i hus eller i ihåliga träd. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och blir självständiga i början av augusti. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Pipistrellen har dagvisten i trädhåligheter, holkar, boningshus och lador. Hibernerar i byggnader, grottor och gruvor med lämpligt mikroklimat. Platser som används för dagviste eller för hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting-place), men sådana platser har ännu ej påträffats i landet.
FLADDERMÖSS	Nyctalus noctula	stor fladdermus	Arten är knuten till det öppna kulturlandskapet där den jagar företrädesvis på relativt hög höjd (20–100 m), ofta i milslånga turer. Hanarna etablerar revir under augusti till mitten av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Yngelkolonierna, som kan bestå av upp till 50 honor etableras i ihåliga träd eller gamla hackspethål. De en eller två ungarna föds i juni och blir som hos flertalet fladdermöss självständiga i början av augusti. Yngelkolonierna flyttar regelbundet, troligen för att minska risken för predation. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	En stor andel av populationen genomför långa flyttningar till och från kontinenten under höst respektive vår. De individer som stannar i Sverige övervintrar (hibernerar) i ihåliga träd men även i byggnader med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplatser dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd och kan växla lokalitet under sommarperioden. Platser som används för dagviste eller hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting place).
FLADDERMÖSS	Eptesicus serotinus	sydfladder mus	Observerades 1982 för första gången i Sverige och är numera troligen reproducerande, även om fortfarande ingen yngelkoloni har påträffats. Fast förekomst är dock konstaterad på minst en plats i södra Småland. Hanarna etablerar revir under augusti till början av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Platser som används för dagviste eller för hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting place), men sådana platser har ännu ej påträffats i landet.
FLADDERMÖSS	Pipistrellus nathusii	trollfladder mus	Uppträder i gles, ofta högstammig skog, över skogsbilvägar, i gläntor, vid sjöstränder och i trädalléer. Hanarna etablerar revir under augusti och fram till början av oktober varvid parning sker. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen kan vara i trädhåligheter eller i byggnader. Som artens reproduktionsplats bör betraktas hanreviren och yngelkolonierna.	Trollfladdermusen har dagvisten i trädhåligheter, holkar, boningshus och lador. Under övervintringen förekommer de oftare än dvärgfladdermus i grottor och gruvor. Arten företar långa flyttningar mellan sommar- och vintertillhållen. Platser som används för dagviste eller för hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting place).

FLADDERMÖSS	Myotis daubentoni	vattenfladder mus	En allmän art i södra hälften av Sverige. Uppträder vid sjöar och vattendrag men födosöker också i betydande omfattning i skogsbiotoper. Parningen sker under augusti-september, i allmänhet troligen i närheten av övervintringsplatsen. Sperman lagras i livmodern och befruktningen sker först på våren. Honorna bildar kolonier i juni-juli. Koloniplatsen kan vara i hus eller i ihåliga träd. Ungarna föds i månadsskiftet juni-juli och varje hona får i allmänhet en unge. Som artens reproduktionsplats bör betraktas övervintringsplatser och yngelkolonier.	Övervintring (hibernation) sker främst i grottor, gruvgångar och stenbyggnader med lämpligt mikroklimat. Ostörda viloplatsen dagtid under vår, sommar och höst är av betydelse. Dessa utgörs av håligheter i träd eller i byggnader och kan växla lokalitet under sommarperioden. Platser som används för dagviste eller för hibernation är artens vilo-/övervintringsplats (resting place).
GRODDJUR	Bufo viridis	grönfläckig padda	Påträffas ofta på marker med relativt hög salthalt (särskilt österut) och är i Sverige till stor del knuten till områden med bräckt vatten. Hög vattentemperatur i lekdammarna är nödvändig för att klara utvecklingen av ägg och larver under sommaren. Leker under mild väderlek redan från mitten av april till juni månad och larverna metamorfoserar under augusti-september. De svenska lokalerna är belägna på klimatiskt mycket gynnsamma platser med hög ljusinstrålning och många soltimmar. Typiska biotoper är kustnära våtmarker, vid åmynningar, men arten förekommer även på flacka klippkuster med grunda vattensamlingar och med omgivande gräs- och buskmarker på sandig grund (Blekinge). Förekommer också i grunda vattensamlingar på botten av kalkbrott och i sandtag liksom på klippöar med sparsam vegetation. Lekdammen/vattnet är artens reproduktionsplats.	Arten övervintrar på skyddade platser (markhåligheter etc) i närheten av lekplatserna. Även födosök och viloperioder under sommarhalvåret sker i närheten av lekvattnen. Biotoperna som utnyttjas är kustnära våtmarker, åmynningar med täta vassar, flacka klippkuster med grunda vattensamlingar och med omgivande gräs- och buskmarker på sandig grund, grunda vattensamlingar i kalkbrott och i sandtag liksom på klippöar med sparsam vegetation. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekvattnet. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 100 ha eller mer.

GRODDJUR	Rana lessonae	gölgroda	Förekomsten är begränsad till cirka 120 permanenta gölar eller mindre sjöar längs norra Upplandskusten. Samtliga svenska lokaler ligger mindre än fyra kilometer från Bottenhavet. Leken äger vanligen rum från mitten av maj till midsommar. Ynglen börjar sin metamorfos i slutet av juli och i mitten av augusti påbörjas förflyttningen till vinterkvarteren, vandringar pågår fram till och med oktober. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.	Gölgrodorna övervintrar i markhåligheter i skogbeväxt blockmark. I slutet av april förflyttar de sig ner till sin lekdamm. Efter lektiden stannar de flesta gölgrodorna kvar i dammens närhet. Många unga djur rör sig dock till närliggande Carex-kärr, och en del via dessa till andra lekdammar. Ynglen börjar sin metamorfos i slutet av juli och i mitten av augusti påbörjas förflyttningen till vinterkvarteren, vilken pågår fram till och med oktober. Såväl tidpunkterna för rörelser mellan vinterkvarter och lekdamm som initiering av leken är klart temperaturberoende. Födosök inklusive viloperioder sker under sommarhalvåret i eller i närheten av lekvattnen. Som artens vilo-/övervintringsplats bör därför betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen/-vattnet. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta ca 100 ha.
GRODDJUR	Bombina bombina	klockgroda	Klockgrodan föredrar obrukade och odikade öppna fuktområden och extensivt utnyttjade betesmarker. Arten reproducerar sig normalt i grunda småvatten som svämmar över på våren och naturliga vattenståndsväxlingar kan vara nödvändiga för att initiera parningsaktivitet. Förutom typiska lekvatten med översvämningszon i naturbetesmarker, leker klockgrodan också i öppna torvgravar, dödisgropar, dämningar, mangelgravar och även i solexponerade lövkärr i ädellövskog, dessutom i flacka småsjöar med areal upp till 3,5 ha. Fortplantningen sker i lekvattnet under 2-3 veckor i maj månad. Honan lägger 80-300 ägg under några dagar. Larvutvecklingen fram till metamorfos tar 60-90 dygn. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.	Klockgrodan uppehåller sig en stor del av året uppe på land i lekvattnets omgivning. Den finns då på fuktiga ängsmarker och till viss del också i friska till fuktiga/blöta lövskogar. En viss andel av populationen övervintrar i olika substrat på botten av dammar eller i rinnande vatten. Flertalet övervintrar dock på land på frostfria platser under stenar, i komposthögar, i husgrunder och på andra liknande platser. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 50-100 ha.

GRODDJUR	Rana dalmatina	långbensgroda	Långbensgrodan leker i små grunda kärr, dammar etc. som permanent håller vatten, oftast i eller invid lövskogsbestånd. Leken äger rum på vårvintern och är tidigast bland alla svenska amfibier. Oftast äger leken rum i mars och början av april men vissa år börjar den redan i januari -februari. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.	På sommaren rör sig arten över stora skogsområden oftast med betydande inslag av lövskog, sumpskog, kärr eller bäckar. Arten övervintrar på skyddade ställen i skogsmark där den även tar skydd och vilar sig sommardag. I Sverige finns arten normalt inte i helt öppet landskap utan är knuten till större skogskomplex. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 100 ha eller mer.
GRODDJUR	Pelobates fuscus	lökgroda	Arten leker i många typer av småvatten upp till ca 1 ha; ett viktigt krav är dock att lekvattnen håller permanent vatten tillräckligt länge för den långa larvutvecklingen, vilken tar cirka fyra månader. Vid mildt väder kan de första lökgrodorna observeras vid lekvattnen redan i mars. Leker från början av april till slutet av maj. Enstaka hanar kan stanna kvar i lekvattnen och höras spela fram till början av juni. Under svala somrar inträffar ibland att larverna inte hinner genomgå metamorfos. De kan då övervintra på larvstadiet och fullbildas först följande vår. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.	Lökgrodan lever, med undantag av lekperioden, uteslutande på land och har för vana att gräva ned sig. Den är bunden till sandiga marker i öppet landskap, ofta i närheten av odlad mark, och är nattaktiv. I Skåne övervintrar den från november till början av april. En liten andel av populationen kan övervintra nedgrävda i lekvattnets bottendy, men flertalet övervintrar på land. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 50-200 ha.
GRODDJUR	Hyla arborea	lövgroda	Lövgrodan är för sin reproduktion bunden till små grunda permanenta vatten utan fisk. Leken börjar i regel i månadsskiftet april-maj, men det är stor skillnad i fenologi för de tidigaste och senaste lokalerna samt mellan år. Spelande hanar kan höras under hela perioden från mitten av april till slutet av juli. Därefter kan spelläten höras tillfälligtvis från grodor på land eller i trädkronor ända till slutet av oktober. Larverna metamorfoserar från början av juli till slutet av september och början av oktober. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.	Övervintrar vanligen från oktober till april, men kan vissa år observeras in i början av november och under mildt vårväder redan i mitten av mars på vandring till lekvattnen. Båda könen lämnar vinterkvarteret samtidigt. Lövskog och/eller lövrika buskmarker måste finnas i närheten av lekvattnet. Som artens vilo-/övervintrings-plats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 50-100 ha.

GRODDJUR	Rana arvalis	åkergroda	En mycket allmän art som endast saknas i fjällen. Leker i de flesta typer av vatten förutsatt att det är grunt och stillastående. Leken sker under april i södra Sverige till in i juni i landets norra delar. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.	Åkergrodan uppehåller sig en stor del av året uppe på land i lekvattnets omgivning. Den finns på fuktiga ängsmarker och kärr i kulturlandskapet men också i våta skogsmarker, även i barrskogsmiljö. En viss andel av populationen övervintrar i lekvattnet men flertalet på frostfria platser uppe på land. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 50-100 ha.
GRODDJUR	Bufo calamita	stinkpadda	I Halland, Skåne och Blekinge leker stinkpaddan mestadels i grunda och något mer vegetationsrika småvatten, vikar och översvämningszoner i större vatten eller sjöar men även längs havsstränder. Fortplantning sker vid en salthalt av upp till ca 5–6 promille, men ägg- och larvutveckling kan normalt fortgå vid en salthalt upp till tio promille. I Bohuslän liksom lokalt i Blekinge och längs Skånes ostkust leker arten i små, ofta vegetationsfattiga, hållkar. Arten har en långt utdragen lekperiod från början av april till mitten av augusti och olika honor i en och samma population kan dels lägga ägg vid olika tidpunkter, dels ha olika reproduktionsstrategier. Enstaka honor kan också lägga ägg vid två olika tillfällen under samma säsong. Metamorfoserade småpaddor kan vissa år påträffas redan från början av juni (i Skåne) till början av oktober då övervintringen normalt inträder. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.	Den runt lekplatsen omgivande biotopen kan vara fuktiga betade ängsmarker eller, vanligare, sandiga torrängar eller sanddynområden. Inlandslokalerna ligger främst inom grus- och sandtäkter i hedområden med lätta jordar. I Bohuslän lever stinkpaddan på kala klippöar som är utsatta för överspolning av havet. Övervintringen inträder normalt i början av oktober och sker på skyddade platser i närheten av lekvattnet. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 100 ha eller mer.

GRODDJUR	Triturus cristatus	större vatten salamander	<p>Större vattensalamandern förökar sig under våren och försommaren. I södra Sverige inleds vandringen till en lekdamm i april, vanligen under de första regniga nätter då temperaturen håller sig mellan 0–5°C. Småvatten som lämpar sig för reproduktion är permanenta vattensamlingar, som exempelvis gårds-, kreaturs- och branddamm, grusgropar, lertäkter, naturliga kärr, hållkar, av landhöjningen avsnörda vikar samt skogstjärnar. Förökningen når i södra Sverige sin kulmen under slutet av april och första hälften av maj. En hona producerar mellan 200–500 ägg, i genomsnitt omkring 300, under en säsong. Larverna förvandlas till landlevande ungar kontinuerligt under perioden augusti–november. Lekvattnet är artens reproduktionsplats.</p>	<p>Med undantag från lekperioden lever den större vattensalamandern på land. Djuren håller till under murkna trädstammar och stubbar, i smågnagargångar, under mossbeklädda stenar och i blockterräng, vanligen i fuktig huvudsakligen lövdominerad skog, men påträffas sällsynt även på öppen mark som t.ex. i fuktiga hagar med högvuxet gräs eller på vägar under vandring. Radiosändarstudier i Sverige och Frankrike har visat att djuren tycks vara mycket specifika i val av landmiljö samt att en majoritet av individerna i en population tycks vandra endast mellan 10–100 m från det småvatten de reproducerar sig i, detta under förutsättning att lämpliga landmiljöer finns inom detta avstånd. Svenska studier har också visat att såväl metamorfoserade ungar som vuxna orienterar sig mot till synes lämpliga landmiljöer när de lämnar den akvatiska miljön och går upp på land. Som artens vilo/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde runt lekdammen. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 1-5 ha.</p>
KRÄLDJUR	Coronella austriaca	hasselsnok	<p>Hasselsnoken är en värmekrävande art med förhållandevis bred biotoppreferens. Biotoperna karaktäriseras av tät markvegetation och arten anträffas ofta på blockrik eller delvis sandig mark i solexponerat läge. Exempel på biotoper är lövskogsbryn, ljung och hagmarker samt hållar med gles tallskog. Är knuten till områden med tillgång på reptiler, näbbmöss och/eller smågnagare, vilka utgör den viktigaste födan. Parningstiden infaller i maj. Ungarna (3–15 per kull) föds i augusti/september. Enskilda honor reproducerar sig troligen inte varje år. Som artens reproduktionsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde som i genomsnitt kan uppskattas till 50-100 ha.</p>	<p>Övervintrar från början av oktober till slutet av mars, eller april. Detta sker ofta i de centrala delarna av den lokala populationens hemområde på skyddade platser i rasbranter, i stenrösen etc. Under sommarhalvåret tar arten skydd/vilar under stenar, i ljungtuvor etc. Som artens vilo-/övervintringsplats bör liksom för reproduktionsplats den lokala populationens hemområde omfattande 50-100 ha betraktas.</p>

KRÄLDJUR	Lacerta agilis	sandödla	<p>Arten har bestämda biotopkrav som omfattar torrmarker i tidig successionsfas med ljung- eller gräs-/örtvegetation för skydd och födosök samt med mellanliggande öppna ytor för solning och äggläggning. Inslag av buskar och rishögar är också gynnsamt. Den vanligaste biotoperna är sydslänter i sand- och grustag, järnvägsvallar, småvägrenar, skjutfält, kraftledningsgator, hedmarker, samt brynmiljöer i buskrika betesmarker, dynområden och i anslutning till sandiga stränder. Vissa populationer, t.ex. i Halland och Blekinge, förekommer i en för arten avvikande miljö såsom kustnära klipp- eller blockmark med luckig lövkrottskog. Honan lägger 4–15 ägg i juni som normalt kläcks i mitten av augusti-början av september. Ofta lägger flera honor sina ägg på samma ställen och de grävs i regel ner på sandiga välexponerade platser på cirka 5–7 cm djup. Artens äggläggningsplatser med ett hemområde runt den lokala populationen omfattande åtminstone 1-3 ha bör betraktas som artens reproduktionsplats.</p>	<p>Arten övervintrar nedgrävd i marken från slutet av augusti (vuxna djur)-oktober (ungar) till mars-april, varierande i längd beroende på breddgrad och årliga variationer i klimat. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas den lokala populationens hemområde. Arealen varierar beroende på lokal men omfattar ofta 1-3 ha eller mer.</p>
MOLLUSKER	Anisus vorticulus	sirlig skivsnäcka	<p>Sirlig skivsnäcka lever framför allt i solexponerade delar av långsamt flytande vattendrag och diken samt i korvsjöar och våtmarker i anslutning till dessa. Enstaka uppgifter finns om förekomst i strandkanten av sjöar. Arten saknas i regel i de allra minsta vattendragen (bredd <3 m och djup <1 m). Den finns företrädesvis i partier utan makrofyter, men med rik tillgång på flytbladsväxter (fr.a. olika arter andmat, Lemna m.fl.) Reproduktion sker under perioden april-september. Könsmogna snäckor reproducerar sig vid upprepade tillfällen med 12-18 dagars intervall. Livslängden uppskattas till 17-18 månader. Snäckor födda tidigt på våren reproducerar sig på hösten samma år. Som artens reproduktionsplats bör betraktas de vattenmiljöer där arten förekommer.</p>	<p>Arten är mycket stationär och tillbringar hela sin levnad inom ett begränsat område. Övervintring sker i direkt anslutning till reproduktionsområdena, förmodligen på botten bland grovdetritus. Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas de sjöar och dammar där arten förekommer.</p>

MOLLUSKER	Unio crassus	tjockskalig målarmussla	Arten lever på erosions- och transportbottnar i vattendrag av mycket varierande storlek. Förekomster finns i allt från meterbredda bäckar där den kan sitta på några få decimeters djup till stora åar (30 m breda) där den regelbundet uppträder ner på åtminstone 3 m djup. Parningstiden inträddar sent under våren och kan sedan pågå under större delen av sommaren. De befruktade äggen utvecklas till små parasitiska glochidielarver som lever på gälarna av en värdfisk (förmodligen främst elritsa och stensimpa i Sverige) under ca en månads tid. Därefter släpper de små musslorna taget, faller ned i bottensedimentet och lever där under flera år tills dess att de nått en längd av 10-12 mm. Arten är beroende av att goda värdfiskbestånd och av god konnektivitet i vattenmiljöerna. Som artens reproduktionsplats bör betraktas de vattendrag där arten förekommer.	Arten är mycket stationär och tillbringar hela sin levnad inom ett begränsat område, möjligtvis undantaget mindre förflyttningar i höjded i bottensedimentet. Viss spridning och nyetablering kan ske under glochidieperioden, men förmodligen är detta en mycket långsam process. De vattendrag där arten förekommer bör betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).
SKALBAGGAR	Dytiscys latissimus	bred gulbrämrad dykare	Bred gulbrämrad dykare förekommer i näringsfattiga och måttligt näringsrika sjöar och dammar, ofta med solbelysta, relativt täta bestånd av fräken eller starr längs stränderna. Arten förekommer främst på lokaler med svagt till måttligt färgat vatten, men fynd finns även från kraftigt humösa miljöer. Parningen sker under eftersommaren och de befruktade honorna övervintrar. Äggen läggs under våren (början av april-slutet av maj) och kläcks efter några veckor varefter larven tillväxer och utvecklas under 4-6 veckor. Förpuppningen sker på land i en hålighet i marken, ofta under en stock eller en sten. Larven tillbringar ca en vecka i håligheten innan den förpuppas. Den fullbildade skalbaggen kommer fram efter drygt två veckor. Som artens reproduktionsplats bör betraktas de vattenmiljöer där arten förekommer, samt strandområdena intill ett avstånd på åtminstone 200 m.	Den fullbildade skalbaggen övervintrar på djupare vatten (minst 1 m). Som artens vilo-/övervintringsplats bör betraktas de sjöar och dammar där arten förekommer.
SKALBAGGAR	Graphoderus bilineatus	bred paljettdykare	Bred paljettdykare förekommer i sjöar och dammar med tät vegetation. Den föredrar grunda, solbelysta partier med rik växtlighet och ordentlig lä. Under våren kan man påträffa imagines från slutet av april till slutet av juni. Äggen läggs under våren (slutet av mars-slutet av maj) och kläcks efter några veckor varefter larven tillväxer och utvecklas under 4-6 veckor. Förpuppningen sker på land i en hålighet i marken, ofta under en stock eller en sten. Larven tillbringar några dagar i håligheten innan den förpuppas. Den fullbildade skalbaggen kommer därefter fram efter drygt två veckor. En andra aktivitetstopp inträffar därefter under hög- och eftersommaren då arten kan påträffas från slutet av juli till mitten av september. Som artens reproduktionsplats bör betraktas de vattenmiljöer där arten förekommer, samt strandområdena intill ett avstånd på åtminstone 200 m.	Flertalet arter inom släktet Graphoderus övervintrar i håligheter på land. Bred paljettdykare har dock aldrig påträffats på land under vinterhalvåret, varför det har föreslagits att arten i likhet med bred gulbrämrad dykare övervintrar i vattnet. Även om kunskapsbrist råder bör man betrakta de sjöar och dammar där arten förekommer som artens vilo-/övervintringsplats.

SKALBAGGAR	Cucujus cinnaberinus	cinnober bagge	Cinnoberbaggen förekommer nästan uteslutande i skogsmark med god kontinuitet av döda och döende träd, främst asp. Arten kan dessutom utvecklas på andra trädslag såsom lind, alm, ek, klibbal liksom barrträd. Miljöerna kan vara såväl slutna bestånd som hyggen med sparade träd. Faktorn solexponering tycks ha en underordnad roll i jämförelse med många andra lövträdslevande insekter. Bränd skog har i flera fall visat sig attrahera cinnoberbaggen och den koloniserar sådana träd i ett tidigt skede efter branden. Inslaget av asp behöver däremot inte nödvändigtvis vara särskilt stort; förekomst har konstaterats i skog med endast 5-10 % asp. Däremot är förekomsten av gammal asp av stor betydelse. Den fullbildade larven förpuppas under högsommaren (juli-augusti) och övervintrar som imago. Flygtiden sträcker sig från mitten av april till slutet av maj. De flygande skalbaggarna har förmåga att sprida sig flera kilometer, men arten sprider sig endast mycket sällan utanför de bestånd där den finns etablerad. Som artens reproduktionsplats betraktas de skogsbestånd där den förekommer.	Arten är mycket stationär och tillbringar hela larvtiden (2-3 år) i ett och samma träd. Det skogsbestånd där arten finns betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).
SKALBAGGAR	Osmoderma eremita	läderbagge	Läderbaggen är strikt knuten till områden med grova, ihåliga träd. Arten förekommer främst i halvöppna ekhagar och gles naturskogsartad ekskog, men förekomst har även konstaterats i ett stort antal trädslag (lind, Salix, bok, olika fruktträd, ask, klibbal, hästkastanj, alm och asp) i flera olika typer av miljöer. Larverna lever inne i stamhåligheternas mulm, där de gnager på den omgivande, fastare döda veden under en period på 3-4 år. Förpuppning sker i regel under hösten, men omvandlingen till fullbildad skalbagge fullföljs oftast inte förrän under våren (april-juni). Läderbaggarna lever som fullbildade i ungefär en månad från början av juli till början av september. De flygande skalbaggarna har förmåga att sprida sig flera kilometer, men arten sprider sig endast mycket sällan utanför de ekbestånd där den finns etablerad. Flertalet (80-90 %) av läderbaggarna lämnar aldrig det träd där de föddes. Äggen läggs nere i mulmen. Som artens reproduktionsplats betraktas de trädmiljöer där den förekommer.	Läderbaggen är mycket stationär och tillbringar hela larvtiden (3-4 år) i ett och samma hålträd. De hålträdsbestånd där arten finns betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).

SKALBAGGAR	Cerambyx cerdo	stor ekbock	Stor ekbock lever i naturskogsartad ekskog och hagar med grova eller mycket grova skogsekar. Äggen som läggs i barkspringor kläcks efter 10-14 dagar. Larverna gnagar sig genom barken och splintveden in till kärnveden där de tillbringar 3-5 år innan de omvandlas till fullbildad skalbagge. Larven förpuppas under hösten och kläcks följande sommar. Flygtiden infaller från midsommar och fram till slutet av juni. De fullbildade skalbaggarna har god flygförmåga, men spridningen förefaller vara mycket begränsad. Som artens reproduktionsplats betraktas de ekbestånd där den förekommer.	Arten är mycket stationär och tillbringar hela larvtiden (2-3 år) i ett och samma träd. Det ekbestånd där arten finns betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).
SKALBAGGAR	Phryganophilus ruficollis	Rödhalsad brunbagge	Rödhalsad brunbagge lever i vindfällena och grova lågor (>30 cm). Arten är extremt sällsynt och kunskapen om dess biologi är därför fragmentarisk. Som grupp betraktat är brunbaggar stationära, detaljinformation rörande rödhalsad brunbagge saknas tyvärr. I Sverige är flertalet fynd gjorda i äldre blandskogsbestånd där arten har hittats i grov svampangripen (vitrotad) ved av gran, björk och ek. Arten kräver förmodligen kontinuerlig nybildning och tillgång på grov död ved i form av lågor eller vindfällena. Lämpliga förhållanden finns främst i naturskogar med kontinuerlig, småskalig störning i form av vind, vatten och småskalig brand. Under den senaste 15-årsperioden har arten hittats i anslutning till brandfält, förmodligen förmår den utnyttja den rika resursen i form av stora mängder död ved. Mycket tyder dock på att den inte är knuten till storskaliga boreala bränder och att den därför endast ska betraktas som sekundärt brandgynnad. Som artens reproduktionsplats betraktas de skogsbestånd där den förekommer.	Arten tillbringar hela larvtiden (2-3 år) i ett och samma träd. Samma vedparti kan dessutom angripas flera år i rad. Det skogsbestånd där arten finns betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).
SLÄNDOR	Leucorrhinia caudalis	bred kärrtrollslända	Arten påträffas vid rena, svagt näringsrika sjöar och småvatten eller i små humusrika skogssjöar. Den föredrar vindskyddade och solexponerade vatten med rik flytbladsvegetation. Flygtiden, tillika parningstiden, infaller under juni - juli. I början av flygtiden söker sig sländorna till ängsmarker eller skogsgläntor i närheten av reproduktionsvattnet för att efter en kortare period åter söka sig till vattnet. Äggen, som kläcks efter ett par veckor, läggs i vattnet där sedan larven utvecklas under 2-3 år innan den förvandlas till vuxen individ. Som artens reproduktionsplats bör betraktas reproduktionsvattnet.	Larven lever i reproduktionsvattnet under 2-3 år, där den lever av insekter och små kräftdjur. Reproduktionsvattnet bör därför betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).

SLÄNDOR	Leucorrhina pectoralis	citronfläckad kärrtrollslända	<p>Detaljerade data om habitatval saknas eller är motsägelsefulla för denna art. Förmodligen har arten möjlighet att variera sin habitatpreferens över sitt utbredningsområde. Vad man vet idag hittas arten fr.a. i relativt näringsrika vatten med relativt mycket vattenvegetation. Arten har även påträffats i tämligen fattiga miljöer och i humusrika skogssjöar. Arten förekommer såväl i miljöer med stora öppna vattenytor som, kanske företrädesvis, i miljöer med små blankvattenytor. Flygtiden (parningstiden) infaller från slutet av maj till början juli. Äggen, som kläcks efter ett par veckor, läggs i vattnet där sedan larven utvecklas under 2-3 år innan den förvandlas till vuxen individ. Som artens reproduktionsplats bör betraktas reproduktionsvattnet.</p>	<p>Larven lever i reproduktionsvattnet under 2-3 år, där den lever av insekter och små kräftdjur. Reproduktionsvattnet bör därför betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).</p>
SLÄNDOR	Ophiogomphus cecilia	grön flodtrollslända	<p>Grön flodtrollslända är en av fyra trollsländsearter i Sverige som är strikt knuten till strömvattenmiljöer. Arten tycks välja strömmande eller forsande vattendragspartier genom skogsmark med rent, klart och syrerikt vatten. De vuxna individerna flyger från slutet av juni till mitten av augusti. Adulterna ses i regel patrullerande ute över öppna vattenytor eller vilande på stenar och andra uppstickande föremål ute i vattnet, men de är mycket goda flygare och kan därför hittas långt från vatten. I norra Sverige har arten främs setts i anslutning till stora älvar. Äggen, som kläcks efter 4-6 veckor, läggs i vattnet där sedan larven utvecklas under 3-4 år innan den förvandlas till vuxen individ. Larverna lever nedgrävda i bottenstratet, ofta i partier med sandbotten, men ibland med en hel del finfördelat organiskt materia. Som artens reproduktionsplats bör betraktas de vattendragssträckor där arten förekommer.</p>	<p>Larven tillbringar 3-4 år nedgrävd i bottenstratet innan den omvandlas till vuxen individ. Reproduktionsvattnet bör därför betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).</p>
SLÄNDOR	Aeshna viridis	grön mosaiktrollslända	<p>Arten är för sin reproduktion knuten till grunda meso- och eutrofa vatten med förekomst av vattenaloe. Äggen borrar in i vattenaloens blad där de sedan övervintrar. Äggen kläcks i maj-juni följande försommar och arten lever sedan som larv i vattnet i 2-3 år. Den nyligen omvandlade trollsländan flyger vida omkring för att återvända till vattnet när de blivit utfärgade och könsmogna. Flygtiden, tillika parningstiden, infaller från slutet av juni till mitten av september. Som artens reproduktionsplats bör betraktas reproduktionsvattnet.</p>	<p>Äggen övervintrar på värdväxten och kläcks i maj-juni följande år. Larven lever sedan 2-3 år i vattnet innan den omvandlas till vuxen individ. Reproduktionsvattnet bör därför betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).</p>

SLÄNDOR	Leucorrhinia albifrons	pudrad kärrtroll slända	<p>Arten påträffas i rena, lätt sura sjöar och dammar eller i humusrika skogssjöar. Den föredrar vindskyddade och solexponerade vatten med rik flytbladsvegetation. Flygtiden, tillika parningstiden, infaller under juni - juli. I början av flygtiden söker sig sländorna till ängsmarker eller skogsgläntor i närheten av reproduktionsvattnet för att efter en kortare period åter söka sig till vattnet. Äggen, som kläcks efter ett par veckor, läggs i vattnet där sedan larven utvecklas under troligen 3 år innan den förvandlas till vuxen individ.</p> <p>Som artens reproduktionsplats bör betraktas reproduktionsvattnet.</p>	<p>Larven lever i reproduktionsvattnet under 2-3 år, där den lever av insekter och små kräftdjur.</p> <p>Reproduktionsvattnet bör därför betraktas som artens vilo- och övervintringsplats (resting place).</p>
---------	------------------------	--	---	--

Exemplet Fladdermöss

Varje år anmäler ett stort antal personer per telefon till länsstyrelsen eller Naturvårdsverket att de har problem med fladdermöss i bostaden. Antalet samtal till verket rör sig om storleksordningen drygt 100 per år. Flertalet personer verkar nöja sig med muntliga råd, ibland kombinerade med skriftlig information som lösning på problemet. Informationen kan handla om att fladdermössen normalt inte gör skada på hus eller sprider rabies, att luktbesvär oftast uppkommer på grund av dålig ventilation och att fladdermössen äter stora mängder flygande insekter runt sina uppehållsplatser. Men ett betydande antal personer som ringer yrkar på att fladdermössen på något sätt ska tvingas lämna sitt uppehållsställe. Som skäl anges vanligen allmänt obehag, luktbesvär eller att fladdermöss vistas inne i bostadsrum.

Fladdermöss skyddas av flera internationella överenskommelser. Enligt 4 § artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fladdermöss, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder eller att skada eller förstöra deras fortplantningsområden eller viloplats. Eftersom fladdermöss normalt utnyttjar samma yngelplats år efter år betraktas till exempel ett vindsutrymme i juridisk mening som fortplantningsområde även under perioder då djuren lämnat lokalen. Länsstyrelsen får i det enskilda fallet ge dispens från förbudet enligt 14 § artskyddsförordningen.

Alla fladdermöss är fredade enligt jaktlagstiftningen. Enligt 23 a § jaktförordningen kan länsstyrelsen på vissa grunder besluta om fångst eller dödande av fladdermöss. Men den som vill att åtgärder vidtas mot fladdermöss önskar normalt endast att på något sätt förhindra djuren från att utnyttja sitt uppehållsställe. Eftersom syftet inte är att fånga eller döda djuren är jaktförordningens regler inte tillämpliga i sådana fall.

Vid en förfrågan från till exempel en privatperson bör myndigheten i första hand ge information om djurgruppen, det vill säga att de inte är farliga eller sprider sjukdomar, inte förstör huset så länge utrymmet de befinner sig i är ventilerat och att de äter stora mängder flygande insekter runt husen. Om personen i fråga ändå vill få bort fladdermössen från huset bör denne informeras om att en dispens enligt 14 § artskyddsförordningen behövs för att stänga ute djuren. Ansökan ska lämnas till länsstyrelsen i det aktuella länet. För att länsstyrelsen ska kunna hantera en ansökan måste djuren måste vara identifierade till art så att länsstyrelsen, utifrån befintlig kunskap, kan göra en bedömning om artens bevarandestatus för den lokala populationen. En korrekt tillämpning av artskyddsförordningen ställer krav på inhämtning av god kunskap hos handläggare om olika arter och deras utbredning. Data om artens biogeografiska bevarandestatus kan till exempel inhämtas från Artportalen, artikel 17-rapporten eller genom kontakt med experter.

För arter som har stor utbredning och är vanliga inom en region samt har en gynnsam bevarandestatus lokalt, vilket ofta är fallet för exempelvis dvärgfladdermus, Brandts fladdermus och nordisk fladdermus, kan det vara möjligt att avgöra ärendet utan att gå in i dispensprövningen. För andra arter bör ärendena alltid avgöras genom en dispens. Förutsättningen för att avgöra ärendet utan dispensprövning är dels att arten identifierats som vanlig enligt ovan och dels att den aktuella platsens funktion som fortplantningsområde eller viloplats för arten bedöms kunna säkerställas trots åtgärden man önskar vidta. Skyddsåtgärder minskar den negativa effekten av åtgärden och eftersom platsens kontinuerliga ekologiska funktion upprätthålls, utlöses aldrig kriterierna för 14 § artskyddsförordningen..

Ett exempel på ärende som bör kunna avgöras utan en dispensprövning enligt 14 § artskyddsförordningen kan vara när till exempel dvärgfladdermöss hittas vid byte eller reparation av ett tak. Arbetet måste då avbrytas och arten identifieras till en vanlig

fladdermusart. Efter en ansökan som beskriver tillräckliga skyddsåtgärder och ett skriftligt medgivande från länsstyrelsen, lämpligen i form av ett föreläggande, får taket åtgärdas först sedan fladdermössen försvunnit, och arbetet ska vara klart innan de återkommer.

Skyddsåtgärderna måste innebära att fladdermössens fortsatta nyttjande av lokalen säkerställs genom att till exempel några öppningar bibehålls i anslutning till oslipade bräder eller annat material som medger fäste vid inpassagen. Samtidigt kan utrymmet ventileras för att förhindra framtida olägenheter. Utrymmet får inte minska i storlek eller kvalitet för fladdermössen.

Ett annat exempel då ärendet kan avgöras utan dispensprövning är då boende upplever att de störs av ljud eller lukt från en vanlig fladdermusart. Efter att fladdermössen identifierats och en ansökan som beskriver tillräckliga skyddsåtgärder lämnats till länsstyrelsen kan länsstyrelsen meddela att dispens inte krävs. Åtgärderna får utföras när djuren lämnat platsen för säsongen och får inte försämra djurens fortsatta möjlighet till nyttjande av lokalen.

Åtgärderna kan bestå av förbättrad ventilation för att eliminera luktproblem eller isolering av mellanväggar till rum som störs av ljud.

Åtgärderna i dessa exempel ska göra att platsen är minst lika funktionell för arten som förut och helst lite bättre som en försiktighetsåtgärd.

För fladdermöss i hus kan inte samrådsparagrafen (12 kap 6 § miljöbalken) användas eftersom byggnader inte är naturmiljö. Länsstyrelsens bör i sådana fall istället stödja sitt beslut på 26 kap 9 § miljöbalken, det vill säga som ett föreläggande om att åtgärder får ske under vissa beskrivna förutsättningar eftersom en dispens enligt 14 § artskyddsförordningen då inte krävs.

Det är viktigt att noggranna tjänsteanteckningar förs över vad länsstyrelsen och sökanden kommer överens om. Länsstyrelsen kan göra ett föreläggande med villkor för hur åtgärden får genomföras utan att dispens krävs. En fullständig ansökan och identifiering av arten är alltid nödvändig för att säkra att bedömningen görs på ett bra underlag. Tillsyn kan vara nödvändigt om ingen ansökan inkommer.

I övriga fall (när det inte är fråga om hus eller annan byggnad) kan samråd och föreläggande enligt 12 kap 6 § miljöbalken användas. För åtgärder som innebär att det berörda fortplantningsområdet förstörs i sin helhet och inte kan återuppbyggas på samma plats bör dispens enligt 14 § artskyddsförordningen sökas.

Länsstyrelsen bör vid alla prövningar som rör det strikta skyddet beakta lagstiftningens huvudsyfte, det vill säga att bevara eller återställa en arts gynnsamma bevarandestatus. Av den anledningen bör åtgärder rörande fladdermusarter som inte har en gynnsam bevarandestatus alltid prövas enligt reglerna i 14 § artskyddsförordningen, eftersom risken för negativa effekter på populationen i sådana fall kan vara betydande. En grundförutsättning för att dispens ska få meddelas är att det inte finns någon annan lämplig lösning och att undantaget inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde. Ett av de sex skälen i 14 § artskyddsförordningen måste också föreligga. Dispens från förbudet får till exempel ges för att undvika allvarlig skada eller av hänsyn till allmän hälsa. Länsstyrelsen har alltså, med beaktande av bland annat vilken art som berörs, antal djur, risken för allvarlig skada och allmänna hälsoproblem, att göra en bedömning huruvida förutsättningarna är uppfyllda.

Med *allvarlig skada* menas att förekomsten av fladdermöss riskerar att orsaka ekonomisk skada av betydelse på till exempel bostadshus, genom exempelvis permanenta luktproblem eller mögelförekomst som inte enkelt kan undanröjas. En enskilds persons ogillande eller obehag av fladdermöss är normalt inte grund nog för att medge undantag från bestämmelserna. Uttrycket *allmän hälsa* innebär att en vidare krets än enstaka personer berörs och att det handlar om hälsoproblem som beror på fladdermössen.

Exempel kan vara om fladdermöss av en ovanlig art som inte har en gynnsam bevarandestatus upptäcks vid till exempel ett takbyte eller en annan byggnadsåtgärd i ett hus. Som i de andra exemplen så avbryts först åtgärden, arten identifieras och en ansökan skickas till länsstyrelsen. I dessa fall, då arten är ovanlig, måste en ansökan om dispens enligt 14 § artskyddsförordningen ske. För en åtgärd som är nödvändig, till exempel ett byte av tak eller annan reparation av ett hus kan skälet i 14 3 b §, för att undvika allvarlig skada på egendom, vara tillämpningsbart. Nästa steg är att bedöma om åtgärden går att genomföra på ett sådant sätt att artens fortsatta nyttjande av utrymmet kan säkerställas efter ombyggnationen, det vill säga om platsens kontinuerliga ekologiska funktion kan säkerställas. Om platsens kontinuerliga ekologiska funktion kan säkerställas är en del i bedömningen av hur artens bevarandestatus påverkas av åtgärden. Om bevarandestatus inte påverkas negativt och det inte finns några andra lämpliga alternativ till åtgärden kan förmodligen en dispens lämnas. Dispensbeslutet kan med fördel förenas med villkor om när åtgärden får genomföras, vilka metoder som får användas med mera.

Om det föreligger förutsättningar för en dispens bör länsstyrelsen överväga att förena den med krav på kompensationsåtgärder som kan mildra den negativa effekten av ingreppet. Det skulle exempelvis kunna innebära tillrättaläggande eller förbättring av andra möjliga uppehållsplatser som lämpliga uthus, jordkällare, hålträd, underjordiska utrymmen, berggrum, fort, övergivna tunnlar och så vidare. Uppsättning av fladdermusholkar eller andra konstgjorda utrymmen kan vara ett sätt att reducera den negativa effekten av ingreppet. Men kunskapen om fladdermusholkarnas betydelse som övervintrings- eller yngelplats är ännu bristfällig. Om länsstyrelsen ställer krav på holkuppsättning eller annan kompensationsåtgärd bör även uppföljning och redovisning av resultatet påföljande år krävas, för att på detta sätt öka kunskapen om värdet av olika insatser som kompensation.

Om ett nekat tillstånd leder till bedömningen att allvarlig skada på till exempel egendom kan uppstå, får länsstyrelsen efter ansökan pröva rätten till ersättning för att förebygga sådan skada eller för uppkommen skada enligt 11 § viltskadeförordning (2001:724).

Läs mer:

Naturvårdsverkets webbsida: www.naturvardsverket.se/sv/Att-vara-ute-i-naturen/Du-djuren-och-vaxterna/Varfor-finns-fladdermoss-i-hus/

Handlingsprogram för fladdermusfaunan. Naturvårdsverket 2006

Exemplet Större Vattensalamander

Den större vattensalamandern (*Triurus cristatus*) är beroende av permanenta små vattensamlingar under vår och sommar, samt lövdominerad skog under höst och vinter. Arten var tidigare rödlistad, men anses nu livskraftig. I Sveriges rapport för år 2007 enligt Artikel 17 i Habitatdirektivet anses den inte ha gynnsam bevarandestatus i någon av de biogeografiska regioner den förekommer i. Ett särskilt åtgärdsprogram har utarbetats för arten. Den är både listad som B och N i artskyddsförordningens bilaga 1. Detta innebär dels att Natura 2000-områden är utsedda för arten, där särskilda regler gäller (7 kap 27-29 §§ miljöbalken) dels att arten är fridlyst i hela landet (4 § artskyddsförordningen).

Det vanligaste ärendet som berör större vattensalamander är önskemålet att fånga enstaka exemplar till undervisnings- och/eller forskningsbehov vilket vanligtvis är tillåtligt enligt 14 d § artskyddsförordningen. Det krävs däremot svårare avvägningar i planärenden där någon vill exploatera mark för något visst ändamål (till exempel bostäder) där det finns en damm som används av arten. Det kan även handla om åtgärder som indirekt medför att vattensalamanderns livsmiljö successivt försämras, exempelvis genom inplantering av fisk eller kräftor, ökad igenväxning eller föroreningar. I denna typ av ärenden är det lätt att glömma bort artskyddsförordningens regler. Miljöbalken gäller dock parallellt med till exempel plan- och bygglagen (1987:10). Byggnadsnämnder, länsstyrelser, miljödomstolar med flera bör kräva att information om eventuell förekomst av arten redovisas när sådana ärenden aktualiseras. Det är vanligen tillräckligt att befintliga uppgifter från Artportalen, länsstyrelsen eller andra källor nyttjas. En särskild inventering bör endast krävas i de fall där sådan inte tidigare utförts och det är sannolikt att hotade arter förekommer.

I ärenden som rör område där större vattensalamander har en lokalt gynnsam bevarandestatus, men den sökta åtgärden kan påverka delar av en damm eller angränsande lövskog (det vill säga fortplantningsområde respektive viloplats) som används av arten, kan följande arbetssätt tillämpas:

Ärendet kan påbörjas som ett samråd enligt 12 kap 6 § miljöbalken eftersom den sökta åtgärden innebär en ”väsentlig påverkan på naturmiljön”. Verksamhetsutövare behöver efter konsultation med biologisk expertis visa om det är möjligt att göra en skyddsåtgärd för att förebygga att artens fortplantningsområde eller viloplats förlorar sin kontinuerliga ekologiska funktion för den större vattensalamandern på grund av den sökta åtgärden. Om detta är möjligt krävs inte dispens enligt 14 § artskyddsförordningen utan ärendet hanteras endast som ett samråd enligt 12 kap 6 § miljöbalken. Kan verksamhetsutövaren inte visa detta krävs en dispens enligt 14 § artskyddsförordningen.

Följande exempel handlar om påverkan på en damm bland flera små dammar i ett skogsområde som innehåller en population av större vattensalamander och som behöver dräneras eller fyllas igen för att ge plats för en ny byggnad.

1. Verksamhetsutövaren bör ta reda på artens status i området; är den gynnsam enligt 16 § förordningen om områdesskydd (använd exempelvis Artportalen, ArtDatabanken, länsstyrelsen och/eller andra källor).
2. Därefter bör verksamhetsutövaren undersöka om det trots planerad åtgärd går att säkra att populationen har kontinuerlig tillgång till en lika bra eller bättre livsmiljö. Detta kan exempelvis ske genom att utvidga en av de befintliga dammarna, förbättra dess kvalitet eller anlägga en helt ny damm. Erfarenheter från andra länder tyder på att uppfödning och utsättning för att etablera eller förstärka en population ger ett dåligt resultat. Även då det gäller att nyskapa dammar för arten har resultaten ofta varit nedslående. Erfarenheterna tyder i stället på att förebyggande åtgärder i form av förbättring av befintlig lokal kan ge ett bättre resultat. Bedömningen av vilka åtgärder som bör väljas i det enskilda fallet bör ske i samråd med biologisk expertis.
3. Verksamhetsutövaren föreläggs därefter genom länsstyrelsens beslut i samrådsärendet (12 kap 6 § miljöbalken) att utföra åtgärden för att säkra salamanderns livsmiljö så att den inte försämras. Det betyder att den nya dammen/delen anläggs och fungerar som livsmiljö innan den gamla förlorar sin funktionalitet. En damm kan med fördel förbättras eller nyanläggas under hösten när den gamla inte längre används. Sker åtgärden på våren behöver den nya dammen/delen vara funktionsduglig när det är tid för salamandrarnas lek. En viktig del i länsstyrelsens föreläggande är att kräva uppföljning till dess att det säkertälls att åtgärden fungerar. Resultatet av denna uppföljning bör även skickas till Naturvårdsverket, med kopia till ArtDatabanken.

Om den planerade åtgärden visar sig påverka en population som har en ogynnsam bevarandestatus eller möjligheter till förebyggande åtgärder enligt ovan saknas, bör dispens enligt 14 § artskyddsförordningen sökas.

En lagakraftvunnen detaljplan, ett bygglov eller en arbetsplan för väg innebär inte att en åtgärd som är förbjuden i 4 § artskyddsförordningen får ske utan en dispens enligt 14 § samma förordning. En dispens bör sökas i så tidigt skede som möjligt i handläggningen av sådana ärenden för att säkra en så bra lösning som möjligt. I ärenden om tillstånd enligt bestämmelserna för Natura 2000-områden (7 kap 28-29 §§ miljöbalken) kan dispens från bestämmelserna i artskyddsförordningen också krävas. Det kan konstateras att det i beslut om dispenser de senaste åren generellt brister i motiveringen till dispensen. Minst ett av de sex angivna skälen enligt 14 § artskyddsförordningen *måste* anges och det *måste* framgå om det saknas alternativa lösningar och hur den sökta åtgärden påverkar artens bevarandestatus.

Läs mer:

Åtgärdsprogram för bevarande av större vattensalamander och dess livsmiljöer. Naturvårdsverket 2007

Exemplet tjockskalig målarmussla

Den tjockskaliga målarmusslan (*Unio crassus*) omfattas av artskyddsförordningens bestämmelser och är även skyddad enligt 5 § förordning (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen. Arten är rödlistad och är den mest hotade av de stora sötvattensmusslorna i landet. Utbredningen är sydlig, norr om Mälaren finns endast enstaka bestånd. Musslan påträffas i rinnande vatten. Kända hot mot arten är eutrofiering och försurning av vattendragen, igenslammade bottenar och försvinnande värd fiskar. Dessutom riskerar många bestånd att påverkas negativt i samband med olika ingrepp i vattendragen, inklusive rensning av slam och vegetation. Beskuggning från vegetation på land är positiv, eftersom den försämrar förutsättningarna för tät vegetation i vattnet och därmed minskar risken för igenslamning. Beskuggningen gynnar också musslans värd fiskar. Ett särskilt åtgärdsprogram har tagits fram för arten.

Det finns ett stort antal dikningsföretag, vars verksamhet påtagligt kan påverka målarmusslans miljö. Dikningsföretagen har enligt 11 kap 17 § miljöbalken skyldighet att underhålla vattendrag och en rättighet att rensa till det djup och läge som gäller enligt den förrättning på vilken företaget vilar lagligt. Detta ger dock inte företaget rätt att åsidosätta de bestämmelser som gäller för arten enligt artskyddsförordningen. Det är således inte tillåtet att utföra sådana åtgärder som kan innebära att djuren fångas eller dödas eller störs och det är även förbjudet att skada de platser arten utnyttjar. Rensningar av vattendrag där musslan förekommer riskerar av dessa skäl att bryta mot artskyddsförordningen.

Musslor räknas som fisk enligt fiskelagstiftningen och 11 kap 8 § miljöbalken och dikningsföretag måste därför anmäla till länsstyrelsen om de önskar utföra åtgärder som kan skada musslorna. Det finns även en skyldighet att samråda om rensningen kan skada naturmiljön väsentligt (12 kap 6 § miljöbalken). Dispens från fiskeförbudet i 5 § förordning (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen kan ges i enlighet med 22 § samma förordning. Denna paragraf säger att kraven i 14 § artskyddsförordningen ska vara uppfyllda för att dispens ska kunna ges.

Ett dikningsföretag som önskar utföra rensningar där tjockskalig målarmussla finns eller kan misstänkas finnas är skyldig att kontakta länsstyrelsen. Beroende på ärendets karaktär kan länsstyrelsen välja mellan att behandla anmälan som ett samrådsärende eller en dispensansökan enligt 14 § artskyddsförordningen. Bedömer länsstyrelsen att rensningen genom förebyggande åtgärder eller hänsynsregler kan ske utan att musslornas livsmiljö förlorar den kontinuerliga ekologiska funktionen, till exempel genom att musslans reproduktion skadas eller livsmiljön försvinner, kan ansökan handläggas som ett samrådsärende enligt 12 kap 6 § miljöbalken. Om företaget avser att ändå genomföra åtgärder som kan beröra musselbeståndet negativt ska ärendet behandlas som en ansökan om dispens enligt 14 § artskyddsförordningen, Länsstyrelsen får då bedöma om de skäl som anges i ärendet är tillräckliga för att uppfylla undantagsbestämmelserna. I normalfallet torde det villkor som handlar om att undvika allvarlig skada bli aktuellt, eftersom utebliven rensning i en del fall kan innebära skada av betydelse på exempelvis gröda. I framför allt vissa gamla dikningsföretag kan dock rensningen av olika skäl ha förlorat sin betydelse. I de fallen kan inte skälet ”allvarig skada” användas.

För att länsstyrelsen ska kunna pröva en ansökan om dispens krävs ett bra underlag. Den som söker dispensen måste presentera ett sådant underlag. Dit hör motiv för rensningen, dokumentation om fastställda sektioner, uppgifter om graden av igenslamning eller igenväxning, men också uppgifter av biologisk art. Kunskap om arter och då särskilt skyddsvärda arter i vattendraget är därför väsentliga. För att länsstyrelsen ska ha möjlighet att förena ett tillstånd med villkor om naturvårdshänsyn behövs därför uppgift om var i vattendraget musslorna finns. Sådan information kan finnas hos länsstyrelsen eller sökas hos ArtDatabanken, men kan ibland behöva tas fram genom en särskild inventering.

Länsstyrelsen får utifrån den samlade bilden av musslans förekomst, risken för negativ inverkan på beståndet lokalt och inom den aktuella biogeografiska regionen samt graden av risk för allvarlig skada på gröda eller annat bedöma om det finns skäl att lämna dispens för de begärda rensningarna. Om så är fallet bör dispensen förenas med villkor om åtgärder som syftar till att minska den negativa inverkan på populationen. Exempel på villkor som kan knytas till en dispens är att

- lämna träd eller buskar kvar längs vattendraget där så är möjligt
- lämna vissa partier orensade, särskilt där småmusslor förekommer
- lägga tillbaka de musslor i vattnet som påträffas i rensningsmassorna
- lämna in en redovisning över var i vattendraget som musslor påträffades
- anpassa rensningsarbetena även med hänsyn till de fiskar som tjänar som värd för musslorna.
- redovisa för länsstyrelsen i vilken omfattning dispensen använts.

Det är angeläget att entreprenörer eller andra som utför arbetet informeras om villkoren och de skäl som ligger bakom dessa. Om rensningen omfattar långa åsträckor kan länsstyrelsen överväga att kräva att arbetet utförs under två år. En uppföljning av de villkor som knytas till dispensen bör göras av länsstyrelsen.

I de fall där bristerna i underlaget är påtagliga eller förutsättningarna enligt 14 § artskyddsförordningen för att ge dispens inte uppfylls, ska länsstyrelsen avslå ansökan.

Läs mer

Åtgärdsprogram för tjockskalig målarmussla. Naturvårdsverket 2006

Exemplet guckusko och exploatering

Guckusko (*Cypripedium calceolus*) är en storvuxen orkidéart som är fridlyst och för vilken Natura 2000-områden ska pekats ut. Det följer av artskyddsförordningens bilaga 1. Arten är klassad som missgynnad i den svenska rödlistan. Guckusko växer i fuktiga och örtrika halvöppna skogar på kalkrik mark. Arten pollineras av sandbin. De största hoten mot den är uppgrävning, markslitage, dikning och slutavverkning.

Guckuskon omfattas av fridlysningsbestämmelserna i 7 § artskyddsförordningen. Detta innebär att det är förbjudet att avsiktligt plocka, samla in, skära av, dra upp med rötterna eller förstöra växten i sitt naturliga utbredningsområde i naturen. Förbudet gäller alla stadier i växternas biologiska cykel. Endast avsiktliga åtgärder är förbjudna. Det är viktigt att allmänheten och markägare informeras om vilka åtgärder som kan omfattas av förbudet. Det finns två typer av förbjudna åtgärder, den ena är när någon för eget bruk eller med försäljning som syfte tar med sig arten. Den andra är när ett område ska exploateras, eller när den som brukar området vill avverka och dika. Förbudet att förstöra växten bör tolkas så att även åtgärder som indirekt förstör förutsättningarna för artens långsiktiga överlevnad omfattas av förbudet. En avverkning eller dikning kan till exempel påverka arten långsiktigt, även om inga exemplar av arten direkt förstörs av avverkningen. I områden med rörligt grundvatten kan dikningsåtgärder en bit bort också påverka arten negativt.

Även pågående markanvändning som exempelvis skogsbruk omfattas av förbuden i 7 § artskyddsförordningen. Åtgärder som sker inom de areella näringarna bör dock bedömas på ett sådant sätt att endast åtgärder som påverkar artens bevarandestatus (även lokalt) är förbjudna. Ett naturvårdsanpassat skogsbruk kan vara lämpligt på lokalerna eftersom guckusko gynnas av försiktig gallring och röjning. Lokaler med guckusko innehåller också nästan alltid andra skyddsvärda arter.

Om någon önskar utföra en åtgärd som riskerar att påverka guckuskon på ett sätt som är förbjudet enligt 7 § artskyddsförordningen ska en ansökan om dispens enligt 14 § artskyddsförordningen lämnas till länsstyrelsen. För att få en dispens krävs först att något av de skäl som anges i 14 § är tillämpligt. För exempelvis en slutavverkning finns inget tillämpligt skäl. Därför kan man i normalfallet inte få dispens för att utföra en sådan åtgärd. Dispens kan av samma anledning inte lämnas för önskemål om att gräva upp plantor för eget bruk eller för försäljning. Lagen lämnar inget sådant utrymme. För en insamling av blommor för till exempel forskning om artens pollinationsbiologi kan skälet i 14 d), ”för forsknings- eller utbildningsändamål”, vara aktuellt. Forskningen eller utbildningen bör beskrivas i ansökan. Åtgärder som behövs för viktiga allmänna samhällsfunktioner kan omfattas av skälet i 14c), ”av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse”. Det måste dock handla om tvingande skäl och ett allt överskuggande samhällsintresse. Ett exempel kan vara för totalförsvarets behov eller för att åtgärda en större väg med en olycksdrabbad korsning. Privata eller kortsiktiga intressen kan inte nyttja detta skäl.

Om det finns skäl för dispens är nästa steg i dispensprövningen en bedömning av om det verkligen saknas någon annan lämplig lösning för åtgärden, till exempel totalförvarsanläggningen eller vägkorsningen. Kanske kan syftet nås på ett annat sätt, eller på en annan plats där påverkan på guckuskon blir mindre. Till exempel kanske farten kan sänkas vid vägkorsningen istället för att den byggs om, eller totalförvarsanläggningen kanske kan ligga 100 m bort. Om det både finns skäl för dispens och det saknas andra lämpliga lösningar återstår att bedöma om den sökta åtgärden påverkar möjligheten att upprätthålla en gynnsam

bevarandestatus för guckuskon lokalt eller nationellt. För att länsstyrelsen ska kunna bedöma bevarandestatusen bör antal individer som kan påverkas anges i ansökan, likaså möjlig indirekt påverkan långsiktigt. En åtgärd som gör att artens bevarandestatus inte längre kan anses gynnsam är inte tillåten.

170 områden är utpekade som Natura 2000-områden för guckusko i Sverige. Åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett sådant område kräver ett särskilt tillstånd enligt 7 kap 28 a § miljöbalken. Om någon vill utföra en åtgärd som kräver tillstånd i ett sådant område, krävs med största sannolikhet även en dispens från fridlysningsbestämmelserna, det vill säga 14 § artskyddsförordningen. Natura 2000-frågan bör först prövas, eftersom ett avslag när det gäller det tillståndet innebär att åtgärden inte får ske, och en dispens enligt 14 § artskyddsförordningen därför inte blir användbar. Reglerna i 7 § artskyddsförordningen innebär inte att skötselåtgärder behöver ske. Men inom Natura 2000-områden där arten finns krävs det att nödvändiga bevarandeåtgärder genomförs. Artskyddsförordningens regler är en del i arbetet med att nå habitatdirektivets mål med en gynnsam bevarandestatus.

Exemplet insamling av Mnemosynefjäril

Mnemosynefjärilen (*Parnassius mnemosyne*) flyger på försommaren i juni-juli och är bunden till rikare marker med mosaiker av lövskog/buskbryn mot friska ängsmarker med lämpliga nektarförande blommor för de fullbildade fjärilarna. De främsta hoten mot mnemosynefjärilen är igenväxning, ett för omfattande och intensivt bete och exploatering av lokalerna.

Mnemosynefjärilen är rödlistad som en starkt hotad art i Sverige. Den är också listad i bilaga 4 i EU:s habitatdirektiv eftersom den även anses hotad i ett EU-perspektiv. Av dessa anledningar är arten upptagen i bilaga 1 och fridlyst enligt 4 § artskyddsförordningen.

Fridlysningen enligt 4 § artskyddsförordningen innebär att det är förbjudet att avsiktligt fånga eller döda djurarten, avsiktligt störa djur, avsiktligt förstöra eller samla in deras ägg i naturen, och att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser. För att vara otillåtna måste åtgärderna vara *avsiktliga* i alla punkter utom den som gäller skada eller förstöra fortplantningsområden eller viloplatser. Förbuden gäller artens alla levnadsstadier.

Ett särskilt åtgärdsprogram har utarbetats för Mnemosynefjärilen i Sverige. Som en del av programmet ingår forskning och utplanteringsåtgärder. Åtgärder som innebär att arten exempelvis fångas eller att dess ägg samlas in är förbjudna enligt 4 § artskyddsförordningen 1 och 3 punkten, även om de sker som en del av ett åtgärdsprogram. Störning av arten är förbjuden enligt 4 § 2 punkten och innebär att fjärilen inte får störas på ett sätt som påverkar artens bevarandestatus negativt. När det gäller åtgärder som kan skada eller förstöra fjärilens fortplantningsområden är de förbjudna även om de inte är avsiktliga. Mnemosynefjärilens fortplantningsområden är de platser där den lägger sina ägg och där larverna äter, det vill säga de områden där vuxna exemplar förekommer bland de värdväxter (nunneörtsarter) på vilka artens ägg och larver finns. Här finns det ett behov av att, som en förebyggande insatser, på olika sätt informera jordbrukare, planerare och beslutsfattare om var artens fortplantningsområden finns. Artskyddsförordningen och habitatdirektivet kräver inte att positiva åtgärder, såsom skötselåtgärder, vidtas. Men om frånvaron av sådana åtgärder leder till att artens bevarandestatus ytterligare försämras, kan det få till följd att arten läggs till i en bilaga till habitatdirektivet som innebär att Natura 2000-områden också behöver utses. Lämpliga skötselåtgärder anges i artens åtgärdsprogram.

För att samla in exemplar av mnemosynefjäril, eller utföra någon annan åtgärd som är förbjuden enligt 4 § artskyddsförordningen krävs en dispens enligt 14 § samma förordning. För att få en dispens krävs först att något av de skäl som anges i 14 § är tillämpligt. För en insamling kan skälet d) för forsknings- eller utbildningsändamål vara aktuellt. Forskningen eller utbildningen bör beskrivas i ansökan. Andra skäl enligt 14 § artskyddsförordningen som kan vara aktuella för mnemosynefjärilen kan vara e) för återinplantering eller återinförsel av arten med mera eller f) under strängt kontrollerade former, selektivt och i liten omfattning insamla och förvara arten. När det gäller de två senare skälen, e) och f) så bör de endast tillåtas som skäl om de är en del av åtgärderna i ett fastställt åtgärdsprogram.

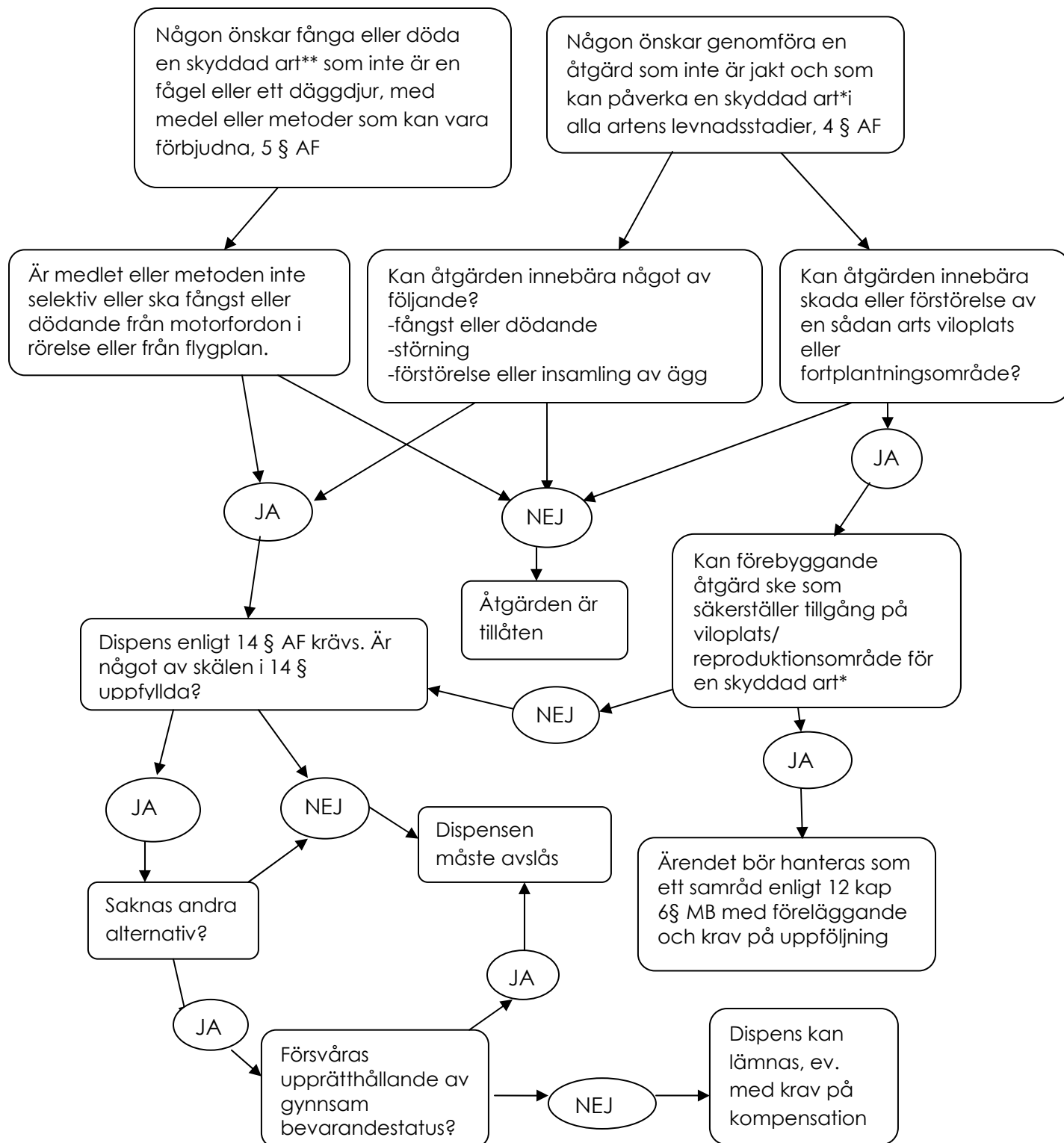
För att dispens ska kunna lämnas måste förutom att det finns skäl enligt 14 § 3 punkten artskyddsförordningen även kraven i 14 § 1 och 2 punkten vara uppfyllda. Det vill säga det får inte finnas någon annan lämplig lösning och artens bevarandestatus, lokalt eller nationellt, får inte påverkas negativt. Ansökan bör därför ange syftet med åtgärden och varför syftet bara kan nås med insamling. Varför den föreslagna metoden är den lämpligaste och minst destruktiva bör också anges. En lösning som är bättre för arten, men som innebär ett nytt arbetssätt eller är besvärligare eller något dyrare kan inte ses som mindre lämplig. Vilka

skyddsåtgärder som vidtas för att minska påverkan på fjärilen bör också anges. En åtgärd som medför att artens bevarandestatus inte längre kan anses gynnsam är inte tillåten.

För att länsstyrelsen ska kunna bedöma om insamlingen påverkar möjligheten att upprätthålla en gynnsam bevarandestatus för mnemosynefjärilen bör antal individer som ska samlas in, när och var de planeras släppas ut igen, och vilken dödlighet som förväntas anges. Den som söker bör också redovisa artens bevarandestatus både lokalt på den plats insamlingen önskar ske och nationellt. Gynnsam bevarandestatus innebär att artens population och livsmiljö är tillräckligt stora för att arten ska finnas kvar långsiktigt. Det innebär också att artens utbredningsområde är konstant eller ökande. Data om regional och nationell bevarandestatus finns hos ArtDatabanken. Bevarandestatus lokalt bör den som ansöker om dispens redovisa efter inventering eller bedömning av en expert. Ju sämre status desto högre krav på icke-destruktiva metoder. Insamling som inte sker inom ramen för åtgärdsprogrammet bör endast tillåtas om mnemosynefjärilen har en gynnsam bevarandestatus, eller om åtgärden uppenbart kommer att gynna fjärilens bevarandestatus.

Läs mer: Åtgärdsprogram för mnemosynefjäril, rapport 5829, Naturvårdsverket 2008

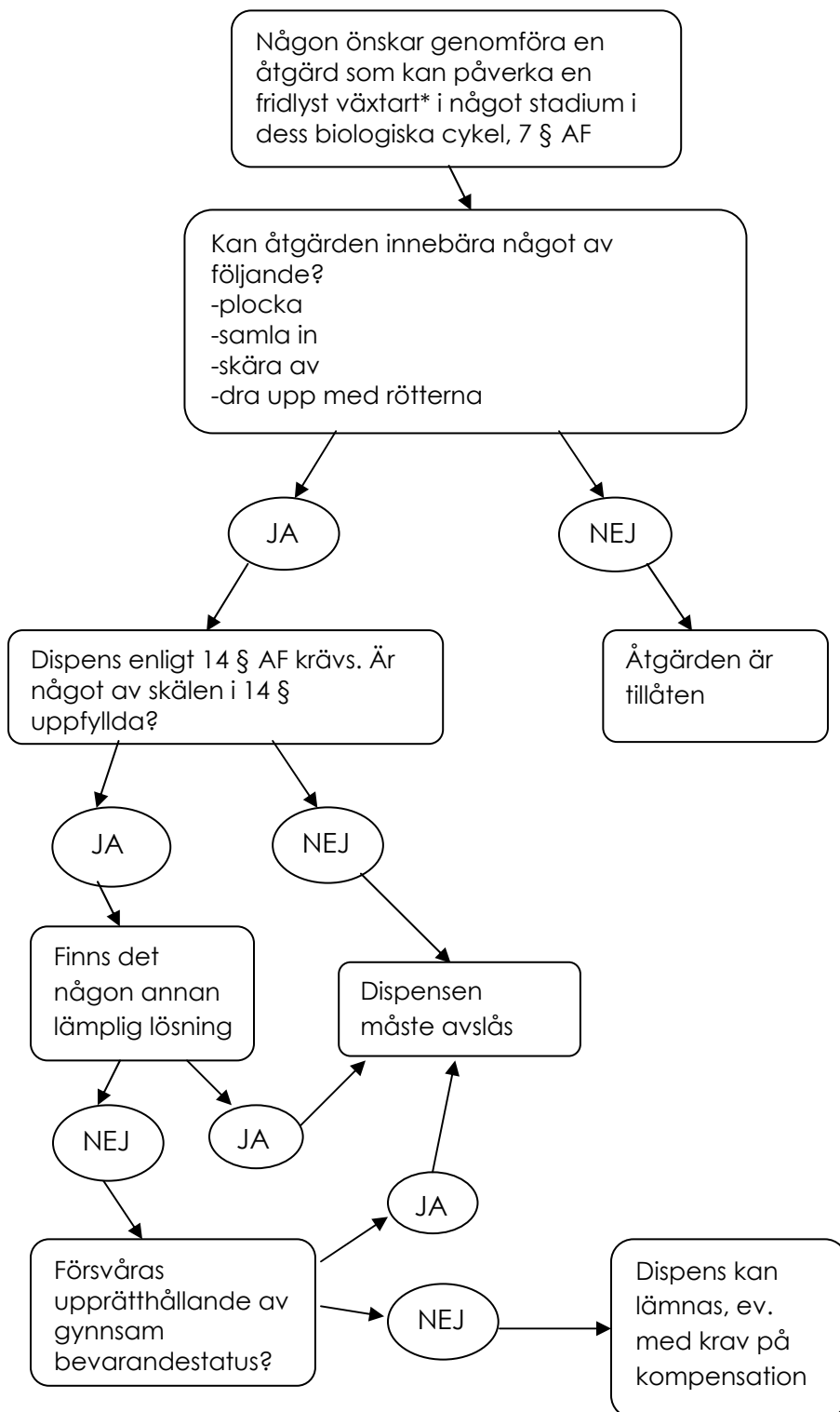
Dispensprocessen för djur enligt 14 §

*De arter som i bilaga 1 till artskyddsförordningen är markerade med N eller n

**De arter som i bilaga 1 till artskyddsförordningen är markerade med N, n eller F.

Dispensprocessen för växter enligt 14 §

*De arter som i bilaga 1 till artskyddsförordningen är markerade med N.

Länsstyrelsen
Västerbotten

Bilaga 12

Beslut

Datum
200X-XX-XX

Ärendebeteckning
XXX-XXXX-XXXX

1(3)

Vägbygget AB
Hyggesvägen XX
XXX XX Ängen

Dispens från fridlysningsbestämmelser enligt 14 § artskyddsförordningen (2007:845)

Beslut

Med stöd av 14 § artskyddsförordningen (2007:845) meddelar Länsstyrelsen i..... dispens från förbudet i 4 § 1 punkten (alt. 4 § 2, 3, 4 punkten eller 5 § eller 7 §) artskyddsförordningen.

Ange:

åtgärd som får vidtas,
var åtgärden får vidtas,
art och antal individer som berörs,
tidpunkt eller tidsrymd när dispensen gäller,
vem/vilka som får vidta åtgärden.

Villkor för beslutet

T.ex.

medel och metoder som får användas
olika typer av kontroll som ska utföras,
uppföljning som ska ske av hur åtgärden utfallit,
vilka uppgifter/rapporter som ska lämnas till länsstyrelsen,
eventuella kompensationsåtgärder (om dispens ges från 4 § 4 punkten).

Bakgrund/redogörelse för ärendet

Beskriv syftet med den sökta åtgärden samt redogör för ärendets handläggning på myndigheten: vilka skrifter som kommit in, hur ärendet kommunicerats, information som lämnats och eventuella samtal som kan ha haft betydelse.

Här kan också anges om kompensationsåtgärder har diskuterats (gäller endast dispens från 4 § 4 punkten). Observera att en överenskommelse om kompensationsåtgärder inte utgör något skäl för dispens. Dispensen måste prövas objektivt. Om denna prövning leder till att dispens kan beviljas så kan kompensationsåtgärder införas som villkor.

Skäl för beslutet

Dispens får endast lämnas om samtliga punkter 1-3 i 14 § artskyddsförordningen är uppfyllda.

Beskriv på vilka grunder beslutet har fattats. Förklara och motivera myndighetens bedömning för respektive punkt:

- om dispensen behövs
  - a) för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljöer för sådana djur eller växter,
  - b) för att undvika allvarlig skada, särskilt på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom,
  - c) av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse,
  - d) för forsknings- eller utbildningsändamål,
  - e) för återinplantering eller återinförsel av arten eller för den uppfödning av en djurart eller den artificiella förökning av en växtart som krävs för detta, eller
  - f) för att under strängt kontrollerade förhållanden selektivt och i liten omfattning tillåta insamling och förvaring av vissa exemplar i en liten mängd.

Minst ett av skälen i a) – f) ska kunna åberopas. Motivera.

- om det inte finns någon annan lämplig lösning

Har det konstaterats att ingen annan lösning finns? Redogör för hur ni kommit fram till att det inte finns någon annan lösning.

- om dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde

Vilken bevarandestatus har arten lokalt/regionalt/nationellt och hur skulle den påverkas av åtgärden? Är bevarandestatusen oklar ska dispensen avslås.

Övrigt

Detta beslut om dispens från artskyddsförordningen innebär inte att dispens från annan eventuell lagstiftning har medgivits.

Här kan myndigheten även t.ex. informera om att dispensbeslutet tillsammans med giltig legitimation ska medföras av den som utför åtgärden och att detta annars kan medföra tillfälligt stopp i genomförandet.

Länsstyrelsens beslutsmening samt underskrift och datum

Chefens underskrift

Handläggarens underskrift

Bilaga

1. Hur man överklagar

Kopia
Naturvårdsverket
ArtDatabanken
Andra berörda (internt eller externt)

Bilaga 1

Överklagan

Var skall beslutet överklagas?

Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos Miljödomstolen i ..... **Överklagandet skall ställas till Miljödomstolen men skickas eller lämnas till Länsstyrelsen.** Har överklagandet kommit in i rätt tid överlämnar Länsstyrelsen överklagandet och handlingarna till Miljödomstolen.

När skall beslutet senast överklagas?

Överklagandet skall ha kommit in till länsstyrelsen **inom tre veckor** från den dag Ni fick del av beslutet.

Vad skall överklagandet innehålla?

Överklagandet skall vara skriftligt och det skall vara undertecknat. I skrivelsen skall Ni ange:

Ert namn, adress, personnummer/organisationsnummer och telefonnummer,

vilket beslut som Ni överklagar t.ex. genom att ange beslutsdatum och ärendets diarienummer,

hur Ni anser att Länsstyrelsens beslut skall ändras och varför det skall ändras samt

om det finns motparter i ärendet bör Ni ange deras namn, adress och telefonnummer.

Länsstyrelsen
Västerbotten

Bilaga 13

Beslut

Datum
200X-XX-XX

Ärendebeteckning
XXX-XXXX-XXXX

1(3)

Vägbygget AB
Hyggesvägen XX
XXX XX Ängen

Dispens från fridlysningsbestämmelser enligt 14 § artskyddsförordningen (2007:845)

Beslut

Länsstyrelsen avslår er ansökan om dispens från förbudet i 4 § 1 punkten (alt. 4 § 2, 3, 4 punkten eller 5 § eller 7 §) artskyddsförordningen.

Bakgrund/redogörelse för ärendet

Beskriv syftet med den sökta åtgärden samt redogör för ärendets handläggning på myndigheten: vilka skrifter som kommit in, hur ärendet kommunicerats, information som lämnats och eventuella samtal som kan ha haft betydelse.

Här kan också anges om kompensationsåtgärder har diskuterats (gäller endast dispens från 4 § 4 punkten). Observera att en överenskommelse om kompensationsåtgärder inte utgör något skäl för dispens. Dispensen måste prövas objektivt.

Skäl för beslutet

Dispens får endast lämnas om samtliga punkter 1-3 i 14 § artskyddsförordningen är uppfyllda.

Beskriv på vilka grunder beslutet har fattats. Redogör för vad som eventuellt fattas i ansökan. Förklara och motivera myndighetens bedömning för respektive punkt:

- Dispens kan sökas av nedanstående skäl:
  - a) för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljöer för sådana djur eller växter,
  - b) för att undvika allvarlig skada, särskilt på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom,
  - c) av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse,
  - d) för forsknings- eller utbildningsändamål,
  - e) för återinplantering eller återinförsel av arten eller för den uppfödning av en djurart eller den artificiella förökning av en växtart som krävs för detta, eller
  - f) för att under strängt kontrollerade förhållanden selektivt och i liten

omfattning tillåta insamling och förvaring av vissa exemplar i en liten mängd.

Minst ett av skälen i a) – f) ska kunna åberopas. Motivera.

- om det inte finns någon annan lämplig lösning

Har det konstaterats att någon annan lösning finns? Redogör för hur ni kommit fram till om det finns någon annan lösning och i så fall vilken annan lösning.

- om dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde

Vilken bevarandestatus har arten lokalt/regionalt/nationellt och hur skulle den påverkas av åtgärden? Är bevarandestatusen oklar ska dispensen avslås.

Övrigt

Länsstyrelsens beslutsmening samt underskrift och datum

Chefens underskrift

Handläggarens underskrift

Bilaga

1. Hur man överklagar

Kopia

Naturvårdsverket

ArtDatabanken

Andra berörda (internt eller externt)

Bilaga 1

Överklagan

Var skall beslutet överklagas?

Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos Miljödomstolen i ..... **Överklagandet skall ställas till Miljödomstolen men skickas eller lämnas till Länsstyrelsen.** Har överklagandet kommit in i rätt tid överlämnar Länsstyrelsen överklagandet och handlingarna till Miljödomstolen.

När skall beslutet senast överklagas?

Överklagandet skall ha kommit in till länsstyrelsen **inom tre veckor** från den dag Ni fick del av beslutet.

Vad skall överklagandet innehålla?

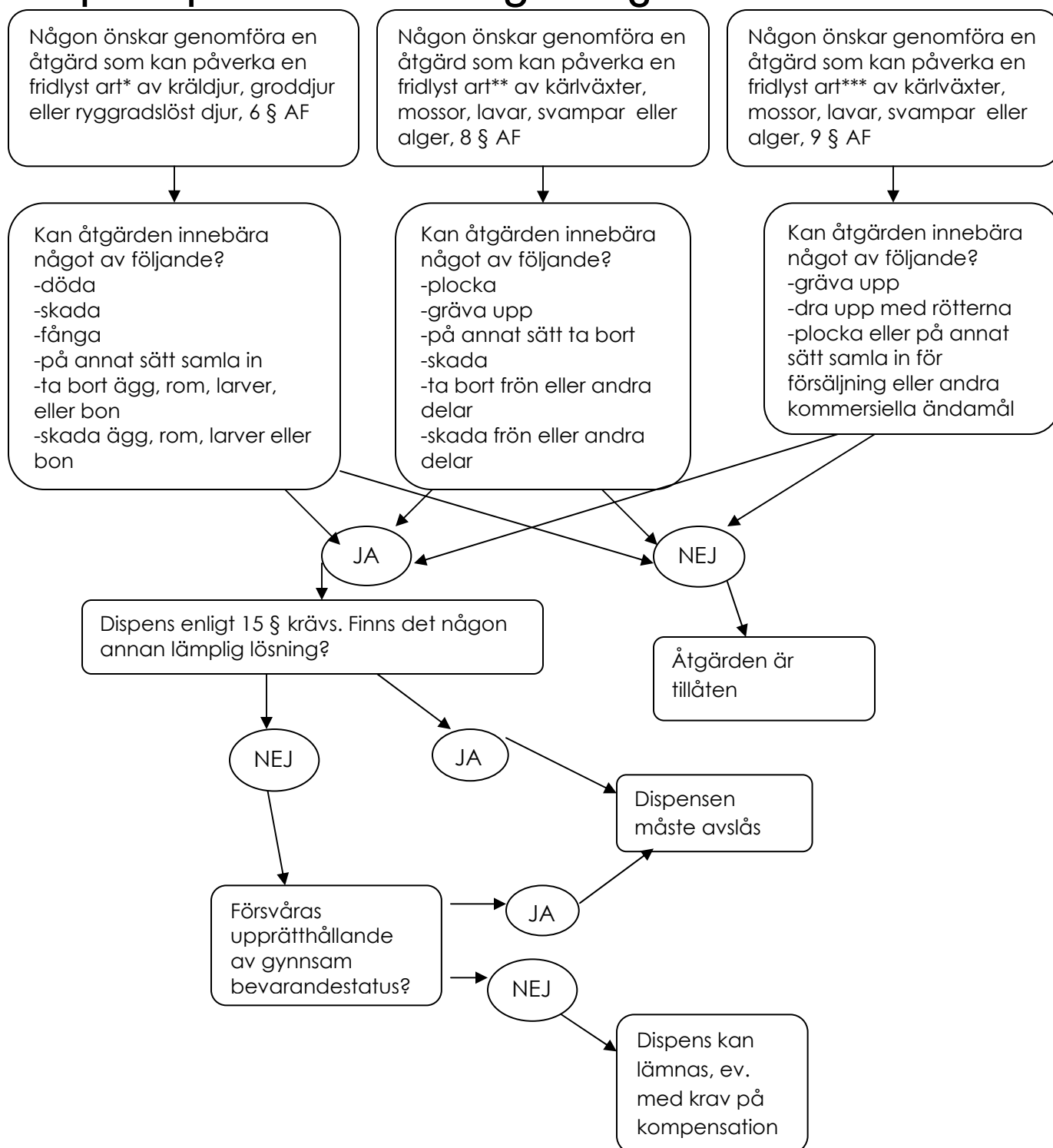
Överklagandet skall vara skriftligt och det skall vara undertecknat.
I skrivelsen skall Ni ange:

Ert namn, adress, personnummer/organisationsnummer och telefonnummer,
vilket beslut som Ni överklagar t.ex. genom att ange beslutsdatum och ärendets diarienummer,

hur Ni anser att Länsstyrelsens beslut skall ändras och varför det skall ändras samt

om det finns motparter i ärendet bör Ni ange deras namn, adress och telefonnummer.

Dispensprocessen enligt 15 §

*De arter som anges i bilaga 2 till artskyddsförordningen och skyddas enligt 6 §

**De arter som anges i bilaga 2 till artskyddsförordningen och skyddas enligt 8 §.

***De arter som anges i bilaga 2 till artskyddsförordningen och skyddas enligt 9 §.

Exemplet brudsporre och exploatering

Brudsporren (*Gymnadenia conopsea*) är en medelstor gracil och doftande orkidé som är fridlyst i hela Sverige. Detta följer av artskyddsförordningens bilaga 2. Brudsporren är inte listad i någon av habitatdirektivets bilagor och den är inte rödlistad. Arten växer på fuktig kalkrik mark, i ängar, betesmarker och i kalkkärr. Jordbruk i form av djurhållning är ofta en förutsättning för brudsporrrens överlevnad. För att vidmakthålla den gynnsamma bevarandestatusen för brudsporren är det viktigt att den hävd som gynnar arten fortsätter.

Brudsporren omfattas, liksom övriga i Sverige förekommande orkidéarter (förutom de fem arter som är listade i artskyddsförordningens bilaga 1), av fridlysningsbestämmelserna i 8 § artskyddsförordningen. Detta innebär att det är förbjudet att plocka, gräva upp eller på annat sätt ta bort eller skada exemplar av växten, och att ta bort eller skada frön eller andra delar av den. Med att skada växten bör även avses åtgärder som på ett indirekt sätt skadar arten genom att till exempel de hydrologiska förhållandena förändras.

Om någon vill utföra en åtgärd som riskerar att påverka brudsporren på ett sätt som är förbjudet enligt 8 § artskyddsförordningen så krävs en dispens enligt 15 § artskyddsförordningen. En sådan dispens ska sökas hos länsstyrelsen i det län där man vill utföra åtgärden och i god tid innan åtgärden ska ske. Ansökan bör innehålla en beskrivning av vad som ska göras, var, hur och när det ska göras samt varför åtgärden behöver utföras. För att få dispens enligt 15 §, till exempel för att samla in material till forskning, eller bygga sommarstugor, krävs att det inte finns någon annan lämplig lösning. Den planerade åtgärden får inte heller försvåra möjligheten att upprätthålla en gynnsam bevarandestatus för brudsporren lokalt eller nationellt.

Exemplet vanlig groda och detaljplaner

Vanlig groda (*Rana temporaria*) är ett groddjur som förekommer i större delen av Sverige. Den återfinns på stränder och sankmark, i fuktiga områden i skogar, samt på ängar och i mindre vattensamlingar. Den kan också förekomma längre från vatten exempelvis på åkrar och andra odlade områden. Arten går i dvala under vintern och behöver sedan vattensamlingar på våren för sin lek och äggläggning.

Den vanliga grodan är fridlyst i hela landet enligt 6 § artskyddsförordningen och listas i artskyddsförordningens bilaga 2. Detta innebär att det är förbjudet att döda, skada, fånga eller på annat sätt samla in vilt levande exemplar samt att ta bort eller skada deras ägg, rom eller larver. Arten finns också i habitatdirektivets bilaga 5. Detta innebär att om det är nödvändigt ska åtgärder vidtas för att säkerställa att insamling i naturen av arten, eller exploatering av den, är förenligt med bibehållandet av en gynnsam bevarandestatus. Vanlig groda är inte rödlistad, men har liksom övriga groddjur drabbats hårt av de förändringar som skett i det gamla kulturlandskapet, speciellt den omfattande dränering och torrläggning som tidigare skett av våtmarker och andra permanenta vattenområden. De rationaliseringar som skett i jordbruket, inklusive användningen av konstgödsel och biocider, har också haft en negativ inverkan. För de vanligare arterna, såsom den vanliga grodan är kunskapen om populationsstorlek och status dåligt känd. Eftersom arten ingår i habitatdirektivets bilaga 5 finns krav på att artens status övervakas.

Om någon vill utföra en åtgärd som riskerar att påverka grodorna på ett sätt som är förbjudet enligt 6 § artskyddsförordningen så krävs en dispens enligt 15 § artskyddsförordningen. En sådan dispens ska sökas hos länsstyrelsen i det län där man vill utföra åtgärden och i god tid innan åtgärden ska ske. För att få dispens enligt 15 §, för att till exempel upprätta en detaljplan som, om den genomfördes, skulle innebära att vanliga grodor eller exempelvis deras ägg dödas eller skadas, krävs att det inte finns någon annan lämplig lösning. Vanligtvis är det dock möjligt att förlägga exempelvis byggnader på ett sådant sätt så grodornas livsmiljö istället blir en tillgång till området. Åtgärden får inte heller påverka möjligheten att upprätthålla en gynnsam bevarandestatus för den vanliga grodan lokalt eller nationellt.

Grodornas livsmiljö är inte skyddad av 6 § artskyddsförordningen, men öppna diken i jordbrukslandskapet och öppna vattensamlingar som är högst en hektar stora skyddas av det generella biotopskyddet enligt 7 kap 11 § första stycket miljöbalken. För åtgärder som kan skada dessa biotoper krävs en dispens enligt andra stycket samma paragraf.

Enligt 11 § artskyddsförordningen får trots förbudet i 6 § artskyddsförordningen ägg (rom) och larver (yngel) av vanlig groda och några andra vanliga arter samlas in under tre förutsättningar:

1. om det sker i liten omfattning för studie av äggets eller larvens utveckling till djur
2. det insamlade materialet eller, när det har utvecklats till djur, snarast återutsätts på den plats där materialet samlades in och
3. insamlingen inte har något kommersiellt syfte.

Enstaka exemplar får också tillfälligt fångas in för studie, om exemplaret inte flyttas från den plats där det fångades och snarast släpps tillbaka på den platsen. Undantaget i 11 § artskyddsförordningen gäller endast under ovan beskrivna förutsättningar. Om de inte är uppfyllda krävs dispens för åtgärderna.

Länsstyrelsen
Västerbotten

Beslut

Datum
200X-XX-XX

Bilaga 17

Ärendebeteckning
XXX-XXXX-XXXX

1(3)

Vägbygget AB
Hyggesvägen XX
XXX XX Ängen

Dispens från fridlysningsbestämmelser enligt 15 § artskyddsförordningen (2007:845)

Beslut

Med stöd av 15 § artskyddsförordningen (2007:845) meddelar Länsstyrelsen i..... dispens från förbudet i 6 § (alt. 8 § eller 9 §) artskyddsförordningen .

Ange:

åtgärd som får vidtas,
var åtgärden får vidtas,
art och antal individer som berörs,
tidpunkt eller tidsrymd när dispensen gäller,
vem/vilka som får vidta åtgärden.

Villkor för beslutet

T.ex.

medel och metoder som får användas
olika typer av kontroll som ska utföras,
uppföljning som ska ske av hur åtgärden utfallit,
vilka uppgifter/rapporter som ska lämnas till länsstyrelsen,

Bakgrund/redogörelse för ärendet

Beskriv syftet med den sökta åtgärden samt redogör för ärendets handläggning på myndigheten: vilka skrifter som kommit in, hur ärendet kommunicerats, information som lämnats och eventuella samtal som kan ha haft betydelse.

Skäl för beslutet

Dispens enligt 15 § artskyddsförordningen får endast lämnas:

- om det inte finns någon annan lämplig lösning
- och
- om dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde

Beskriv på vilka grunder beslutet har fattats. Förklara och motivera myndighetens bedömning:

- Har det konstaterats att ingen annan lösning finns? Redogör för hur Ni kommit fram till att det inte finns någon annan lösning.*
- Vilken bevarandestatus har arten lokalt/regionalt/nationellt och hur skulle den påverkas av åtgärden? Är bevarandestatusen oklar ska dispensen avslås.*

Övrigt

Detta beslut om dispens från artskyddsförordningen innebär inte att dispens från annan eventuell lagstiftning har medgivits.

Här kan myndigheten även t.ex. informera om att dispensbeslutet tillsammans med giltig legitimation ska medföras av den som utför åtgärden och att detta annars kan medföra tillfälligt stopp i genomförandet.

Länsstyrelsens beslutsmening samt underskrift och datum

Chefens underskrift

Handläggarens underskrift

Bilaga

1. Hur man överklagar

Kopia

Naturvårdsverket

ArtDatabanken

Andra berörda (internt eller externt)

Bilaga 1

Överklagan

Var skall beslutet överklagas?

Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos Miljödomstolen i ..... **Överklagandet skall ställas till Miljödomstolen men skickas eller lämnas till Länsstyrelsen.** Har överklagandet kommit in i rätt tid överlämnar Länsstyrelsen överklagandet och handlingarna till Miljödomstolen.

När skall beslutet senast överklagas?

Överklagandet skall ha kommit in till länsstyrelsen **inom tre veckor** från den dag Ni fick del av beslutet.

Vad skall överklagandet innehålla?

Överklagandet skall vara skriftligt och det skall vara undertecknat. I skrivelsen skall Ni ange:

Ert namn, adress, personnummer/organisationsnummer och telefonnummer,

vilket beslut som Ni överklagar t.ex. genom att ange beslutsdatum och ärendets diarienummer,

hur Ni anser att Länsstyrelsens beslut skall ändras och varför det skall ändras samt

om det finns motparter i ärendet bör Ni ange deras namn, adress och telefonnummer.

Länsstyrelsen
Västerbotten

Bilaga 18

Beslut

Datum
200X-XX-XX

Ärendebeteckning
XXX-XXXX-XXXX

1(3)

Vägbygget AB
Hyggesvägen XX
XXX XX Ängen

Dispens från fridlysningsbestämmelser enligt 15 § artskyddsförordningen (2007:845)

Beslut

Länsstyrelsen avslår er ansökan om dispens från förbudet i 6, 8 eller 9 §§
artskyddsförordningen. (*stryk de lagrum som inte gäller*)

Bakgrund/redogörelse för ärendet

Beskriv syftet med den sökta åtgärden samt redogör för ärendets handläggning på myndigheten: vilka skrifter som kommit in, hur ärendet kommunicerats, information som lämnats och eventuella samtal som kan ha haft betydelse.

Skäl för beslutet

Dispens enligt 15 § artskyddsförordningen får endast lämnas:

- om det inte finns någon annan lämplig lösning
- och
- om dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde

Beskriv på vilka grunder beslutet om avslag har fattats. Förklara och motivera myndighetens bedömning:

- *Har det konstaterats att någon annan lösning finns? Redogör för hur Ni kommit fram till om det finns någon annan lösning och i så fall vilken.*
- *Vilken bevarandestatus har arten lokalt/regionalt/nationellt och hur skulle den påverkas av åtgärden? Är bevarandestatusen oklar ska dispensen avslås.*

Övrigt

Länsstyrelsens beslutsmening samt underskrift och datum

Chefens underskrift

Handläggarens underskrift

Bilaga

1. Hur man överklagar

Kopia

Naturvårdsverket

ArtDatabanken

Andra berörda (internt eller externt)

Bilaga 1

Överklagan

Var skall beslutet överklagas?

Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos Miljödomstolen i ..... **Överklagandet skall ställas till Miljödomstolen men skickas eller lämnas till Länsstyrelsen.** Har överklagandet kommit in i rätt tid överlämnar Länsstyrelsen överklagandet och handlingarna till Miljödomstolen.

När skall beslutet senast överklagas?

Överklagandet skall ha kommit in till länsstyrelsen **inom tre veckor** från den dag Ni fick del av beslutet.

Vad skall överklagandet innehålla?

Överklagandet skall vara skriftligt och det skall vara undertecknat. I skrivelsen skall Ni ange:

Ert namn, adress, personnummer/organisationsnummer och telefonnummer,

vilket beslut som Ni överklagar t.ex. genom att ange beslutsdatum och ärendets diarienummer,

hur Ni anser att Länsstyrelsens beslut skall ändras och varför det skall ändras samt

om det finns motparter i ärendet bör Ni ange deras namn, adress och telefonnummer.

Exempel på aktiviteter som kan beröras av 4-5 §§ artskyddsförordningen

Aktivitet	Utövare	Myndighet/Organisation
Röjning, gallring, avverkning	Markägare Entreprenör	Skogsstyrelsen, kommun
Markavvattningsåtgärder	Markägare Entreprenör	Skogsstyrelsen, Jordbruksverket, kommun, Vägverket, Banverket; länsstyrelse
Skogsplantering på jordbruksmark	Markägare	Skogsstyrelsen, Jordbruksverket, kommun
Igenfyllning småvatten och annan markexploatering	Markägare Entreprenör	kommun, länsstyrelse
Tidig slåtter av vall	Markägare	Jordbruksverket
Putsning av trädesmark	Markägare	Jordbruksverket
Utestängning av fladdermöss	Markägare Boende	Länsstyrelse, Naturvårdsverket
Nerrivning av bon i byggnader	Markägare	Jordbruksverket, Naturvårdsverket
Reglering av vattendrag	Markägare Vattenrättsinnehavare	Domstol, länsstyrelse
Rensning av vattendrag	Markägare Vattenrättsinnehavare	Domstol, länsstyrelse
Inplantering av fisk	Markägare	Länsstyrelse, Fiskeriverket
Fiske i område med fågelkoncentrationer	Yrkesfiskare	Fiskeriverket
Storskalig utfodring av änder	Markägare	Länsstyrelse, Jägareförbundet
Väg- och järnvägsbygge	Entreprenör	Vägverket, Banverket, kommun
Grustäkt	Markägare Entreprenör	Länsstyrelse
Torvtäkt	Markägare Entreprenör	Länsstyrelse
Mineralprospektering	Entreprenör	Bergsstaten
Etablering av vindkraft	Entreprenör	Länsstyrelse, kommun, Domstol
Ledningsdragnings (olämplig sträckning, oisolerade transformatorer)	Kraftbolag	Energimyndigheten, Energimarknadsinspektionen
Stängseluppsättning (väg, järnväg, rennärings mm)	Entreprenör	Vägverket, Sametinget, kommun, Jordbruksverket, Banverket
(Större) orienteringstävling	Enskilda	Orienteringsförb., Jägareförbundet, Naturvårdsverket, kommun med flera
Racerbåtstävling	Enskilda	Länsstyrelse, kommun, båtklubbar
Andra friluftaktiviteter som bergsklättring/firning, kanoting, skärmflygning, ballongflygning, naturturism, åtling, störande fotografering (rovfågelbon, björnide) m.m.	Enskilda	Företag, länsstyrelse, kommun, Friluftorganisationer

Tillämpning skogsbruk

Artskyddsförordningen skyddar i skogen förutom en stor mängd fågelarter och flera fladdermöss även arter som björn, varg, lo, större vattensalamander, tjockskalig målarmussla samt insekter som läderbagge, cinnoberbagge och asknätfjäril. Artskyddsförordningen skyddar även hotade kärlväxter, till exempel guckusko, flytsvalting och lappviol, mossor och lavar. Eftersom eventuell störning, förstörelse av ägg och bon samt skada och förstörelse av fortplantningsområden och viloplatsen i samband med skogsbruk inte sker med intentionen att jaga bör artskyddsförordningens 4 § tillämpas.

Enligt 4 § 2 punkten i artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa djuren, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Enligt 4 § 3 punkten är det förbjudet att avsiktligt förstöra ägg och bon och enligt 4 § 4 punkten är det förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsen. EU-kommissionens tolkar ordet *avsiktligt* i detta sammanhang som att det inte behöver vara syftet med åtgärden (till exempel en gallring) att arternas bon eller deras livsmiljö sannolikt förstörs, utan att det räcker att verksamhetsutövaren förstår att åtgärden kan ha den effekten. Myndigheterna har till uppgift att förebygga genom att informera om vilka effekter olika åtgärder kan ha och hur de bör undvikas.

I praktiken genomförs alla åtgärderna som är förbjudna i 4 § artskyddsförordningen i samband med röjningar, gallringar och kalavverkningar och särskilt när dessa åtgärder sker på våren-försommaren. Även flisning av rishögar under denna period kan innebära att 4 § påverkas exempelvis genom förluster av fågelbon. Det finns möjlighet till dispens från 4 § vilket regleras i 14 § samma förordning. Dock är inte skogsbruksåtgärder generellt ett tillåtet skäl till att få dispens från regelverket och de skäl som anges i 14 § är normalt inte tillämpliga. Att skogsbruksåtgärder inte generellt är undantagna bekräftas av ett utslag i EU-domstolen, där Tyskland fällts för att i sin lagstiftning ha undantagit reguljärt jord- och skogsbruk från de aktuella bestämmelserna i habitat- respektive fågeldirektiven (Case C-98/03).

EU-kommissionen har i sin vägledning om hur fågeldirektivet och habitatdirektivet bör tolkas poängterat att det krävs en speciell tillämpning av bestämmelserna gällande de areella näringarna eftersom dessa utgör pågående verksamheter. Att kräva en dispens för varje gallring eller avverkning skulle vara en alltför osmidig och tidskrävande procedur. Det saknas också skäl att lämna dispens i normalfallet. Dock måste även skogsbruket följa direktivets intentioner. Sverige måste upprätthålla ett strikt skydd för de arter som markerats med N i artskyddsförordningens bilaga 1 och för fågelarterna. Detta kan exempelvis ske i form av generella tvingande hänsynsregler som reglerar verksamheten i tid och rum, i form av utökat samrådsförfarande inför vissa skogsbruksåtgärder eller på annat sätt. Hur artskyddsförordningens bestämmelser kommer att tillämpas skulle även kunna beskrivas i en upprättad skogsbruksplan. Föreskrifter och allmänna råd kompletterat med utbildningar är exempel på lämpliga tillvägagångssätt. Det bör också finnas möjligheter till sanktioner i de fall regelverket inte följs. Grundläggande är att syftet med fågel- och habitatdirektivet uppfylls, det vill säga att den biologiska mångfalden säkras genom att en gynnsam bevarandestatus för de arter som listas i direktivens bilagor bibehålls eller återställs. Vissa arter, främst de stora rovdjuren, har så stora revir att skogsbruksåtgärder inom begränsade områden knappast påverkar revirets kontinuerliga ekologiska funktionalitet. Men generellt sett är det statusen hos populationerna hos de arter som listas som ska bedömas i förhållande till skogsbruksåtgärderna. Arter med ogynnsam bevarandestatus kan fordra större

uppmärksamhet än de med gynnsam bevarandestatus. I Finland har av detta skäl flygekorren uppmärksammas och speciella regler har upprättats för skogsbruket där arten förekommer. Förstörelse av enstaka bon av en art med gynnsam bevarandestatus både lokalt och nationellt kan vara acceptabelt, då artens bevarandestatus inte påverkas av åtgärden. Däremot kan en förstörelse av även enstaka bon av arter med ogynnsam bevarandestatus på lokal eller nationell nivå vara över gränsen till det tillåtna. Att så många bon och så stor del av livsmiljön förstörs att den lokala eller biogeografiska populationen minskar är inte acceptabelt.

Direktiven ställer krav på införskaffande av kunskap och krav på uppföljning och övervakning av arternas status. Detta innebär att handläggare på länsstyrelsen och kanske även enskilda brukare bör ha tillgång till uppgifter om var känsliga arter finns. Den enskilde brukaren bör dock få detta i samband med att nya föreskrifter eller hänsynsregler tas fram som preciserar vilka hänsyn som behöver tas. Med bra uppgifter om arternas ekologi och om var de känsliga arter finns kan myndigheterna ställa krav på ett anpassat hänsynstagande. Det kan exempelvis handla om att mark runt rovfågelbon, tjäderspellokaler och platser med andra skyddade arter undantas från skogsbruksåtgärder under häckningssäsongen och att såväl boträd som potentiella sådana och spelplatsen lämnas som naturvårdshänsyn enligt skogsvårdslagen. Om nivån på hänsynen överskrider det som måste tålas kan markägaren få ersättning på olika sätt. Hänsynen kan också behöva omfatta åtgärder i anslutning till vatten med förekomst av arter som tjockskalig målarmussla eller större vattensalamander. För en art som järpe kan en viss mängd sumpskog per hektar behöva lämnas som hänsyn. För exempelvis nornan kan det räcka med att utföra skogsbruksåtgärder med större hänsyn, till exempel att gallra ut träd, men inte kalavverka. Mer problematiskt är det för fladdermöss där kunskapen idag är begränsad. Många arter utnyttjar hålträd som yngel- eller övervintringslokal vilket innebär att i områden med kända förekomster av fladdermöss bör särskild hänsyn lämnas. Stor naturhänsyn bör tas vad gäller bland annat äldre och skadade träd. Med hög ålder på trädet följer också att ett stort antal strukturer utvecklas, vilka i sin tur bildar förutsättningar för specialiserade arter. Strukturer som grova träd (mer än 1 m i diameter i brösthöjd) och träd med håligheter större än 40 cm i diameter i brösthöjd, är särskilt viktiga. Med hög ålder avses för gran, tall, ek och bok över 200 år och för övriga träslag över 140 år. Sådana träd är numera ovanliga i de flesta skogslandskap men fungerar som viktiga refugier och spridningskällor för rödlistade arter. Ett åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd har utarbetats av Naturvårdsverket 2004.

För skogsanknutna arter för vilka särskilda åtgärdsprogram tagits fram finns i programmen normalt vägledande rekommendationer om de hänsyn som bör tas. Det är viktigt att informationen om programmen sprids som ett led i den information och utbildning som hör till sektorns ansvarsområde. EU-kommissionens vägledning talar om vikten om att uppsatta regler för verksamheten är kända för alla berörda. Här spelar exempelvis de entreprenörer som anlitas en viktig roll. Likaså påpekas värdet av att kontrollera att bestämmelserna följs. Såväl informationen som uppföljningen är därför viktiga delar i tillämpningen av direktiven.

Det finns sedan länge fakta som visar att flera skogslevande arter har en negativ populationstrend som behöver vändas för att nationellt och internationellt uppsatta mål om biologisk mångfald ska kunna nås. Det står dessutom klart att flera föreskrifter som gäller och råd som ges idag inte följs. Mot den bakgrunden ter det sig angeläget att Skogsstyrelsen ser över de hänsynsregler som finns idag då det gäller olika skogsvårdande åtgärder inklusive tidpunkten då åtgärderna genomförs, samt verkar för en bättre efterlevnad av reglerna.

Handbok för artskyddsförordningen

HANDBOK 2009:2

NATURVÅRDSVERKET
ISBN 978-91-620-0160-5
ISSN 1650-2361

Del 1 – fridlysning och dispenser

Handboken är till för att underlätta länsstyrelsernas arbete med fridlysningsärenden, det vill säga dispenser från förbud i artskyddsförordningen. Handboken bör ses som ett verktyg för länsstyrelserna att använda sig av i arbetet med artskyddsförordningen. En bra samordning och likriktad tillämpning i handläggningen av artskyddsärenden medför att bland annat verksamhetsutövare och allmänhet får en likvärdig prövning oberoende var i landet de befinner sig.

Reglerna om fridlysning härstammar dels från EU: s två så kallade naturvårdsdirektiv: habitatdirektivet och fågeldirektivet, och dels från svenska fridlysningsregler som funnits redan i den gamla naturvårdslagen. Handboken är till för att beskriva hur den svenska lagstiftningen, främst artskyddsförordningen, bör tillämpas i praktiken då det gäller skyddet för enskilda arter.

